Türkler II

David Hotham

Cumhuriyet

David Hotham, 'Türkler II" adlı bu ilgi çekici çalışması için şunları söylemiştir:

"Bu kitabı yazmaya 1965'tc başladım, fakat 1966'da The Times'in muhabiri olarak Bonn'a atandım. Kitabın daha yansı tamamlanmamıştı. Üç yıl süreyle iyice Alman politikasına daldığımdan, düşüncelerimi Tükler üzerinde toplama olanağı bulamadım. Kitap bir kenarda kaldı.

Ancak, 1969'da Bonn'dan ayrıldıktan sonra bitirebildim. İler ne kadar, Türkiye'deki olayları basına yansıma sırasına göre anlatmaya çalıştımsa da, kitabın amacı olayları aktarmak değil, Türkleri halk olarak tanımaktır. Aralarında sekiz yıl yaşamam, bu konuda beni yetenekli kılmaktadır. Ayrıca, Türkçeyi de bildiğim için, her tip ve sınıftan Türkle ilişki kurma olanağı buldum."

Biz Türkler için son derece çapıcı yargı, değerlendirme vc gözlemler içeren bu kitabı okurlarımıza sunmaktan kıvanç duyarız.

TÜRKLER
II

Dizgi - Yayımlayan:
Yeni Gün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık A.Ş.
Baskı: Çağdaş Matbaacılık ve Yayıncılık Ltd. Şti.
Ekim 2000

DAVID HOTHAM

II

Türkçesi:
Mehmet Ali Kayabai

Cumhuriyet GAZETESININ
OKURLARINA ARMAĞANIDIR.

İÇİNDEKİLER

11

SAĞ KANAT AKIMLARI

TÜRKİYE'DE sol akımların varlığı kolayca anlaşılabilir, çünkü hiç olmazsa bu akım, Marksizme dayanmaktadır; sağ akımlar ise daha sinsi ve çarpaşıktır. Dinle de ilişkisi vardır; çünkü, İslâmiyet Türkiye'de sözü geçer bir tutucu güçtür. Bir de Pan-Türkçülük ve ırkçılık akımları, gelenekçiler, aşırı milliyetçiler ve ülkedeki çeşitli etkenler vardır: Büyük iş çevreleri, zengin toprak sahipleri, ağalar, yine komünist darbesinden korkan ordunun bir bölümü (özellikle yüksek rütbeliler.) Bu sağ akım unsurlarının çoğu, kuvvetlerini İslâmiyetten almaktadır.

Türkiye gibi bir ülkede "sağ" ve "sol" deyimleri büyük bir anlam ifade etmezler. Çünkü, hangi partilerin nereden olduklarını söylemek bile güçtür. Çok defa anlaşılması güç bir programın ve bir önderin çevresinde toplanmış küçük örgütlerdir. Bunlardan 1970 ocak ayında kurulan Millî Nizam Partisi (12 marttan sonra kapatılmıştır), Adalet Partisi'nden koparak kurulmuş, gizli olarak Halifelik ve Şeriat'ın geri getirilmesi yolunda faaliyet göstermiştir. Ayrıca, kapitalizme de şiddetle karşı çıkmıştır. İslâm "sosyalizminin

öncülüğünü yapmıştır ve Türkiye'de çok etkili olacak iki şeyi savunmuştur: Din ve maddî refah.

Albay Türkeş'in önderi olduğu Millî Hareket Partisi ise, Türkçü ve ırkçı eğilimleri savunup aynı zamanda radikal reformcu olma iddiasındadır. Türkiye'deki partilerin çoğunda sağ ve sol unsurlar bir arada bulunmakta, ilkeler konusunda umutsuz bir karışıklık ortaya çıkarmaktadır. "Ortanın solu"nda olduğunu ileri süren Cumhuriyet Halk Partisi de tutucularla sosyalist kanat arasmda bölünmüştür, hangisinin ağu bastığı belli değildir (sonradan Ecevit'in başkan seçilmesiyle bu konuda kesin sonuca varılmış, parti içindeki tutucu unsurlar kopmuş, parti sosyal demokrat bir kimliğe bürünmüştür). Tam anlamıyla tek solcu parti olan Türkiye İşçi Partisi (12 Marttan sonra kapatılmıştır) ise, 1917'den önce Rusya'da Bolşeviklerin yaptığı, bütün öbür partilere tutucu gözüyle bakmaktadır.

Türkiye'de sağ partiler güçsüz görünmekle birlikte, iki güçlü (fakat birbirine karşıt) akımla oynadıkları için, tehlikeleri büyüktür: Din ve milliyetçilik. Gerek MHP'nin, gerekse MNP'nin önderlerinin camide dua ederken çekilmiş resimleri seçimler sırasmda bütün Anadolu'da geniş çapta dağıtılmıştır. Her iki parti de doğum kontrolüne karşıdrTve bunun, "büyük Türk ulusunun gelişmesini aksatacağı" görüşündedir.

Sağ kanadın en çok tanınan kişisi, emekli albay Alparslan Türkeş'tir. 1960 mayısında iktidarı alan 38 subaydan biri olan Türkeş, daha sonra radikal reformları gerçekleştirmek için iktidarda kalmayı isteyen 14 Ter grubundandır. 55 yaşındaki eski albay, demokratik rejimden yana olduğunu ileri sürmekte, fakat siyaset alanında çok başarısız görün-

mektedir. Partisi 1969 seçimlerinde yalnızca bir milletvekilliği kazarıabilmiştir. Fakat, ordu içinde kendisi gibi düşünen subaylar olduğu düşünülerek, yine de üzerinde dikkatle durulması gereken biridir.

Türkeş pek çok kimseye göre tutkulu ve korkulacak bir kişidir. Turancı ve ırkçı olduğu iddiaları, zaman zaman Türkiye'deki bir avuç azınlığın tüylerini ürpertmektedir.

Türkiye'de solcular onunla, "Başbuğ" diyerek alay etmişlerdir. Partisinin, Bozkurt'lar adı verilen ve hiç de hoş olmayan bir biçimde insana Hitler'in Gençlik Hareketi örgütünü hatırlatan bir 10.000 kişilik komando birliği vardır. Bunlar millî marşlar söyleyerek yürüyüşler düzenlemekte, "ahlâksızlık yuvası" dedikleri gece kulüplerini basmakta ve tedirgin etmektedirler. Milliyetçilikleri saçma boyutlara erişmektedir. Ankara'daki Parti Merkezi'ndeki yüzme havuzu, Kıbrıs adası biçimindedir.

Bir önceki bölümde, Türkiye'de yeni bir darbe olursa, bunun sol bir darbe olacağını tahmin ettiğimi belirtmeye çalışmıştım. Ama, acaba Yunanistan'daki gibi sağ bir darbe olamaz mı? Albay Türkeş'in ordu içindeki taraftarlarının gücü nedir? Subay kadrosunun kuruluşu eğitim görmüş sınıflan bir bütün olarak yansıtıyorsa, solcu sabaylar olduğu gibi, sağcılar da bulunabileceğini düşünmek mantığa uygundur. Fakat, ordudaki subaylar genellikle sağcı ya da solcu olmadan, yalnızca reformcudurlar. Son yıllarda sol yorumlaması geniş biçimde yapılan Kemalizm, henüz bir sağ harekete-temel olabilecek kadar belirli-değildin Aslında ordu içinde bir sağ-sol çatışması son derece tehlikeli olabilir; çünkü sürtüşme, bir iç savaşa kadar dayanabilir.

Türk arasındaki kan kardeşliği temeline dayanmaktadır. Zaman zaman bütün bu Türk halklarım geniş ve tek bir devlet içinde toplamak için, Pan^Slavizm, Pan-Germanizm ve Pan-Arabizm'e benzeyen teşebbüsler olmuştur. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Enver Paşa da bu işe kalkışmış, hatta bu uğurda ölmüştür. Atatürk bu fikri benimsememiştir. Çünkü, bunun gerçekleştirilmesi, Sovyet Imparatorluğu'nun parçalanmasına yol açacak, bu da Ruslarla iyi komşuluk ilişkilerini zedeleyecekti. 1942'de Alman ordularının Rusya'daki hızlı ilerleyişleri ve zafere yalan göründükleri sırada, Türkiye'de yeniden Pan-Türkçü akımlar filizlenmiştir. O zamanlar 25 yaşında olan Albay Türkeş de, zamanın faal Türkçülerinden biriydi.

Türkçülükle Pan-Turancılık birbirlerinden ayrı tutulmalıdır. Turancılık, yalnız bütün Türk halklarını değil, Turan kökünden gelen bütün ulusların birleştirilmesini hedef bilir: Yani, Macarların, Finlilerin, Estonyalılann, Bulgarların, Yakutların, Tungzlann, Moğolların, vb. Bu görünüşte, gerçekleştirilmesi çok zor bir hayaldir; fakat, Türkçülük, Türkiye Türklerinin Orta Asya'daki Türk cumhuriyetlerine coğrafî yakınlığı bakımından, çok daha akla yakın bir proje olarak görünmektedir.

Türkçülüğe "sözde sağ akım" dememin nedeni ise, hiç olmazsa aşın milliyetçilik şeklinde sol kanatta da var oluşundandır. Aslında, ırkçılıkla karıştırıldığı için bir "sağ akım" unsuru olarak bilinmektedir. Türk ırkçılığı ise biraz saçmadır. Nazilerin hiç olmazsa sansın, mavi gözlü bir Ari ırklan vardı ve bu temayı işliyorlardı. Oysa, bir Türk ya da Turan tipi yoktur. Bugün Türkiye'de yaşayan Türklerin, en az Almanlar ve İngilizler kadar kanşık bir ırk olduklannı

görmüştük. Belki safkan bir Türk'ü Orta Asya'da bulabilirsiniz, ama her halde Anadolu'da değil.

Atatürk, genişleme politikasına karşı olduğundan ve Rusya ile iyi komşuluk ilişkileri kurmak istediğinden, Türkçülüğe karşı çıkmıştır. Fakat bu, tıpkı 1942'deki gibi, Türkçülüğün yeniden ortaya çıkmayacağı anlamına gelmez. Türkler üzün yıllar dünyanın en büyük imparatorluklarından birini yönettikten sonra, Birinci Dünya Savaşı'nı izleyen yıllarda oldukça küçük bir cumhuriyet biçimine dönüşmüşlerdir. Dolayısıyle, hiç olmazsa eskiye özlem olarak Türkçülük fikirleri var olacaktır. Millî Hareket Partisi'nin bir kongresinde, delegelerden biri aşağıdaki biçimde konuştuğu zaman, çılgınca alkışlanmıştı: "Bırakın 100 milyon Türk'ten meydana gelen kuvvetli bir devlet kuralım!"

Bir kokteyl partide, 1960 cuntasına mensup bir subayla yaptığım sohbeti bugün bile hatırlıyorum (bu subay, Albay Türkeş değildi). O da buna benzer bir konuşmada bulunmuştu. Kendisine, Türkiye'nin hedefinin ne olduğunu sormuştum. Subay (bir iki kadeh içtiğini de belirtmeliyim), şu karşılığı vermişti: "ilk hedefimiz, 50 milyonluk bir Türkiye yaratmaktır, ikinci hedefimiz de, dünyadaki bütün Türklerle el ele vermek!"

işin garibi, bu subayın kendisini "sol eğilimli" olarak nitelendirmesiydi. Batılılaşmış sevimli eşi de, bana Orta Asyalı bir grup Türkle yaptığı görüşmeyi anlattı. Bu "müthiş deneme" üzerine son derece heyecanlı konuşuyordu. "Onlar da tıpkı bizim gibi düşünüyorlar," dedi.

Türklerin içinde, Batı çizgisindeki fikirler geçerliğini korudukça, bu tür duygular pek seyrek olarak ifade edilmektedir; fakat Türkçülük duygusu, dağarcıklarında daima

vardı. Bana kalırsa, Türkler Avrupa örgütlerinden çıkarılır ya da Batı'ya küserlerse, Türkçülük akımı da Türkiye'de yeniden canlanabilir. Şimdi bu fikirlerin ardındaki felsefe üzerine bir iki söz etmek istiyorum. Bunlar Batı'da çok az bilinmektedir.

Türkçülük akımı, 1876 ve 1924 tarihleri arasında yaşayan Ziya Gökalp adı ile bağdaştırılabilir. Gökalp, XX. yüzyılın en büyük Türk düşünürüdür. Hor görülen fikirleri güçlü bir dille söylemek bakımından, biraz Nietzsche'ye benzer. Pek az yazar, Türklerin sorunları üzerine onun kadar eğilebilmiştir. Eserleri Türkiye'de son derece etkilidir. Özellikle imparatorluğun son döneminde, Kemalizmin getirdiği katı düşünce tarzından çok daha büyük bir özgürlüğün var olduğu çağda, pek çok kimseyi etkilemiştir.

Gökalp, güneydoğu Anadolu'da, eski ve güzel bir Roma şehri olan Diyarbakır'da dünyaya gelmişti. Burada genellikle Kürtler yaşar. Fakat, Gökalp, Kürt olduğunu hep reddetmiş, Kürt olsa bile, bunun bir şey ifade etmeyeceğini, çünkü kendisini Türk saydığını söylemiştir. Kökü her ne olursa olsun, Türk milliyetçiliğinin öncülerinden biri olmuştur. Hepsi değilse bile, fikirlerinden büyük bir bölümü, daha sonra Atatürk devrimlerine öncülük etmiştir. Atatürk bazı konularda, özellikle din konusunda, Gökalp örneğini izlememiştir. Gökalp, Atatürk'ün kaldırdığı Hilâfet'ten yanaydı. Atatürk'ün tersine, onun dinî bir yetişme tarzı vardı. Yaşasaydı, herhalde İslâmiyete bir çeşit reform hareketine girişecekti.

Gökalp, Türklerin Doğu ya da Batı uygarlığından yana olmasını istiyordu. "İki uygarlığı olan bir ulus düşünülemez," diye yazıyordu. Tıpkı Atatürk gibi, o da halkına Batı

uygarlığını daha uygun görüyordu, islâmiyetin başlı başına bir sorun olduğunu kabul ediyor (bizi Avrupa'dan ayıran, dindir) fakat din ile uygarlığın iki ayrı konu olduğunu üsteliyordu. "Hıristiyan" ve "İslâm" uygarlıklarından söz etmek, ona göre bir yanılmaydı. Türklerle Bizanslıların, ayrı dinlere bağlı oldukları halde, ikisini de "Doğu uygarlığı" diye adlandırdığı bir uygarlığın üyeleri sayıyordu. Bu görüş, ayrı dinlerden halkların aynı uygarlığa bağlı olabilecekleri anlamına geliyordu; dolayısıyla, Türklerin Müslüman kalıp Batı uygarlığını seçmelerinde hiçbir sakınca yoktu.

Gökalp, İslâmiyetin bir "gerilik" nedeni olma bir yana "en modern din" olduğunu söylüyor, modern bilime hiçbir zaman ters düşmediğini ileri sürüyordu. İslâmiyetin ilericiliğini ispatlamak için de, garip bir kavram ortaya atmaktaydı: Sözde, Protestanlık, Hıristiyanlığın İslâmiyet ilkelerine doğru yönelmesiydi. Protestan ülkelerde sanayinin ilerlemesini, Roma'nm otoritesinden kurtulmuş olmasına bağlıyordu. Bu, biraz da İslâmiyete benzeyen bir şeydi. Çünkü, Müslümanlıkta da merkezî bir otorite yoktu. Batı ülkeleri İslâmiyeti taklit ederek ilerleyebilmişlerdi.

Doğrusu ben, bu öğreti üzerinde fikir yürütmek için yetenekli sayılmam; yalnızca, Gökalp'in düşünce tarzını yansıtması bakımından durumu belirtiyorum. Ne var ki, Gökalp, hiçbir İslâm devletinin şimdilik neden bir sanayi ülkesi haline gelemediğini açıklamamaktadır.

Daha Gökalp'ten de önce, araştırmalarıyle, Türklerin İslâmiyetten öncesine kadar dayanan eski kültür sahibi bir ulus olduğunu ispatlayan yabancı Türkologlar, sözgelişi, Fransız L'eon Cahun ve Macar Arminius Vambery, Türkçülüğün ilk tohumlarını atanlar olmuştur. 1897'de Türk şairle-

rinden Mehmet *fmm m mm tek* şiiri, şu mısralarla başlıyordu:

ve şöyle sürüp c:c;> . T X

"İnsan olan vazammm immâw.
*Türk evlâdı evde thnasz. şr*Î£r?m."*

Bu mısralarm çarpıcılığını anlamak için, Osmanlı İmapratorluğu zamanında e yüzyıllar boyunca, "Türk" kelimesinin, Osmanlı yüksek sınıfı için hor görülen, hödük, gariban, ahmak anlamına geldi ğ:r *rlzstk* ;erekir. "Türk", cahil bir köylü demekti. İmparatorluk döneminde Türkler, ırklarının bütün gururunu ayaklar alr.r - ~: olardı. Çoğu İstanbul'da yaşayan ve köylere adımlarım bile atmamış olan yüksek tabaka tarafından "budala" diye :a£r.lrnaya öylesine alışmışlardı ki, kendilerine olan inançlarını bile yitirmişlerdi. Osmanlılardan önceki tarihlerini bütünüyle unutmuşlar, ancak Mehmet Emin'in şiiriyle akıllan başlarına gelmişti. Sonra da, ileride göreceğimiz gibi, Gökalp'in yazılarryle uyandınlmışlardı.

Türklerin kendilerine olan güvenlerini artırmak için sonradan, 1920'lerde Atatürk'ün şu sözü de çok önemli olmuştur:

"Ne mutlu Türküm diyene!" .

Mustafa Kemal'in bu müthiş sözü, bugüne kadar Türkiye'de çın çm ötmüş, bu sözü işiten her yeni Türk kuşağın-

ca aynı heyecanla yaşatılmıştır. Böylece, Osmanlı İmparatorluğu döneminde Türk olmanın ne büyük bir talihsizlik sayıldığı da, çok daha iyi anlaşılmaktadır.

Gökalp, çağının Türk aydınlarını, Tuna boylarından Çin denizine kadar uzanan dev bir Türk ulusu kavramı ile âdeta şaşkına çevirmiştir. Hunlar, Moğollar, Tatarlar, hatta Asurlular, Sümerler ve Hititlerle, Türkler arasında bağlantı kurmuştur. (Sonradan bu yolu Atatürk de izlemiştir.) Eski Türk uygarlığının meziyetlerini göklere çıkarmıştır: Cesaretini, hoşgörüsünü, dürüstlüğünü, emperyalist emellerden uzak oluşunu, kadınla erkek arasında tam bir eşitlik bulunduğunu ve (Ziya Gökalp'e göre bir tek kadınla evlenme âdetini. Yalnız Türk halklarını değil, Macarları, Finleri ve Bulgarian da içine alan büyük bir devlet kurulmasını hayal etmiştir. Turancılık, işte böyle bir ülküdür. Gökalp 1911'de en ünlü şiiri olan "Turan"ı yayınlamıştır. Bunun, son mısraları şöyledir:

"Vatan ne Türkiye'dir Türklere, ne Türkistan,
Vatan büyük bir ülkedir, Turan."

Bu etkiler altında Türklerin aklı, ırklarının köklerine çevrilmiş, Göktürk İmparatorluğu gibi unutulan kavramlar yeniden hatırlanmıştır. Bu imparatorluk, İ.S. VI. ve VIII. yüzyıllarda Hazer deniziden Çin Seddi'ne kadar büyük bir alanı kaplamaktaydı. Bu geniş alanlar, genellikle dağlar ve çöllerle kaplı olduğu için, pek çekici topraklar sayılmayabilir; fakat, romantik Türkçülerin gözünde, burası "kendi" vatanları, hem de anavatanlarıdır. Aynı romantiklere göre, Hazar, Aralve Sibirya'daki Baykal gölleri, Türklerin birer

iç deniziydi; Buhara, Semerkand, Taşkent -Türk şehirleri- gibi yerler, hep düşlerinde yaşıyordu. Yine, Timurlenk gibi Türk fatihlerini bir türlü unutamıyordu.

1960 cuntasını önderlerine, basın toplantılarında en çok beğendikleri tarihsel kişilerin kim olduğu sorulduğu zaman, "Timurlenk" karşılığını vermeleri, çok ilginçtir. General Gürsel bile bu soruya aynı karşılığı vermiştir. Türklerin çoğu, büyük Hunlar ve Moğollarla akraba oldukları için gurur duyarlar. Atilla ve Cengiz adları, modern Türkiye'de en yaygın adlardır. 1959'da Cumhurbaşkanı Bayar, Papa ile görüştüğü zaman, Türk gazeteleri son derece ciddî olarak, bunun İ.S. 425 yılında Atilla ile Papa Leon arasındaki görüşmeden beri, bir Türk başkanı ile Papa arasındaki ilk buluşma olduğunu yazmışlardı. Biz Avrupalılar için bir canavar olan Atilla, Türklerin gözünde bir devlet başkanıdır.

Türkçülerin zihninde birtakım yarı mistik kavramlar da vardır. Bunlardan biri de, Ergenekon Destanı'dır. Buna göre, kuzeydoğu Asya'daki Altay dağlarında bir yerde bulunan Ergenekon, Çinlilerin saldırılarından kaçan Türklerin sığındıkları bir cennet ülkedir. Türkler burada 400 yıl kadar yaşamışlardır. Türklerin bir başka ülküleri de, Kızılelma'dır. Bu da, Batı yöresinde, hayalî bir ülkedir. Çeşitli zamanlarda Kızılelma, Osmanlı İmparatorluğu'nun erişemediği fetihleri, Roma, Viyana ya da Granada'yı temsil etmiştir. Bu belirgin olmayan fikirlerin yam sıra, dünyadaki Türk ve Turan halklarının ortak bir duygulan vardır; bir çeşit brakisefal dayanışmasıdır bu; bir de Türklerin ve Rusların omuz omuza yaşadıkları sınırsız ve geniş Rusya ve Sibirya steplerinin mistik sıla özlemi. Bu özlem, yakın zamanlarda birbirlerine düşman olan bu iki halk arasında, steplere karşı ortak bir tutku yaratmıştır:

Geniş düzlükler tutkusu. Türklerin ruhundaki bu romantik tutku, sultanların son yıllarında Türkiye'yi kasıp kavuran Turancılık akından ile beslenmişti. 1914'te Ziya Gökalp, yeni bir şiirinde, artık daha cüretli bir tonla konuşuyor, "Türkiye'nin genişleyip Turan olacağını" söylüyordu.

(Birinci Dünya Savaşı'nda, Türkiye ile Rusya'nın karşı karşıya olduklan unutulmamalıdrr.)

Bu fikirler, zamanında tanınmış pek çok Türk aydınmca heyecanla benimsenmekteydi. Bunlar arasında kadın yazar Halide Edip, bir başka ünlü kalem, Ömer Seyfettin de vardı. Ama, bugün aynı görüşler hafife alınmakta, hatta biraz saçma bulunmaktadır. Daha sonra aynı görüşleri Ziya Gökalp'in kendisi bile bırakmış. Atatürk ise hepsine karşı çıkmıştır. Ne var ki, Gökalp'in başlangıçtaki düşüncesi, bütün Asya Türklerinin birleşmesi için Türkiye'nin öncülük etmesi gerektiğiydi. Tıpkı, Prusya'nın, Almanya birliğini sağlaması gibi.

Her ne kadar Atatürk, Gökalp'in Turancı görüşlerini benimsemişse de, Türklere "Türklükleri" ile övünmeleri konusunda Gökalp'in yolundan gitmiş İslâmiyetten önceki geçmişleriyle övünmelerini istemiştir. Bu isteğin Türkçeye de yansıdığı görülebilir. Atatürk döneminde girişilen bir reform hareketiyle, Türkçedeki binlerce Arapça ve Acemce kelime ayıklanmış, yerine öz Türkçe kelimeler alınmıştır. Atatürk aynca Güneş-Dil öğretisini de ortaya atmış, dünyadaki bütün dillerin Türkçeden ürediğini, Sümerlerin, Hititlerin. Etrüstklerin, hatta İrlandalılarla Basklann bile Türk olduklarını ileri sürmüştür. Bu öğretiler pek çok Türkün kendilerini dünyadaki öteki bütün uluslann kökeni olduğunu sanrnalanna yol açmıştır.

Bu konuda genç Türklerin tarih açısından ne düşündüklerini bilmek, ilginçtir. Aşağıdaki bölümler, Atatürk zamanında yazılmış bir tarih kitabından alınmış olup bana anlatılana göre bugün bile yaygın bir biçimde okutulmaktadır. Bu kitaba göre, başlangıçta Orta Asya'da "Türk denizi" denen büyük bir iç deniz vardı. Bu deniz kuruyup çöl olmuş ve Türkler de anavatanlarından göç etmek zorunda kalmışlardı. Doğu Türklerinde bir kol, daha bu felâketten önce, Çin'e göç ederek İ.Ö. 7000 yıllarında Çin uygarlığını kurmuştur. Yazıtlardan anlaşıldığına göre, bu kol tarımcı bir toplumdu ve göğe, toprağa, suya, güneşe ve yıldızlara tapıyordu. Kitapta şöyle yazmaktadır:

"Türkler tarafından Çin'de kurulan uygarlık, bilimdeki ileriliği, ahlâkı, sade ve duru dini ile çağımıza kadar şöhretini muhafaza etmiş, dünyanın en önemli uygarlıklarnıdan biri sayılmıştır."

Bir başka Türk kolu da Hindistan'a giderek, burada bir başka uygarlık kurmuştur. Kitaba göre, Hindistan'da bu sırada hiçbir uygarlık yoktu; "maymuna benzeyen, kara tenli insanlar yaşıyordu". Daha sonra güneye kadar ilerleyen Türkler, Dravitler diye adlandırılmıştı.

Daha başka Türk kolları ise kuzeybatıya ilerleyerek, Avrupa'ya girmişlerdi (Keltler). Bir bölüğü Suriye, Filistin, Mısır'a inmiş, Kuzey Afrika yoluyle İspanya'ya kadar uzanmışlardı. Ege ve Doğu Akdeniz'e yerleşen Türkler ise burada girit uygarlığını kurmuşlardı. Kitapta:

"Son zamanlara kadar bütün Akdeniz bölgesinde bağımsız bir Yunan uygarlığının yayıldığı inancı vardı. Zamanın sınırlı tarih bilgilerine dayanılarak, bu uygarlık yalnız Yunanlılara ait sanılıyordu... Daha sonraları, uygarlıkların

kökleri ve yayılışları hakkında daha geniş bilgiler edinilince, bu ilkel görüşten vazgeçildi. Bütün dinî inançların, gelenek, bilim ve sanatın, daha önceki uygarlıklardan, özellikle Hitit uygarlığından geldiği anlaşıldı.

Finike ve Lidya uygarlıkları, Yunan uygarlığı ile birleştirilirken, sonradan bunların Batı Anadolu uygarlığının, özellikle Hitit uygarlığının devamı olduğu ortaya çıktı." denilmektedir.

O zamanki öğretiye göre, Hititlerin de Türk oldukları ileri sürülüyordu.

Kitap, Batı Anadolu uygarlığının, Roma uygarlığının da kaynağı olduğunu ileri sürüyor. Roma uygarlığım kuranlar, İtalya'ya Anadolu'dan gelmişlerdir. Avrupa'ya gelince:

"Karadeniz ve Hazar denizi yolunu izleyen Türk boylan, Avrupa'nın içlerine kadar dalarak, Atlas okyanusu kıyılama ulaşmışlardır. İlk gelenlerden bazdan aradaki denizi de aşıp Büyük Britanya ve İrlanda'ya geçmişlerdir... Bugün *Ayjvpa'âakj sanat çağtenmn büyük birkısmıma, bıjtöpha*reketlerinin sonucu olduğunu herkes kabul etmektedir... Avrupalılardan fikir, sanat ve bilim bakımından çok üstün olan göçebe kavimler, onlan mağara hayatmdan kurtarmış, zihnî gelişmenin rayına oturtmuşlardır."

Bugün Türk okullannda, tarih derslerinde kullanılan bir haritada, Hazar denizinden Moğolistan'a kadar Orta Asya topraklan -Türk anavanatı- kırmızı ile gösterilmiştir. Burası, Türklerin anayurdu olarak belletilmektedir. Bu topraklardan çeşitli yönlere uzanan oklarla, Türklerin göç yollan çizilmiştir. Bunu alay etmek için söylemiyorum -çünkü ben iddianın doğruluğu ya da yanlışlığı üzerine yargı verebilecek bir etnolog, bir tarihçi değilim-, ama yalnızca eğitim

yöntemleriyle çeşitli ülkelerde nasıl başka görüşler ve başka bir kültür aşılanabildiğim göstermek istiyorum.

Türkiye'ye ilk geldiğim zaman, bir süre Türkçemi düzeltmek için Ankara Üniversitesi'nde dersleri izlemiştim. Bunlardan biri de tarih dersiydi. Bu derste son derece ciddî profesörler, öğrencilerine Türklerin göç yollarını harita üzerinde açıklıyorlardı. Dersten sonra bazı öğrencilere bu göç yolları iddiasına inanıp inanmadıklarını sordum. Çoğu hiç duraksamadan, "Evet," diye karşılık verdiler. Bir bölüğü ise saf saf gülümseyip bu tür kitapların modasının geçtiğini ileri sürdüler. Bunun üzerine şu sonuca vardım: Bu tarih anlayışı, Atatürk tarafından Türklerde milliyetçilik gururunu yükseltmek için ortaya atılmıştı; ama, bugün genç kuşaklar iddiaların hepsim pek ciddîye almamaktadır.

Türklere göre, kendilerine en büyük hizmetlerden birini, "Tarihin Görünüşü" adlı kitabında H.G. Wells yapmıştır. Bu kitabında Wells'in Türklerin uygarlığa yaptıkları hizmetleri anlattığı ileri sürülmektedir. Wells, bu davranışıyla, Türklerin Batı'ya karşı küskünlüklerini azaltmakta çok yararlı olmuştur. Atatürk'ün emriyle kitap acele Türkçeye çevrilmiş ve hemen bütün ülkeye dağıtılmıştır. Bugün bile eski Türkçe harflerle basılı ve resimli baskılarına rastlanabilir. Wells, Lamartine, Pierre Loti ve Disraeli ile birlikte, Gladestone, Lloyd George, Byron, Lawrence ve öbür Türk düşmanlarının tersine, "Türk dostu" olarak anılmaktadır.

12

TÜRKİYE, RUSYA VE BATI

TÜRKİYE, çeşitli ideolojierin çatıştığı, önemli bir coğrafi bölgede bulunmaktadır. Avrupa ve Asya, İslâmlık ve Hıristiyanlık, komünizm ve Arap emperyalizmi ile, daha bütünüyle sönmemiş olan Hellenizm, hep Türkiye'nin dört. bir yanında kaynaşan akımlar, görüşlerdir. Ruslar hâlâ bu noktadan Orta Doğu'ya sızmak emelindedirler. Boğazlar ve Anadolu, Türkiye'nin egemenliği altındadır. Bunlardan birincisi önemli bir su yolu, ikincisi de stratejik değeri çok büyük bir kara parçasıdır. Uzun menzilli nükleer silâhlardan sonra Boğazlar'ın ve Anadolu'nun eski önemini yitirdiği sık sık söylenmekle birlikte, bu iddialar pek geçerli sayılmaz. Hele bugün Akdeniz'de Sovyet deniz gücünün varlığı ve Moskova'nın izlediği politikanın hedefleri bakımından, Boğazlar yine de eskisi kadar önemli bir yerdir. Anadolu da, Rusya'nın güneye doğru genişleme isteklerine karşı en büyük doğal engeldir. Bir nükleer savaş durumunda bu değerler önemini yitirebilir; ama, böyle bir felâkete kadar önemleri hiç eksilmeyecektir.

1949'da Türkiye, NATO'ya girmek için baş vurduğu

zaman, bazı üyeler buna karşı durmuşlardı. Türkiye'nin hiçbir zaman bir Atlantik ülkesi sayılamayacağı ve paktın doğuya doğru tehlikeli bir biçimde genişlemesine sebep olacağı ileri sürülmüştü. Gerçekten de, Sovyetlerin Doğu Anadolu'ya saldırmaları durumunda, NATO'nun görevlerini yerine getirmek için nasıl bir müdahalede bulunabileceği, daima gizemli bir sır olarak kalmıştır. Son yıllarda Türklerin Rusya ile bir yakınlaşma aramalarının başlıca nedenlerinden biri de budur. Aynı nedenle Türkler, NATO'nun yeni "esnek müdahale" politikası yerine, eski politikalarını tercih etmişlerdir. Türklerin gözünde bugün NATO üyesi olmak, elbete eskiye oranla önemini yitirmiştir.

Bir an için de olsa, Türkiye'deki bir iç müdahale ile Ankara'da Sovyet yanlısı diyeceğimiz bir iktidarın başa geçtiğini ve Türkiye'nin NATO üyeliğinden ayrıldığını düşünelim. Bu durumda acaba ne olur? Yalnız Batı dünyası, yıllarca uğraşarak oluşturduğu geniş bir NATO enfra-strüktüründen yoksun kalmakla iş bitmez; böyle bir ihtimal, Sovyetler bakımından da olumlu bir zafer anlamı taşır. Rusları, Boğazlar'dan beklenen geçiş gibi ciddî bir kuşkudan kurtarır, iran'ı arkadan kuşatır, israil üzerindeki baskısını artırabilir ve Orta Doğu'dan Afrika'ya doğru sıralanmış, Sovyet yanlısı bir dizi devlete, yeni bir halka eklemiş sayılır. Batılı açısından bakılırsa, bölgenin elden çıkması dayanılmaz bir durumdur. Arap-Afrika dünyasının oynak çöllerinin tersine, tek sağlam ve oturmuş devlet olan Türkiye'nin yokluğu, Batı başkentlerinde derin bir ruhî şok yaratacak kadar etkili olur.

Pek çok kimsenin unuttuğu ya da küçümsediği Türkiye'nin coğrafi önemine rağmen, bunun yakın bir ihtimal ol-

duğunu söylemek istemiyorum. Türkiye'nin Batı ile olan ittifakından ayrılması, Sovyet siyasetinin başlıca hedeflerinden biridir. Bu arada Boğazlar sorunu da, Sovyetlerce çözümlenmiş bir sorun olarak kabul edilmemektedir. 1936 Montreux antlaşmasına göre, Boğazlar'ın denetimi bütünüyle Türklerin elindedir ve savaş durumunda, hatta "bir savaş tehlikesi"nde, Türkler Boğazlar'ı bütün savaş gemilerine kapatabilirler. Bu demektir ki, Rusya ile Batı arasında bir savaş olursa, Türkiye, Sovyet savaş gemilerinin Karadeniz'deki üslerinden Akdeniz'e geçmesine izin vermeyebilir. Fakat, Sovyet yanlısı ya da yan tutmayan bir Türkiye, herhalde böyle bir yol izlemeyecektir. Ancak, Batı ile ittifakı olan bir Türkiye, tersini yapmak zorunda kalacaktır. îşte son yıllardaki önemli Türk-Sovyet yakınlaşmasına, bu açıdan bakmak gerekir.

Rusya ile olan ilişkileri, Türkiye için hep hayatî bir önem taşımıştır. Türklerin Sovyetlerle ve Bulgaristan'la uzun sınırları vardır. Uzun Karadeniz kıyılan, Rusya'ya karşı bütünüyle açıktır. Büyük kuzeyli komşusuyle ilişkilerinde çok dikkatli olmak zorundadır. Özellikle Batı ile olan ittifaklannda durumu çok naziktir. 1939 yılı ekiminde, İkinci Dünya Savaşı'nm başlangıcında Türkiye, İngiltere ve Fransa ile bir ittifak" imzaladığı zaman, uluslararası anlaşmalarda görülmemiş bir biçimde, Türkler ittifaka özel bir protokol ekleyerek bunun Türkiye'yi Sovyetlerle bir savaşa sürükleyemeyeceği konusunu belirtmişlerdi. Bu da, Türklerin durumunun kritikliğini çok iyi göstermektedir.

Moskova'nın Türkiye'ye karşı 1946'daki saldırgan tutumu, Doğu Anadolu'dan toprak ve Boğazlardan üs istemesi, Türkleri Batı'dan destek aramaya ve 1952'de de NA-

TO'ya girmeye zorlamıştı. Soğuk savaşın alabildiğine hüküm sürdüğü 1950'lerde, Ankara ve Moskova ilişkileri oldukça soğuktu. Bu gerginliği ilk yıkan, Batı'dan yardım alma umudunu yitiren Menderes'in, 1960 temmuzunda Moskova'ya gitmeyi kararlaştırması ile biten teşebbüsü oldu. Ancak bu ziyaretten iki ay önce, askerî bir darbeyle Menderes hükümeti devrildi. Somadan, Menderes'in Sovyetler'e yaklaşma teşebbüsü üzerine, bu darbenin hazırlanmasında CIA'mn da rol oynadığı söylentileri kaçınılmaz bir dedikodu olarak ortaya çıktı. Eğer böyleyse, Amerikalılar büyük bir yanlışlık yapmışlar demektir. Çünkü, Menderes'ten sonra gelenler, Rusya ile ilişkilerinde çok daha ileri gittiler. Menderes'in Moskova yolculuğu, yardım koparmak için biraz da Batı'ya şantaj niteliğindeyken, somadan iktidara geçen hükümetler, bunu kendi çıkarları için aradıklarını bile saklamadılar.

Türk-Sovyet yakınlaşması 1963'te İnönü ve Cumhuriyet Halk Partisi hükümetince başlatıldığı halde, sonradan sağ kanat partisi AP'nce de sürdürüldü; hatta, daha da ileri götürüldü. Bundan, ordunun da bu yakınlaşmayı onayladığı sonucu çıkartılabilir. Ankara ise resmen, bu yakınlaşmayı soğuk savaşın sona ermesinin olağan sonucu olarak açıklamıştır. Türkiye'nin "kraldan çok kralcı olamayacağı" görüşü savunulmuş, Amerika ve Öteki NATO Müttefikleri Rusya ile dost olurken, Türkiye'nin niçin soğuk kalacağı sorulmuştur. Her ne kadar bu doğru bir açıklama tarzı ise de, Türklerin Sovyetlerle olan ilişkilerinin düzelmesi yalnız bu anlama gelmez. Gerçekten de Türkler, Sovyetlerle ilişkilerini düzeltmekte, yalnız bununla açıklanamayacak hedefler gütmüşlerdir. İki ülke arasında âdeta bir çeşit "işbirliği"

oluşmuştur. Orta Doğu'da Arap yanlısı ortak bir yol izlemişlerdir. Kıbrıs konusunda iki devlet de Enosis'e karşı çıkmıştır. İki ülke önderlerinin karşılıklı ziyaretleri, iki eski düşman arasında bir anlaşma ve güven ortamı doğduğunu göstermiştir. Ayrıca, Türkiye İskenderun çelik tesisleri ve başka endüstri projeleri biçiminde olmak üzere (bu biçimde davranan tek NATO üyesi olarak), Sovyetlerden 366 milyon dolarlık ekonomik yardım sağlamıştır.

1963'teki yakınlaşmanın, bütünüyle aleyhlerine dönen Kıbrıs anlaşmazlığında taraftar kazanmak için Türklerce uygulanan bir taktik olduğu da ileri sürülmüştür. Fakat, bunun tersi de düşünülebilir: Türkler, Batılılara göre daha bağımsız bir dış politika izleyebilmek için, Kıbrıs anlaşmazlığını kullanmış olabilirler. Bunun da hedefi, Türk çıkarlarına uygun olarak Sovyetlere yanaşmaktır. Son elli yıl içindeki Türk-Sovyet ilişkilerine bir göz atıldığında, ikinci açıklama tarzının daha akla yakın geldiği görülebilir. Yakınlaşma, Türk politikasında bir sapmadan çok, bir normale dönüştür.

1920'den beri Türk-Sovyet ilişkileri incelenecek olursa, bu ilişkilerin düşmanca olduğu süre kadar, dostça, mantıklı bir işbirliği içinde geçtiği bir dönemler de bulunduğu görülebilir. 1946 ile 1960 yıllan arasında iki ülke arasında esen gergin hava, bu dönemden önceki ve somaki dostluk havasının tam karşıtıydı ve 1946'da Stalin'in hiç de akıllıca olmayan baskısı yüzünden, Türkiye'yi Amerika'nın etkisi altına itmişti. Stalin'in ölümünden sonra, Sovyet hükümetinin ilk işlerinden biri, toprak isteklerinden artık vazgeçtiklerini Türklere bildirmek olmuştu. Türkler, 1946'dan beri olup bitenlerden sonra, bu güvenceyi elbette kuşkuyla karşılamış-

lardı. Nevar ki, Sovyetlerin diplomatik ustalıkları ve görünüşteki içtenlikleri, Türklerin kuşkularım yavaş yavaş siler gibi olmuştur.

*

TÜRK-SOVYET ilişkilerinde önemli, fakat, sık sık unutulan bir etken de, Mustafa Kemal'in 1919'daki ulusal hareketinin Rus ihtilâlinden gördüğü yardımdır. Lenin, Türk Kurtuluş Savaşı'na yalnız Rus parası, silâhı ve başka desteklerle yardım etmekle kalmamıştır; 1923 Lozan Antlaşmasıyla biten Mustafa Kemal'in başarılı savaşı, eğer Bolşevik ihtilâli başlamamış olsaydı, daha güç zafere ulaşabilirdi. Devrimci Rusya'nın dostluğu, Atatürk için hayatî bir önem taşımaktaydı. Kendisi Batı'da Yunanlılara karşı başarılı savaşlar verirken, Kafkasya yönünden Ruslar etrafından kuşatılmaktan da kurtulmuş oluyordu. Atatürk ve Lenin'in 1921'de karşılıklı imzaladıkları Türkiye-Rusya Dostluk Paktı, Türkiye için âdeta bir güven sigortası niteliğindeydi.

1917'de devrilmeseydi, Çarlık Rusyası'mn Türk milliyetçilerine yardım etmesi, çok zayıf bir ihtimal olurdu. Moskova bu durumda, Boğazlar üzerindeki emellerini gerçekleştirmek için, Türkiye'yi amansızca parçalayan 1920 Sevr Antlaşması'm destekleyecekti. Sevr Anlaşması uygulansaydı, Türkiye'nin bağımsızlığına son verecekti; oysa, Mustafa Kemal'in zaferlerinin sonucu olan Lozan Antlaşması ise, hemen hemen ülkenin bugünkü sınırlarını garanti etmiştir. İki antlaşmanın Türkiye için ne kadar farklı anlamlar taşıdığını, Türkçede çok güzel dile getirmek mümkündür: "Sevr ölüm, Lozan hayat demektir."

Buna karşılık Bolşevikler de, Mustafa Kemal'in komünist olduğunu sanarak, hayal kırıklığına uğramışlardır. Mus-

lardı. Ne var ki, Sovyetlerin diplomatik ustalıkları ve görünüşteki içtenlikleri, Türklerin kuşkularını yavaş yavaş siler gibi olmuştur. . .

TÜRK-SOVYET ilişkilerinde önemli, fakat, sık sık unutulan bir etken de, Mustafa Kemal'in 1919'daki ulusal hareketinin Rus ihtilâlinden gördüğü yardımdır. Lenin, Türk Kurtuluş Savaşı'na yalnız Rus parası, silâhı ve başka desteklerle yardım etmekle kalmamıştır; 1923 Lozan Antlaşması'yla biten Mustafa Kemal'in başarılı savaşı, eğer Bolşevik ihtilâli başlamamış olsaydı, daha güç zafere ulaşabilirdi. Devrimci Rusya'nın dostluğu, Atatürk için hayatî bir önem taşımaktaydı. Kendisi Batı'da Yunanlılara karşı başarılı savaşlar verirken, Kafkasya yönünden Ruslar etrafından kuşatılmaktan da kurtulmuş oluyordu. Atatürk ve Lenin'in 1921'de karşılıklı imzaladıkları Türkiye-Rusya Dostluk Paktı, Türkiye için âdeta bir güven sigortası niteliğindeydi.

1917'de devrilmeseydi, Çarlık Rusyası'nın Türk milliyetçilerine yardım etmesi, çok zayıf bir ihtimal olurdu. Moskova bu durumda, Boğazlar üzerindeki emellerini gerçekleştirmek için, Türkiye'yi amansızca parçalayan 1920 Sevr Antlaşması'm destekleyecekti. Sevr Anlaşması uygulansaydı, Türkiye'nin bağımsızlığına son verecekti; oysa, Mustafa Kemal'in zaferlerinin sonucu olan Lozan Antlaşması ise, hemen hemen ülkenin bugünkü sınırlarını garanti etmiştir. İki antlaşmanın Türkiye için ne kadar farklı anlamlar taşıdığını, Türkçede çok güzel dile getirmek mümkündür: "Sevr ölüm, Lozan hayat demektir."

Buna karşılık Bolşevikler de, Mustafa Kemal'in komünist olduğunu sanarak, hayal kırıklığına uğramışlardır. Mus-

tafa Kemal bu konuda Rusları ustaca oyalamıştır. Her ne olursa olsun, iki ülke arasında varılan anlaşma ile, Türkiye doğu ve kuzey sınırlarını güvenlik altına alabilmiş, bütün gücünü Batı cephesine yöneltme olanağı bulmuştur.

Türkler, Osmanlılar zamanından kalma tecrübeleriyle dış ilişkiler konusunda çok ustadırlar. Büyük kuvvetler arasında karışık ve zor dengeler kurmakta özellikle başarılı olmuşlardır. Bunun en iyi örneği, İkinci Dünya Savaşı sırasında, İnönü'nün cumhurbaşkanlığı yaptığı dönemde, bütün sınırlarında kanlı savaşlar olurken, Türkiye'nin savaşın büyük bir bölümünü yan tutmayan bir ülke olarak geçirmesi ve bu arada Müttefiklerle, Mihver devletleriyle ve Rusya ile ayrı ayrı dostluk paktları imzalayabilmesidir. İngiliz ve Amerikalıların, Türkleri savaşa girmeleri için şiddetle zorlamalarına karşı, Türkiye, Sovyet tehlikesinin en az Alman tehlikesi kadar, hatta ondan da büyük olduğunu ileri sürerek karşı çıkmış ve direnmiştir. Nazi orduları Türkiye'nin bir bölümünü işgal etseler bile, Doğu Avrupa'da savaştan sonra görülen "Sovyetler tarafından kurtarılma "nm aynısı, kendi başlarına gelecekti. ChurchilPle Roosevelt, Türklerin direnişi karşısında düş kırıklığına uğradıkları halde, ileri sürdükleri nedenler, Müttefiklerce anlayışla karşılanmıştır.

Türk-Sovyet yakınlaşmasının, Kıbrıs anlaşmazlığının en aşın dönemiyle rastlaştığı 1963 ve 1964 yıllannda İnönü yine sorumlu mevkide bulunuyordu. Olaylann birbirini izleyişi çok ilginçtir. 1962 kasım ayında, Küba bunalımından sonra, Ruslar adadaki roketlerini geri çekince, Türkiye'deki Jupiter füzeleri de Amerikalılarca sökülmüştü. Washington bunu resmen, Jupiter füzelerinin artık demode olduğu nedenine bağlamıştı. Sözde artık bu füzelerin Türk

topraklan üzerinde bulunmasına gerek kalmamıştı ve Türkiye'yi bundan böyle Akdeniz'deki Polaris denizaltılan koruyacaktı. O zaman söylendiği ve daha sonra da açıkça belirtildiği gibi, Birleşik Amerika ve Sovyetler Birliği'nin böyle karşılıklı silâhları geri çekişleri, iki nükleer güç arasında yapılan pazarlığın sonucuydu. Anlaşıldığı kadanyla Amerikalılar, Ankara'ya danışmadan, bu kararı tek yanlı olarak almışlardı.

1963 yüı mayısmda, 30 yıldan beri ilk defa olarak, geniş bir Türk parlamento kurulu Sovyet Rusya'yı ziyarete gitti ve son dokuz yıl içinde iki ülke arasındaki ilişkilerde çarpıcı bi değişikliğin ilk adımı böylece atılmış oldu. O günden sonra da Türkiye'nin Amerika ile arası giderek soğurken, Rusya ile giderek ısınmaya başladı. 1963 yılı sonunda ise Kıbns'ta şiddet hareketleri patlak verdi ve bu hareketler 1964 yılı boyunca sürdü.

Türkiye'nin, dış politikasındaki değişikliği, Kıbns anlaşmazlığı yüzünden nasıl gerçekleştirdiğini de aşağıda göreceğiz.

Kıbns anlaşmazlığının temelinde, Türklerin, Enosis'i Akdeniz'de Lozan banşıyla sağlanmış olan kuvvet dengesini bozacak bir çözüm yolu olarak görmeleri yatar. Ada, Türk kıyılarından 40 mil uzaktadır. Ve Türkiye'ye doğru uzanan burnu, romantik bir görüşle, "Türkiye'nin yüreğine uzatılan bir hançer" olarak nitelendirilir. Kıbns üç yüzyıldan uzun bir zaman, Osmanlı yönetimi altında kalmıştır. Hatta bugün bile pek çok Türk, adaya Türkiye'nin bir parçası gözüyle bakmaktadır. Türklerin Kıbns'a karşı duyduklan geleneksel ilgi, "Othello"da Senatör'ün tiradında bile dile getirilmiştir:

"Dikkate alırsak eğer
Kıbrıs 'ın Türk için önemini
Ve durup düşünürsek ve anlarsak ki
Rodos 'tan daha çok ilgilendiriyor Türkü..."

Shakespeare'de yarım yamalak yazılmış şu bölüm bile, Kıbrıs'ın Türkler için Rodos'tan daha önemli olduğunu göstermektedir. Kurnaz senatör, Venedik düküne, Osmanlıların öteki adaya kasten ilgi duyar gibi davrandıklarını hatırlatmakta ve kendisini uyarmaktadır.

Ankara'da yabancı muhabir olarak çalıştığım sırada, Kıbrıs anlaşmazlığına bir çözüm yolu bulmak için büyük çabalar harcayan B.M. arabulucusu Ekvator'lu Dr. Galo Plaza'ya "Othello'daki bu satırları gösterdiğim zaman, dehşetle kollarını açıp şöyle bağırdığını hatırlarım: "Allah aşkına bunu sakın Türklere göstermeyin! Aslında işler, Shakespeare olmadan da o kadar çetrefil ki!"

1950'nin başlarında Kıbrıs anlaşmazlığının ilk dönemi, Kıbrıslı Rumlarla İngiliz sömürge yönetimi arasındaki çatışmaydı. Bu dönemde Türkler adayla hemen hiç ilgili değillerdi. O günkü İngiliz hükümetinin, Yunanlılara karşı direnişte dengeyi sağlamak amacıyla bu soruna ilgisiz kalan Türkiye'yi bilerek kışkırttıkları kesindir. Yapmacık olarak kışkırtılan Türkler, 6-7 Eylül 1955 gecesi, korkunç bir tepki göstererek İstanbul'da Rumlara ait bazı semtleri ve mağazaları tahrip ettiler. 1960'ta, Yassıada mahkemeleri sırasında tanıkların ifadelerinde, Türk hükümetinin, o zamanki İngiliz Dışişleri Bakanı Harold MacMilan'm salık vermesi üzerine, bir Kıbrıs mitingi düzenlemek istediğini; fakat, Menderes hükümetince denetim altına alınamayan gösterinin, bir yağma biçimini aldığını söylemeleri ilginçtir. Bunu doğ-

rulayacak hiçbir onaylayıcı açıklama yapılmamış olmakla birlikte, iddianın inandırıcı yanı ağır basmaktadır.

Kıbrıs sorununun en gergin anlarında, güldürücü olayların bile geçtiği zamanlar da olmuştur. 1958'de Türkiye'ye geldiğim zaman, Kıbrıslı Türklerin önderi Fazıl Küçük'ün yönettiği mitingler yapılıyor ve halk arasında hep "Ya taksim, ya ölüm!" sloganı dolaşıyordu. İki yıl sonra Türk hükümeti gerek taksime, gerekse Enosis'e imkân vermeyen bir anlaşmayı kabul ettiği zaman, herhalde şakadan pek anlamayan bir Türk politikacısı, mitinglerde "Ya taksim, ya ölüm!" diye bağıran herkesin intihar etmesi gerektiğini söylemişti. Tabiî söz konusu insanların, bu görüşü hoş karşıladıkları söylenemez.

*

BUGÜN hâlâ sürüp gitmekte olan Kıbrıs anlaşmazlığının ayrıntılarına burada girmeye gerek yok. Ben yalnızca Türk-Sovyet yakınlaşmasına nasıl yardım ettiğini göstermek istiyorum. Başlıca anlaşmazlık, 1964'te Türkiye'nin, 1960 Londra ve Zürih anlaşmaları uyarınca, Kıbrıs'ta Enosis'e engel olmak için askerî müdahalede bulunup bulunamayacağı yönünde çıkmıştı. Her ne kadar anlaşma böyle bir müdahaleye izin veriyor gibi görünüyorsa da, birtakım yorumlar da yapılabiliyordu. Türkiye'nin Kıbrıs'ı işgale kalkışması, ikisi de NATO üyesi olan Türkiye ve Yunanistan arasında bir savaş çıkması demekti. Elbette ki, Birleşik Amerika ve öbür NATO müttefikleri, böyle bir şeyi istemezlerdi. 1964 Haziran'ında, bunalumn doruğuna erdiği ve Türk askerî müdahalesinin her an beklendiği bir sırada, Başkan Johnson, Başbakan İnönü'ye bir mektup yazarak, Teksaslılara özgü kaba diliyle, Türkiye Kıbrıs'ı istilâya kalkışacak olursa, bu da Rusya'yı savaşa sürüklerse, Türki-

ye'nin NATO'daki Müttefiklerinin bu şartlar altında Türkiye'nin yardımına koşamayacaklarını bildirdi.

O sıralarda Ankara'da bulunduğum için, kişisel kanıma göre Türkler aslında Kıbrıs'a askerî bir müdahalede bulunmaya ciddî olarak kararlı değillerdi. Fakat, "Johnson'un Mektubu" Türkiye'de hiç unutulmadı. Türkler, yalnız kullanılan kaba dilden değil, Birleşik Amerika'nın böyle önemli bir anlaşmazlıkta kendilerini yalnız bırakmasından da yakındılar. Birleşik Amerika aleyhinde çeşitli gösteriler yapıldı. Böylece, bugün Türkiye'de Amerikalılara çirkin bir gözle bakılmasına yol açan kuvvetli bir Amerikan düşmanlığı doğmuş oldu. Johnson'un mektubu, 1946'da Rusların Boğazlar'da üs isteklerine eşit bir önem taşıyordu. Yalnız, ters yönde ortaya çıkmıştı. Türklerin, Amerikan silâhlarım kullanmasını değil de, kullanmamasını öngörüyordu. Bugün Türk-Amerikan ilişkilerine M.Ö. ve M.S. (mektup öncesi ve mektup sonrası) diye bakılmaktadır. Mektup ve sonrası, Türk hükümetince Türkiye'nin derece derece Batı ittifakı içinde Birleşik Amerika'dan daha bağımsız bir politika izlemesi ve Rusya ile daha dostça ilişkiler kurması için ustaca kullanılmıştır.

Bu torum, "Türk De Gaulle'cülüğü" diye nitelendirilmiştir ve gerçekten de de Gaulle'ün Birleşik Amerika'dan bağımsız, Rusya ile ittifak halinde yaşamayı amaçlayan politikasına benzemektedir. Fakat, aslında iki totom arasında tam bir paralellik yoktur; çünkü, Türkiye'nin coğrafi durumu, Fransa'dan çok değişiktir; ayrıca Türkiye, Boğazlara sahiptir. Boğazlar, bugün de, "Rusya'nın ön kapısının anahtarları"dır ve elbette bir başkasının kapısının anahtarlarım elinde bulundurmak, bu başkası ile ilişkilerde son derece özel bir durum yaratır. Coğrafî etkenler Türkiye'yi büyük

kuzey komşusu ile sıkı dostluk ya da sıkı düşmanlık ilişkileri kurmaya zorlayacaktır. Ama, ister dostluk, ister düşmanlık olsun, bu ilişkiler daima sıkı olacaktır.

Elbette, Rusların Türkiye'ye karşı izledikleri politikalarında önemli çıkarları vardır ve ilk hedefleri, kuvvetli bir ihtimalle, hâlâ Boğazlar'dır. 1946'da Türkiye üzerindeki Sovyet baskısı, Türklerin Montreux Konvansiyonu'nu uygulayamadıkları ve Mihver gemilerinin Boğazlar'dan geçerek, Sovyet güvenliğini tehlikeye düşürdüğü iddiasına dayanıyordu. Londra ve Washington'un da moral desteğiyle bu tehditleri Türkler sertçe reddetmiştir. Sovyetlerin davranışı. Türkiye'yi Batı blokuna itelemiştir. Ruslar o güncer bugüne ağız değiştirmişlerse de, amaçlarım değiştkdiklen düşünülemez. Bugünkü Boğazlar rejimi, Rusların Boğazlar'dan serbestçe yararlanmalarına fırsat vermekle birlikte, Türkiye NATO'da olduğu sürece asla Boğazlar'dan emin olamazlar. Ruslar, Türkiye'nin NATO'dan çıkmasını istemektedir. Böylece, Montreaux Konvansiyonu'nun başka yollardan değiştirilmesine kalkışabileceklerdir.

Rusların canını sıkan bir başka konu da, Çanakkale Boğazı'nm, özellikle İstanbul Boğazı'nın darlığıdır (bazı yerlerde 500 metre). Bu yüzden Türkler ve' müttefikleri, Karadeniz'den Akdeniz'e geçen veya geri dönen Sovyet savaş gemilerini çok yakından denetleyebilmektedir. Boğaz kıyılan boyunca gözetleme görevi yapan kimseler vardır. Türkiye'nin, Batı ittifakının bir üyesi olarak müttefiklerine pek çok yararlı bilgiler sağladığı açıkça bellidir. Öte yandan, Ankara ile Moskova arasındaki dostça ilişkilerin gelişmesi, Türkiye'nin Batılı müttefikleriyle kuzey komşusu arasındaki durumunu daha da nazikleştirmektedir.

' Moskova'nın dolayì; bir başarısı da, Türkiye'nin Orta

Doğu'da Arap yanlısı bir siyasete dönüşüdür. Ama, Türkler bu siyaseti Rusların hoşuna gitmekten başka nedenlerle seçmişlerdir. Türkler genellikle Araplara düzensiz bir topluluk gözüyle bakmakta ve İstanbul'un egemenliğinden çıktıklarından beri doğru dürüst yönetilmediklerine inanmaktadırlar. Türkiye, Arap milliyetçiliği ya da Arap birliği konularında hiç de istekli değildir. Arapların bölünmüş olmalarından daha memnundurlar. Fakat, son yıllarda Türk hükümetinin Araplara karşı güttüğü politikada bir yumuşama görülmüştür. Bunda, gerek seçimlerde Müslüman oylarını toplamak kaygısı, gerekse B.M.'de Kıbrıs sorunu konusunda Arap devletlerinin oylarına duyulan ihtiyaç yol oynamıştır.

Genellikle Moskova ile ilişkiler düzelirken, Washington ile bozulmuştur. Yalnız Amerikan ekonomik yardımında değil, Amerikan askerî personelinin sayısında da önemli bir azalma görülmektedir. Amerikan üsleri ve tesisleri Türklere terk edilmekte ya da ortak yönetime geçmektedir. Fakat, Amerikalılar, Adana'nın İncirlik üssünü hâlâ elinde tutmaktadır ve anlaşılan Pentagon, İspanya'nın en doğusundaki bu üsse hâlâ büyük önem yermektedir.. incirlik, 'bir nükleer savaşa sürüklenme konusunda Türkleri en çok kuşkulandıran yerdir. Amerikalılar bu üssü bırakmamakta inatla direndikleri için, kuşku, ve hoşnutsuzluk daha da artmaktadır.' '/',__'

Son yıllarda estirilen Amerikan aleyhtarı bava, iki ülkenin ilişkilerini etkilemiş, son zamanlara kadar bayram havası içinde, karşılanan Amerikan 6.'.Filosu'hun'ziyaretleri, şiddetli gösterilere sahne olmuştur., "Çirkin politika" yüzünden 6. Filo artık İstanbul ve,İzmir gibi büyük umanları ziyaret 'edememekte, kıyılardaki daha küçük limanlara uğramaktadır. Bodrum, Marmaris, Antalya, Alanya ve Mersin gibi mütevazi limanlar, dünyanın en güçlü deniz

kuvvetinin savaş gemilerinin ziyaretini hayretle karşılamışlardır.

Eskisi kadar olmasa bile, Türkiye'nin Batı ittifakı için stratejik önemi hâlâ çok büyüktür. Bundan birkaç yıl önce, soğuk savaşın en şiddetli bir döneminde, Anadolu'ya yerleştirilmiş olan nükleer silâhların, hiç bir NATO ülkesinden olmayacak biçimde nasıl Rusya'nın içerilerine kadar etkili olabileceğini gösteren bir harita yayınlanmıştı. Bu haritaya göre, Anadolu'da üslenen nükleer silâhlar, Urallar'ın ötesindeki sanayi tesislerini bile tahrip edebilecekti. Bu avantajlar, silâhların gelişmesi yüzünden, o günden bugüne ortadan kalktığı halde, nükleer gü6e sahip büyük devletler, Türkiye gibi ileri karakolları kullanarak kendi topraklarını atom felâketinden korumak imkânına hâlâ sahiptirler. Türkiye, ayrıca hâlâ Rusya'nın gizemli derinliklerinde neler olup bittiğini dinlemek için NATO'nun önemli bir dinleme karakoludur. Savaş uyduları her ne kadar Anadolu'daki radar tesislerinin, erken alarm ve izleme istasyonlarının yerini almışsa da, çok geniş oluşu, şebekeyi vazgeçilmez duruma getirmiştir.

Bugünkü demokratik rejim sürdükçe, Türkiye her halde NATO'dan ayrılmaya ya da Batı ile ilişkilerini koparmaya kalkışmayacaktır, inönü zaman zaman NATO'nun Türkiye'yi ne derece etkili bir biçimde koruyabileceği ve ülkesinin Amerikalılarca bir nükleer savaşa sürüklenebileceği üzerine endişelerini açıklamış olmakla birlikte, başlıca siyasal partiler ittifakı desteklemektedir. NATO'dan çıkılmasını isteyen tek parti, Türkiye işçi Partisi olmuştur. Fakat, bu siyasal örgüt de iyice bölündüğü ve sonra da kapatıldığı için bugün etkili değildir. Bu durum sürdükçe, ancak geniş çapta bir ayaklanma, Türkiye'yi ittifaktan ayırabilir.

13

TÜRKLER NEYE BENZER?

TÜRKLER ne tür bir halktır? Artık bu sorunun üzerine eğilmenin zamanı geldi; çünkü, Türkleri pek iyi tanımıyoruz. 1915'te kendileriyle Gelibolu'da içten bir düşmanlık denecek birkaç aylık ilişkimiz oldu. Onları iyi bir asker olarak saygıyla andık, hatta bir bakıma Sevdik de. Fakat, pek az tanıyabildik. Buna karkşılık Araplarla, Afrikalılarla, Hintlilerle, Çinlilerle daha içli dışlı olduk. Çünkü, İmparatorluğumuz sırasında onlarla uzun süreli ilişkilerimiz vardı.

İngilizlerin büyük bir bölüğü Türkiye'nin coğrafi yerini bile kesinlikle bilmemektedir. Ankara'ya hareketimden önce ziyaretine gittiğim Londralı bir-doktor, bana neşeyle şunu sormuştu: "Demek yine Türkiye'ye dönüyorsunuz! Süveyş kanalından mı gideceksiniz, yoksa Ümit burnunu mu dolanacaksınız?" Çünkü, adamcağız Türkiye'nin Süveyş çevresinde bir yerde olduğunu sanıyordu.

Türkleri yukarıda saydığımız uluslar gibi elbette tanıyanlayız; çünkü onlar, hiç bir zaman sömürge durumuna gelmemişler, başkalarınca yönetilmemişler, tersine, hep başkalarını yönetmişlerdir. Ülkelerinde daima kendi başları-

na buyruk oldukları içindir ki, bugünkü kişilikleri oluşmuştur. Böyle derken, bugün Sovyetler Birliği ile Çin'in yönettiği Orta Asya Türklerinden söz etmiyorum. Onlar başka uluslarca yönetildikleri için, Osmanlı Türklerinden başka bir zihniyet taşımaktadırlar. Altı yüzyıl süreyle koca bir imparatorluğu yöneten Osmanlı Türklerinin zihniyeti ise onlardan çok farklıdır. Buna rağmen, Asya çöllerinin etkisi Türkleri belirlemiş, bin yıl İslâmiyet, altı yüzyıl Avrupa ile uzak yakın yaşama da etkili olmuştur..

Bundan dolayı Türk, çok ilginç bir tiptir. Türkleri başka hiç bir ulusla karşılaştıramazsmız. Orta Doğu'da yaşadıkları halde, Araplardan son derece farklıdırlar. Onların hâlâ Avrupalı olmadıklarını söyleyenler çıkabilir; ama, Asyalı da değillerdir. Türkler ne Asyalı, ne de Avrupalı olmadıklarına göre, en çok eski düşmanlarına, fakat yeni dostlarına, yani Ruslara benzetebilir. Aralarında sanıldığından çok ortak yanlar vardır. .

Atatürk, "Ne mutlu Türküm diyene" sözüyle, halkına moral vermek amacını gütmüştü. Fakat, Atatürk'ün halkı üzerine bir başka sözü de, çok anlamlıdır: "Biz bize benzeriz," demiştir. Atatürk. Bu sözün çekiciliği, tekerleme oluşundan gelir. Kafiyeli tekerlemeler zihinde kolay kaldığı için, insanlara daima çekici gelmiştir. Bu cümle dışarıda epey alay konusu olmuştur. Çünkü, her ulusun elbette kendisine benzeyeceği görüşü ileri sürülmüştür. Yabancıları bu konuda sinirlendiren, Türklerin kendilerini bütün uluslar içinde bir tane gördüklerini sanmalarıdır Fakatben, Türkiye'de sekiz yıl yaşadıktan soma, Atatürk'ün bu sözünün çok yerinde olduğu sonucuna yardım. - .

- ,; Bunun nedenlerinden biri de, Türklerin yakın tarihte

yalnız bjf-jHkedjen öteleme değil. bir.uygarlıktan *biti* başka uygarlığa göçmeleridir;[1] Spzgelişi,rlürkler. dillerini yatmak için. kullandıkları .alfabeyi *izm* üç[f]defa:.değiştiren,' az'bulu-nur-; uluslardan biridir.. • Benliklerinde-İslâmiyetin, Taöizm'ifl, Şamahizra'-in izleri, • Çin-ve Batt uygarlığı da buna eklen-miştir.- Anadolu'da-yaşayan çeşitli halkların* inanç ve kültür-leri,.üzerlerinde- az çok bir.-etki bırakmıştır. Aynı' zamanda Türk. ırkının -gelenek ve göreneklerini' de korumuşlardır. Şimdi de tanıdığım Türklerden bazılarının perilerini çizme-yi deneyeceğim, f * ;-•'•

Bir Türk genellikle zıtlıklarla doludur. Ruhunda yalnız Doğu ve Batı değil, ayrıca çiğ bir;aşağılık kompleksi ile ka-rışık yoğun bir kibir, yabancılara karşı aşırı birkonuksever-lik biçiminde ortaya çıkan derin bir insanşeverlik, pohpoh-lanmaya karşı büyük bir merak ve başkalarının kendisi üze-rine düşündüklerine karşı aşırı bir umursamazlık saklıdır. Böyle oldukları halde Türkler, nezaket, yardımseverlik ve içtenlik bakımından dünyada eşi olmayan bir ulustur. Öyle sanıyorum ki, Türkiye'ye ilk defa gelenler, önce bunlar kar-şısında çarpılırlar.

Türk, tembel ve duygusuzdur; ama, Avrupa'da Türk iş-çisi çalıştıran hangi fabrikatöre sorarsanız sorun, size Türk işçisinin çok iyi çalıştığını söyleyecektir. Türkler, başka hiç bir ulusta rastlanmayacak biçimde devlet otoritesine karşı saygı besler; buna karşılık, bireysel özgürlüğe karşı aşırı dü-şükünlüğü vardır. Kendisini yönetecek bir diktatörün peşin-de koşar; fakat, ille de demokrasi diye diretir. Türkler inatçı ve sessizdir; ama, duygulu ve güzel konuşurlar. Görülme-miş derecede ciddî insanlar oldukları halde, pek ünlü halk kahramanları .Nasrettin Hoca'nın türbesi bile, başlı başına

bir şakadır. Kapısında kocaman bir kilit asılı olduğu halde, dört bir yanı açıktır. İsteyen rahatça içeri geribilir.

Türklerle Gelibolu'da çarpışanlar, onlara hayran kalmışlardır. Eski muharipler bunu, bugün de doğrulamaktadırlar. 1915'teki Genç Türkler hareketinin başa getirdiği hükümetin yol açtığı Ermeni kıyımı ve Ermenilerin kitle halinde sürülmesi olayının - bu olay yakın zamanlarda Türklere amansız ve insafsız insanlar gözüyle bakılmasına neden olmuştur -, tam da birçok Batılının Türklerin meziyetlerini takdire başladıkları bir zamana rastlaması, gariptir. Bu, belki de Türklerin karakterindeki karşıtlığın tipik bir örneğidir.

Türklerin belirli bir noktaya varınca, zıvanadan çıktıkları da bir gerçektir. Bunu kendileri de kabul ederler. Bir Türk dostum, bir gün bana, "Eğer karşındaki Türk'ün kafasının kızdığını görürsen, canını seviyorsan kaç," demişti. Aubrey Herbert'in dediği gibi: "Türk, işsiz güçsüz, durgun, tembel ya da mütevekkildi. Ama, tepesi attı mı, ölüm saçar, gözünü karartan öfkesi yüzünden, kurunun yanında yaş da yanardı."

Fakat, normal şartlar altında bir Türk, dünyanın en kibar, yardımsever, en içten dostudur. Kimseyi kırmak istemez. Türkiye'de geçirdiğim süre içinde daima büyük bir anlayış, nezaket ve insanlıkla karşılaştım. Sekiz yıllık ikametim sırasında bir tek Türk bile bana kinci uyarıda bulunmadı. Daima insanî bir anlayış, gösterdi, ..

:- Türklerin parayla aralannda ilginç bir ilişki vardır: Türkiye yoksul bir ülkedir; Türkler de herkes kadar paranın önemini bilirler. Fakat, paraya karşı az rastlanır biçimde bir küçümsemeleri vardır; Ankara'ya ilk gelişimde,,taksiyle şehrin bir Ucundan öbürüne gittim. Fakat, yolun sonunda şo-

före verilecek kadar yanımda para olmadığını fark ettim. Şoför (beni ömründe ilk defa görüyordu), bir iki sözüyle bütün endişelerimi dağıttı. Elini şöyle bir sallayarak, "Boş verin," dedi. "Başka bir zaman ödersiniz." Hatta adımı, adresimi bile sormadı. Adresimi ben kendim verdim. Ama, ancak bir hafta soma gelip parasını aldı.

Alışverişte de böyle. İstediğiniz semtte bir mağazaya girin ve birden cüzdanınızı unuttuğunuzu, yanınıza-almadığınızı farz edin. Mağaza sahibi size istediğiniz şeyi, ödeme yapmâsâniz da verecektir. Çünkü, hasıl' olsa kendisini aldatmayacağınızdan ve gelip borcunuzu ödeyeceğinizden emindir. Türklerde, güvenmek; çok önemli bir şeydir. Bir Türke kendisine güvenmediğinizi belli edersini/, buna çok üzülür. Üstelik Türkler, para canlısı görülmekten hiç hoşlanmazlar. Bizim normal iş ilişkileri olarak kabul ettiğimiz durumlarda da böyledirler. Bir örnek Vereyim.

Türkiye'de yabancı muhabir olarak bulunduğum sırada, bir Türk gazetecinin de yardımlarından yararlanıyordum. Bu, normal bir şeydi. Kendi gazetesinde çalışan Türk muhabir, başka türlü, atlayacağım haberleri bana bildiriyordu. Sürekli bir işti bu ve bazen de çok çalışmayı gerektiriyordu. Benimle bu biçimde işbirliği yapan Türk gazetecileri her ne kadar dost olduysalar da, baha göre yine de ilişkimiz sözleşmeye dayanan bir işti. Fakat, ne zaman bu iş için biriyle anlaşmaya kalkışacak olsam, Türk dostlarım para konusunu konuşmakta çok çekingen' davranıyorlardı. Âdeta, işi" sırf "arkadaş,hatırı" için yapacakları izlenimini.veriyorlardı. Üstelik jf ürk gazetecilerinin aldıkları ücretler hiç de yüksek değildi ve benim verdiğim'para çok büyük bir şey olmadığı halde,, yine de gelirlerine epey katkıda bulunuyordu.

Sonunda, uzun bir çekingenlik döneminden soma para almaya razı olunca, bu sefer de ücretlerim çok garip bir biçimde ödemek zorunda kaldım. Öyle, cebinden paralan çı- ; kartıp adama vermek söz konusu değildi. Çevrede hiç kimse olmasa bile, yine de çirkin bir şeydi bu. Parayı hep bir zarfın içine koyup kapalı olarak veriyordum. Ödeme günü gelince, arkadaşımı gazetesinde görmeye gidiyordum. Birlikte haberleri tartışıyor, kahve ya da çay içiyor, akşama kadar havadan sudan söz ediyorduk. Ancak, çıkacağıma yakin çekinerek zarfı cebimden çıkartıyor ve hemen ona uzatıyordum. Ardaşamı da parayı hiç bakmadan çekmecesine atıyor ve küt diye kapatıyordu. Sanki, kendisine yararlı, fakat hiç sözü edilmemesi gereken bir şey vermişim, sözgelişi, doğum kontrol hapı armağan etmişim gibi davranıyordu. Türkleri böyle durumlarda özellikle çok sevdim.

Türkler arasında en utanç verici suçlardan biri de, hırsızlıktır. Büyük şehirler dışında hırsızlık hemen hiç bilinmez. Ben, Türk hapishanelerini, büyük ve kalabalık hapis^ haneleri de gezdim. Buralarda hırsızlıktan yatan bir kişi bile yoktu. Bir hırsız hapishaneye düştü mü, ötekiler yüzüne tükürür ve hakaret ederler, katiller ise en seçme tutuklulardır. Hırsızlar, katillerin bile yararlandığı genel aflann dışında bırakılırlar. Pek çok kimse bunun haksızlık olduğunu düşünebilir. Ben de, öldürülmektense soyulmayı tercih ederim. Ama Türkler, çalmak fiilinden nefret etmeyi alışkanlık durumuna getirmişlerdir. * :

Türklerin parayı hor görmeleri, iyi birer işadamı olmalannı önlemiştir. Tarihte de Türk, ticaret gibi aşağılık işler yapmayacak kadar soylu bir kişidi. Bu duygu, Osmanlılar zamanında yerleşmiş olmalıydı. Çünkü, Türklerin Asya'yı

arşınlayan kervan yolları üzerinde ya da yanında göçebe hayatı yaşadıkları dönemde, her halde ticaretle ilişkileri vardı. Toynbee, Rusyada yaşayan Türk azınlıkların mükkemmel birer tüccar olduklarına dikkati çekmektedir; çünkü, buna zorunlu kalmışlardır. Bu da Türklerin karakterlerinin ticarete yatkın olduğunu göstermektedir.

1923'te Cumhuriyetin ilânından sonra. Türkiye'deki azınlıkların büyük bir bölümü ülkeden ayrılmış ya da sürülmüştü. Türkler ülkelerinin ticaret ve teknik yönetimini de ele almak zorunda kaldılar. O zamana kadar bu işleri boyundurukları altında yaşayan azınlıklara yaptırırlardı. Bu, Türkler için en önemli devrimlerden biri oldu. Hatta, Kemalist reformlardan bile önemli sayılabilir; çünkü, o zamana kadar Türkler bu tür işleri yapmayı hiç düşünmemişlerdi. Türkler tarihlerinde ilk defa para kazanma sorunuyla başbaşa kalıyorlardı. Doğrusu buna alışmaları da epey güç oldu.

Türkler ticaret konularında yeteneksiz olduklarını bilirler. Bir gün İstanbul'da, deniz kayısmdaki evinde bir Türk armatörüyle konuşuyordum. Karadeniz kıyısında çalışan küçük bir şilep filosunun sahibiydi. Bana, "Siz İngilizler, Amerikalılar ve Yunanlılar, bizi ticaret alanında hep yaya bırakırsınız," dedi. "İşte Türkler böyle iş yaparlar," diyerek geriye doğru üç adım attı. Garip, fakat anlamlı bir hareketti bu.

Ticaret, alanında: tecrübesizlikleri,, belki de Türklerin denizci değil, karacı bir ulus olmalarından ileri gelmektedir. Uzun. ydlar Türkiye'de bir kıyı kasabasında kalan bir arkadaşım, yerli halkın denizle- hiç. ilgilenmediğini, balığa bile çıkmadığını anlatmıştı. Onlara göre. deniz, karanın bittiği yerdi. Türkiye'nin en iyi denizcileri, bir Kafkas soyu olan yü/yıllar öncesi Karadeniz kıyılarına,yerleşen kazlardır.

Bugün Türkiye'de büyük Türk işadamları, sanayiciler teknisyenler, hatta milyonerler bile vardır. Fakat, tezgâhtarlık hâlâ Türk karakterine uygun düşmemektedir. Mağazalarda müşterinin içeri girdiğini fark etmemiş gibi duran tezgâhtarlara çok rastladım. Davranışları hep soğuktu. Sizden beklediği en son şey, bir şey satın almak istediğinizi söyle-, menizdi sanki. Filânca şeyin bulunup bulunmadığını sorunca, karşılık- vermeye bile tenezzül etmeden, Türklere özgü bir hareketle "Hayır" demişti.

Başı hafifçe arkaya kaldırıp bazen de hafif bir dil şâklatmasıyle yapılan bu hareket, Türkçcdc sık sık kullanılan "yok" kelimesiyle dc birlikle söylenebilir. Türkiye'de çok kısa bir süre için kalan yabancı ziyaretçiler bile. bu kelimeyi kesinlikle öğrenirler. "Yok", olumsuz sözlerin en olumsuzudur. Hatta, bütün olumsuzlukların eşiti sayılabilir.

Bazen bu kelime bile söylenmez, bir baş işaretiyle yerinilir. Bence insanın en çok kanını donduran hareketlerden biridir bu. Yalnız olumsuzluğu değil, ayrıca kelimeyi kullanan kişinin umursamazlığını da gösterir. Bü arada gözlerin de hafifçe kapatılması, yalnız aranan şeyin bulunmadığı anlamına gelmekle kalmaz, "varmış, yokmuş, umrumda bile değil," de demektir.

Türklerin başlıca özelliklerinden biri de umursamazlık, uyuşukluk ya da ihmal diye nitelendireceğimiz halleridir. Türkler, sanki ruhlarıyle başbaşa kalmış gibi, kendilerine özgü bir dalgınlık içindedirler. Bu yüzden pratik yetenek isteyen işlerde ağır kalırlar (Türklerden hiç iyi garson çıkmaz). Bir Türk saatlerce oturup islâmiyet üzerine konuşabilir ya da bitmek bilmeyen müziklerini sabırla dinleyebilir. Bana kalırsa Türkler, kökten romantik hayalperestlerdir.

Ama, ne hayaL ettiklerini anlamaya imkân yoktur. Çabucak üzüntüye kapılmaya ve göz yaşı dökmeye yatkındırlar. Severek yaparlar bu işi. Türk şarkılarının büyük bir çoğunluğu, hüzünlü şarkılardır.

Türklerin parayı hor görme konusundaki geleneksel tavırları, belki de ulusal gururlanyle ilgili bir tutumdur. Türklerin çok sağlam bir imparatorluk geçmişleri, olduğu asla unutulmamalıdır.

Ankara'daki Güven Parkı'nda, Atatürk için dikilen bir anıtın üzerinde, "TÜRK, ÖĞÜN, ÇALIŞ, GÜVEN" sözleri yazılmıştır., Büyük önderin ulusuna buyruğu budur. Bir Türk'ün ilk görevi, gururlu olmaktır. Türkler bu öğüte kulak vermişlerdir. Ulusal kibirleri, gündelik hayatlarına bile yansımaktadır.

Bir gün bu kitabı yazdığım bir Batı Anadolu şehrinde, on yaşlarında bir çocuğa rastladım. Beni önceden görmüşlüğü yoktu. Aramızda şöyle bir konuşma geçti:

"Merhaba amca, Amerikalı mısın sen?"

"Hayır, İngilizim."

"Keşke Türk olsaydın be amca!"

"Niçin?"

"Türk olmak daha iyidir de, ondan."

"Çok tuhaf, neden?"

"İsterseniz, biz sem Turk yaparız."

"Teşekkür ederim, ben. olduğum gibi kalmayı tercih ederim."

"Ama, Türklerden iyisi yoktur."

"Görüş meselesi."

"Türklerden iyisi yoktur be amca!" Bunu son derece emin bir tavırla söylüyordu.

"Nasıl bu kadar emin olabiliyorsun peki?"

Çıt yok. İki defa daha soruyorum sorumu.

Yine çıt yok. Derken büyük bir kibirle şu karşılığı veriyor:

"Çünkü, Atatürk bütün Yunanlıları denize döktü de, ondan!"

(Elbette Kurtuluş Savaşa'nda kazandıkları zafer, bütün Türkler için bir gurur vesilesidir ve çocukların bunu böyle ifade etmelerinormalkârşılanabilir.)

Bir başka örnek. Türkiye'de ilk gittiğim yerlerden biri, bir terzi olmuştu. Acele bir gece elbisesine ihtiyacım vardı. Ölçüm alındı, birkaç gün sonra da provaya gittim. Terzi çok iyi başlamıştı işe. Fakat, bir aralık ceketinboyunu, aldığı ölçüden biraz daha kısa yapmasını istedim. Terzi, hiç beklenmedik bir tepki gösterdi. Olanca boyuyla şöyle bir dikilip (çok da uzun boylu biriydi), bana kesin bir tavırla yarattığı eserinde hiç bir değişiklik yapamayacağımı hatırlattı. Bence Türk terzileri, belki de dünyanın en iyi terzileridir. Biçkisi tıpatıp bana göreydi. Fakat yaptığının dışında bir şey istemek, bir Türk terzisine hakaret etmek oluyordu.

Sonunda anlaşamadığımız için, ben bir başka terziye gittim. Öbür terzi de^ kazanacağı müşteriyi kaybetmeye razıydı.Para istemeyi aklının ucundan bile geçirmiyordu. Bana birçok güzel elbise diken ikinci terzim de^ aynı biçimde gururluydu Yalnız bu konuyu kapatmadan önce Türk terzilerinin gerçekten gururlu olabilecek derecede usta olduklarım söylemeliyim. Dünyanın başka hiç bir yerinde daha iyi terziye rastlamadım.

Arada sırada Türklerin aşın bir milliyetçilik duygusuna kapıldıkları da görülebilir. Güney kıyısına yaptığımız bir

gezide, şoförümüz Osmanlı İmparatofluğu'nun görkemi üzerine uzun bir nutuk çekti. Sözde, Osmanlılar, yalnız Balkanları ve Orta Doğu'yu değil, bütün İtalya ile, Fransa ve Almanya'nın büyük bir bölümünü de sınırlan içine katmışlardı (büyük bir alçak gönüllülükle, Manş kıyısında durup İngiltere'ye geçmedi). Anlattıklannın doğruluğuna içtenlikle inanıyor, karşıt fikirlere kulak bile asmıyordu. Anamur kalesinin önünden geçerken, bu "Türk kalesi" üzerine şarkılar bile okudu. Ama, unuttuğu bir şey vardı. Kalenin üzerinde, surlann İ.Ö. III. yüzyılda yapıldığı yazılıydı. Yani, ilk Türk boylannın Anadolu'ya gelişinden yüzlerce yıl önce...

Karımla bir gün Türkiye'nin dördüncü büyük şehri Adana'da, zengin bir pamuk tüccarının evine çağrıldık. Muhteşem evlerinin odalanndan birinde, doludizgin şehre dalan atlıların resmi vardı. Viyanalı olan eşim, resmin ne olduğunu sordu. Ev sahibimiz hiç düşünmeden, "Viyana'da at süren Türkler!' diye karşılık verdi. Kanm bir an hiç bir şey söyleyemedi, sonra biraz da kızarak, "Ama, Türkler Viyana'ya giremediler ki, yalnızca kuşattılar," dedi- "Ne münasebet!" diye atıldı ev sahibimiz. Sonra efsaneyi Türk fetihlerini, abartarak anlatmaya başladı. Anlattıklarına gerçekten inanıyor muydu, yoksa kendisini inandırmaya mı çalışıyordu, çözemedik. Pek çok Türk'ün zihninde ateşli bir hapalperestlik, tarihsel "gerçeklerin yerini alır.

Türkler,; yüzyıllar boyunca Avrupa gelenek ve görgüsü aldıkları halde,, hâlâ Doğu,' hatta Uzak; Doğu"etkisinden bütünüyle, sıyrılamamışlardır; Aşrı bir'nezaket ve konukseverlikleri, zaman konusundaki pek dakik olmayışları. Ölüme boyun eğişleri telâşlı ve kuşkulu olmanın gereksizliğini anlamaları.

Uzak Doğu'da olduğu gibi, Türkiye'de de bir Türk'e kızmanın pek az bir işe yaradığını gördüm. En iyisi hiç kızmamak. Sizi öylesine umursamazlar ki, kızdığınızla kalırsınız.

Türklerin hâlâ, Doğulu halklar gibi, bazen söyleyeceklerini gülümseyerek dile getirdiklerine de dikkat ettim. Türkiye'de "Batılılaşmış" tabakanın altındaki halkla her konuşmasında, yıllarca önce Çin ve Vietnam'da halkla yaptığım konuşmalar aklıma geldi hep. Türkler, Anadolu'da çeşitli Doğu Avrupa halkları ile karıştıkları halde, Doğu'nun bazı geleneklerini ve iyi yanlarını korayabilmişlerdi, bence. îslâmiyetin etkisi de, Türklerin bütün meziyetlerinden daha çok övündükleri güçlerini artırmaya yaramış olabilirdi.

Türkler hâlâ erkeklerin egemen olduğu bir toplum görüşündedirler. Cumhuriyetle birlikte kadınlar da büyük bir aşama geçirmişlerdir. Bugün gündelik hayatta, kadınlar büyük roller oynamaktadır. Parlamentoda, üniversitelerde, yazarlar ve gazeteciler arasında çok sayıda kadın bulunuyor. Hatta İngiltere'de yeni kabul edildiği halde, yargıçlık, Türk kadınları arasında yaygın bir meslektir. Sanatta da kendilerini göstermeyi becermişlerdir. Türklerin gerçekten usta kadın oyuncuları, balerinleri, müzisyenleri vardır. Bütün bunlara rağmen, yine de erkek ve kadın cinsleri arasında görünür bir eşitsizlik bulunuyor.

Osmanlılar döneminde bir adamın sokaktan geçen karısını tanıması söz konusu değildi. Bugün bile Türkiye'de eşlerinin bir iki adım önünden yürüyen erkeklere rastlanır. Sanki peşlerinden gelen kadınla hiçbir ilişkileri yokmuş gibi bir havalan vardır. Böyle bir çift yolda rastlaştı mı, erkekler kucaklaşıp (öpüşürler), kadınlar ise sessiz sessiz bir yanda kalıp beklerler. Asıl ilişki, erkekler arasmdadır.

Bazı şeyler kalabalık arasında hiç yapılmaz. Bunlar ba-

sit halkı çok kızdırıp şaşırtabilir. Ben Ankara'dayken, sokakta bir kızı öpen bir delikanlıyı vuran bekçinin duruşması yapılıyordu. Sanık, yargılanması snasmda böyle bir olayın kendisini çok şaşırttığnı söylemişti. Arkdaşlanmdan biri, otomobilde karısını anlından öptüğü için, bir taksi şoförünün kendisini polise şikâyet ettiğini anlatmıştı. (Şoför, kadının arkadaşımın karısı olduğunu bilmeyebilirdi tabiî.) Türkiye'de genellikle taksilerin iç lâmbaları yanıktır: "Ahlâka aykırı, uygunsuz hareketlere cevaz vermemek için"...

Kanunları değiştirmek çok kolaydır; fakat, bir zihniyeti değiştirmek, daha çok zaman ister. Türkiye'de harem, bir kuram olarak çoktan ortadan kalkmıştır. Fakat, harem kurumunun ardındaki kavram, yani kadınla erkeğin iki ayrı dünya oldukları düşüncesi, hâlâ vardır, ancak aşama aşama kalkmaktadır. Bir kadının erkekler arasında oturması garip karşılanabilir. Bulvarlarda Paris tipi kaldırım kahveleri açılmakta ve buralarda kadın erkek, karışık oturabilmektedir; ama, halk kahvelerini hâlâ yalnız erkekler, tıka basa, doldurmakta, kahve ya da çay içip kâğıt oynamakta, çene çalmaktadır.

Türkler, Batı ülkelerinin bu konulardaki liberal tutumunu çok iyi bilmektedirler. Türk işçilerinin Almanya'da büyük bir ihtiyacı karşıladığı dönemde, Türk gazetelerinde, Türk işçilerinin kadınların özgürlüklerinden nasıl yararlandıklarını anlatan bir yazı dizisi çıkmış. Alman şehirlerindeki gece hayatı parlak bir biçimde yansıtılmıştı. Bir gazetenin özel ekinde, "Paris'te Aşk Başkadır" başlığı okunuyordu. Yazıda, Fransa başkentinde esen seks özgürlüğünden, Parisli erkeklerin %80'inin katılarına ihanet ettiğini haber veren garip istatistiklerden, Fransa'da her yıl 50.000 gayri meşru çocuk doğduğundan söz ediliyordu. Bundan da Türklerin, Avrupa'ya para kadar, seks için de gittikleri anlaşılmaktadır.

Türkiye'de cinsiyetler arasındaki bu ayırım ve toplum hayatında erkek egemenliği, Türk erkeklerine kadınlarla Olan ilişkilerinde özel bir tavır vermektedir. Bütünüyle fizik anlamda aşk kavramı, kesinlikle Batı'ya göre daha ağır basmaktadır. Batı'da, kuşkusuz, erkeklerle kadınlar arasında daha eşit bir ilişki vardır. Türkiye'de arkadaşlık çok önemli bir ilişkidir. Fakat, arkadaşlıklar hep erkekler arasındadır. Asker bir millet olmayı sürdüren Türkler, en sağlam arkadaşlıklarını da askerlik görevleri sırasında kurarlar. Sokaklarda el ele yürüyen erkeklere sık sık rastlanabilir. Pek çok Doğu şehrinde bu manzara görülebilir. Doğal bir içtenlik gösterisidir. Arkadaşlığın, aşktan da üstün bir duygu olduğu izlenimi uyanabilir. Bunun doğal sonucu olarak da Türkler arasında abartılmış bir içtenlik kavramı doğmuştur.

Bu tür içtenlik bir bakıma ilkeldir, çünkü, sevgiden yoksun bir yargının sonucudur. Öte yandan bir Türk, dost olursa, çok içten bir dost olacak anlamına gelir. Aslında, Türklerin ya dostu, ya da düşmanı olabilirsiniz: Objektif olmak imkaânsızdır. Öyle bir şeye kalkışacak olursanız, hele kritik dönemlerde, ya kaypak, ya da iki yüzlü olmakla suçlanırsınız, İngilizler (soma da Amerikalılar) Kıbrıs sorununun çeşitli dönemlerinde böyle suçlanmışlardır.

Yabancı bir muhabir olarak, 1960 askerî devriminden ve Menderes rejiminin yargılanmasından sonraki dönemde, bunun acı tecrübesini edindim. Yorum yapmak zorunda kaldığım yazılarda? yan tutmamayı denedim. Devrilen önderlerle onları deviren devrimcilere eşit bir ağırlık vermeye kalktım. Bu, mutsuz bir başarısızlık oldu; her halde böyle bir şeye kalkışmasaydım, çok daha iyi edecektim. Çünkü, Türkler böyle bir davranışı anlayamıyorlardı. Hatta gazetelerden biri, "Dostumuz bizi niçin arkadan bıçakladı?" diye yazdı.

Türkiye'da namus kavramı da pek önemlidir. Namussuz ve ayıp kelimeleri çok sık kullanılır. Kasabalarda bir küfür için adam öldürüldüğü sık sık görülür. Köylüler arasında en akla hayale gelmeyecek nedenlerle öldürmeler olur. Kavga diye başlayan tartışma, giderek kızışır. En sonunda kavgacılardan biri, ötekinin onuruna dil uzatma olarak kabul ettiği bir söz kaçırır ağzmdan. Köylülerin çoğu silâh taşıdıkları için, biri, öbürünü kesinlikle öldürür. Adalet Bakanlığında, Anadolu illerinden birinde yıllarca savcılık yapmış bir adliyeci, bana görevi gereği baktığı cinayet davalarından %90'ınm sudan nedenlerle işlendiğini söylemişti.

Şu satırları yazarken, önümde, Doğu Anadolu'da karpuz yiyen iki kardeşin resmini gösteren bir gazete kupürü duruyor. Karpuzu bitirdikleri zaman, aralarında ben az yedim, sen çok yedin tartışması çıkmış. Kavga giderek kızışmış, sonunda kardeşlerden biri saldırmasını çekmiş, öbürünün üzerine atılıp parça parça doğramış. Ayrıca bu tür cinayetlerin içki yüzünden işlenmediğini de belirtmenin önemi vardır. Türkler arasında sarhoşluk, az görülür.

Türkiye'de erkeklerin kadınlara karşı genellikle "onursuzca" duygular beslediklerine inanılır. Bir düğüne ilk davet edildiğim zaman, çok şaşırdığımı hatırlıyorum. Düğün İzmir'deydi. Dans ediliyordu ve kızların kendi aralarında dans ettiklerini görünce şaşkınlıktan az daha küçük dilimi yutacaktım. Dans eden çiftler ise, ya karı koca, ya da kardeşti. Gelinin de, kocasmın çok yakın akrabalarından başka bir erkekle dansa kalkması, düşünülmesi bile imkânsız bir şeydi. Hiç bir erkek "samimî" kabul edilmiyordu. Bu durum, Batılılaşmış çevrelerde kalkmıştır; ama, bütünüyle halk arasında yaygındır.

Türkiye'de yalnız genç kızlar değil, yaşlı hanımlar bile

olağanüstü bir biçimde kocalarmca kollanır, korunur, izlenir. Genellikle Türk kocaları karılarının yalnız başına birkaç yüz metreden uzağa gitmelerine izin vermezler. Hatta gündüzleri bile. Kadm bir yere gidecek olursa, kocası dışarıda, kapının önünde bekler: Takılan ya da sarkıntılık eden olursa, kendi-, sinden yardım istemesi için. Kadınlar genellikle hep birlikte olmayı tercih ederler. Tıpkı kurttan korunmak için sürü halinde dolaşan koyunlar gibi. Elbette, bunun nedeni vardır; ama, bence bu düzen, biraz da kadınların kendi mtumlanndan doğmuştur. Kadınlar belki çekingenliklerinde haklıdırlar; ama, erkekler de çok terslenmektedir. Türklerin biraz da bu konularda çok daha büyük bir serbestlik buldukları için Batı'ya çalışmaya gittiklerinde kuşku yoktur.

Türkiye'de aile kavramı da büyük önem taşır. Ana baba egemenliği sınırsızdır. Orta yaşlı bir adam bile babasının karşısında sigara içmez,_ içki kullanmaz, ayak ayak üstüne atmaz. İsmet İnönü bile, generalliğe terfi ettiği zaman babasının yanında hâlâ sigara içmeye cesaret edemediğini anlatmıştı. Büyükbaba eğer sağsa,*ailenin mutlak egemenidir.

Türkler dünyanın birçok yerlerinde pek çok düşmanları olduğunu bilirler. 1960 cuntasından bir subay bile bir gün bana, "Çok düşmanımız var," derken, Atatürk'ün 40 yıl ön-, ceki bir sözünü hatırlatmıştı. Tıpkı Yahudiler gibi, Türkler de çevrelerindeki komşularından farklı bir ulus olduklarının bilincine varmışlardır: Yani Araplardan, Suplardan, Yunanlılardan ve İranlılardan.

Yakın tarihte, Türkiye Batı âleminin sağlam bir üyesiyken, Türkler bunu umursamazlıktan gelebilirlerdi. Fakat, kendileri için hayatî diye kabul ettikleri Kıbrıs sorununda[1], Batılı müttefiklerince yalnız bırakıldıkan duygusuna kapılınca, bir değişiklik ihtiyacı' duymuşlardır. Avrupa'nın, ge-

nellikle Batı Avrupa'nın, aslında çoktan geçerliliklerini yitiren duygusal'nedenlerle, Yunanistan'a bağlı olduğunu düşünmektedirler.

Türklerin ruhunda, olanca nezaket, centilmenlik ve aşın konukseverliklerine rağmen, her halde bir zamanlar herkesin elleri düşmanca üzerlerine çevrik olduğu için, derin bir yabancı düşmanlığı gizildir. Bu yüzden iyice içlerine kapanırlar. Türkler hiç bir zaman bu konuda çok kurcalanmamalıdır. Her üzerlerine gelene meydan okuyup bütün dünyaya karşı çıkma yetenekleri hiç eksik değildir. "Türküm ya, dünyadaki son insan da olsam, düşmanın kalacağım!" diye Türkçede bir söyleyiş vardır. "Bütün dünya silâhlanıp da karşımıza gelse, hepsini ezeriz" de, Türklerin anladığı bir dildir.

Türklerin halen Türkiye'de yaşamakta olan azınlıklara karşı tutumlarını bir bakıma bu görüş açıklar. Biraz da din sorunu kendisini duyurur. Türkler arasında pek az bir Yahu--di düşmanlığı sezinleyebildim. (Buna ancak aşın sağcı Millî Hareket Partisi'nde rastlanabilir.) İstanbul'da yaşayan Yahudi azınlığına hoş gözle bakılmaz; çünkü, tıpkı Rumlar ve Ermeniler gibi, bu azınlık da ne bütünüyle reddedilebilmekte, ne de benimsenebilmektedir. Bu üç ırka "akıllı insanlar" gözüyle bakılu. Açıkgözlükleri Türkçede şöyle anlatılır:

"Bir Rum, iki Yahudiyi-
Bir ermeni de iki Rumu aldatabilir."

, Bu söz, Ermenilerin en usta, Yahudilerin de en az kurnaz insanlar olduğunu gösterir. Türkiye öteden beri Yahudilere karşı daima hoşgörü göstermekle tanınmıştır.

. . Osmanlı împaratorluğu'nun en çarpıcı yönlerinden biri de (Ermeni kıyımına kadar), bütün azınlıklara karşı gösteri-

len büyük hoşgörüydü. Bu hoşgörü bütünüyle sürüp gitmiş, yalnızca Kıbrıs sorununun yol açtığı bazı durumlarda ve bazı dış etkiler sırasında, Türkler şiddet hareketlerine ve haksız davranışlara kalkışmışlardır. 1942 Levi olayı ile 1955'teki Rum aleyhtarı gösteriler, bunlara örnektir.

*

TÜRKLERİN pek çok meziyetleri vardır: Onurluluk, soyluluk, namusluluk, içtenlik, nezaket, konukseverlik, fizikî cesaret ve dayanıklılık. Çok konuşkan olmamaları bile, gürültücü, şamatacı komşularının yanında takdirle karşılanmıştır. Bu sessizliklerine rağmen, Türkler doğal bir söz söyleme kudretine sahiptir. Şairleri solukludur. İçlerinde güçlü bir romantiklik, duygululuk vardır. Akıllan, çok eski zamanlanrt kahramanca efsaneleriyle doludur. Önemli günlerde bazı saf görünüşlü kimseler, yersiz kaçan, aşın bir milliyetçilikle dolu nutuklar atarlar. Türkçede her nutuk, bir dua gibidir.

Türkler bir Akdeniz ırkı olduklannı sanmayı severler, hem de karakterleri tam böyle olmadığı hâlde. Uzun bir sessizlik döneminden soma birden patlayan volkana benzerler. Bunun örneği, parlamentoda görülebilir: Müthiş bir görünümdür bu.

Milletvekilleri, biraz önce gülümseyerek, sessiz sessiz otururlarken, kışkırtıcı bir söz üzerine yüzlercesi birden yerlerinden fırlar; yumruklar savruTur, çantalar, kitaplar, ayakkabılar, iskemleler fırlatılır. Anlatılması imkânsız bir patırtı kopar. Genellikle bu kargaşalık birkaç dakika soma yatışır. Tıpkı başladığı gibi, birden kasırga geçer. Dalgalar sakinleşir. Tam bir sessizlik çöker salona. Bir dakika önce birbirlerinin burunlarına yumruk sallayanlar, yan yana, kuzu kuzu otururlar. Olgun bir parlamento havası içinde, çalışmalar sürdürülür.

14

HALKIN YAŞANTISI

TÜRKİYE'DE köylüler genel nüfusun %70'ini oluşturur ve 35.000 köye dağılmış olarak yaşar. Köyler, Türkiye içinde âdeta apayrı bir dünya gibidir. Gelenekleri ve.sosyal yapıları şehirden öylesine farklıdır ki, sosyologlar, ister istemez Türkiye'de "iki.başlı bir kültür" olduğunu söylerler. Böylece ortaya, bir değil, iki Türkiye çıkmaktadır. Köylerin çoğunda gelinler parayla satılır, parayla satın alınır. Üstü kapalı da olsa, birden çok kadın alma geleneği.sürer. Türk şehirleri, Bizans ve Roma, hatta daha da önceki çağlara kadar uzanabilen geleneklere dayanan temeller üzerinde kurulmuştur. Kasabalardaki hayat, Türklerin İslâmiyetten önceki Orta Asya yaşantılarını hatırlatır. Bu ikilik, bugün köylülerin şehirlere büyük çapta göç etmesiyle kaybolmaya başlamıştır. Yine de aradaki uçurum, alabildiğine geniştir.

Hatta bu, uçurumdan da ileri bir şeydir: Bir karşıtlıktır. Gezdiğim ülkeler içinde, eğitim görmüş sınıfların kendi öz küylülerinin "cehalet" ve "geriliği"nden söz edenler arasında, başta Türkler gelir. Türk aydınları, köylerinde, karaya

vurmuş balık gibidir. Âdeta yabancı bir ülkeye gittiklerini sanırlar. Köylüleri de birer yabancı olarak görürler.

Türkiye'nin göbeğindeki bu ikiliği 1930'da yayınlanan Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun "Yaban" adlı romanı çok iyi dile getirmiştir. Karaosmanoğlu, Türkiye'nin Ege kıyılarını yönetin soylu derebeyi ailelerinden birinin çocuğudur. Atatürk kuşağının en usta yazarlarındandır. Karaosmanoğlu, Kurtuluş Savaşı sırasında bir Anadolu köyüne kapanmıştı. Kitabı, kendisine çok yabancı gelen bir dünya karşısında yüreğinden kopan çığlıktır.

Kitabın kahramanı (yazar) için köylüler, Merihlilerden farksızdır. Kendisini hayvanlara insanlardan daha yakın bulmaktadır. Köyün eşeği, keçileri, koyunları, hatta kazları ile arası çok iyidir. Köylüler ise kendisine bütünüyle yabancıdır. İşte kitaptan tipik bir yorum:

"Kuşların nasıl seviştiklerini biliyorum; kedilerin nasıl seviştiklerini biliyorum; ama, şu köylülerin bu işi nasıl yaptıklannı bir türlü düşünemiyorum."

Köylülerin kendi halkı olduğunu, aynı dili konuştuklarını bile kabul etme bakımından zorluk çekmektedir:

Yirmi yıl sonra, bir başka kitap, bundan da büyük bir üne kavuşacaktı: Mahmut Makal'm "Bizim Köy"ü. Bu, gerçek bir köylünün verdiği az rastlanır eserlerden biridir. Orta Anadolu'da, yazarın köyünün yoksul ve cahil halinin gerçek, maddî, birazda alaycı bir dökümüdür, Kitap herkes üzerinde şok etkisi yaratmış, yazan "komünist'Tiki e suçla-. narak hapse atılmıştır. "Bizim Köy", genellikle büyük şehirlerde yaşayan,- öğrenim görmüş,: yirmi .yık önceki ""Yaban"dan beri köylüleri iyice unutmuş olan aydınları şaşkına çevirmiştir. Kendilerini birden, dev bir transatlantiğin lüks

mevkiinde yolculuk edip okyanusun derinlerinde olup bitenlerden hiç haberleri olmayan yolculara benzetmişlerdir.

Batılılaşan aydınlar, köylülerin yabancı dünyasından korkmaktadır. Köylüleri umutsuzcasıha gerici, büyünün, bâtıl inançların kurbanı olarak görmektedirler. Eğer böyleyse, asıl sorumlunun aydınlar olduğunu da bilmektedirler. Çünkü, yüzyıllar boyunca köylüye bir kalabalık gözüyle bakmışlar, onu, Yemen çöllerinde ölüme gönderilen bir araç gibi görmüşlerdir. Atatürk bu gidişe dur demiş, tanım destekleyerek, köylüyü "milletin efendisi" ilân etmiştir.

Son yirmi yıl içinde, daha iyi yolların, demokrasinin ve "transistor ihtilâli" gibi şeylerin de yardrmıyle, Türk köylüsünde büyük bir uyanış olmuştur. Ayrıca. Doğululara özgü kaderdik görüşlerinde de bir değişiklik olduğu gerçektir. Büyük şehirlere başlayan göç, bunun ispatıdır. Ben, kendim, Türk köylüsünü değerli bir insan olarak görmüşümdüri Ciddî, nazik, onurlu, aşın derecede konuksever, aynca dış dünyaya karşı son derece meraklı ve her şeyden haberli. Her şeye rağmen köy hayatı çok özel bi yaşantıdır ve üzerine söylenecek çok şey vardır.

Atatürk devrimleri içinde en hayret verici ve ilerici olanı, isviçre medenî hukuk yasalannıh kabulüdür. Medenî Kanun, evlenme, boşanma, mülkiyet, miras ve sıradan halkın gündelik yaşantısıyle ilgili sorunları içine alır. Yeni Medenî Kanun, çok kadın alma geleneğini ortadan kaldırmış, o zamana kadar erkek egemenliği altında olan kadına, eşit hak tanımıştır. Bunun ne kadar devrimci bir davranış olduğunu anlamak için, Türkiye'den başka hiç bir Müslüman ülkenin böyle bk işe kalkışamadığım görmek yeterlidir. Öteki İslâm ülkeleri Şerîat'i modernleştirmeye çabalamışlar, fakat hiç

biri, Atatürk'ün yaptığı gibi, Şeriat'm yerine bir Avrupa ülkesinin kanunlarını getirmeyi göze alamamıştır.

Atatürk'ün, arkadaşlarıyla birlikte 1926'da giriştiği büyük teşebbüsün nasıl bir ülkücülükten hız aldığını hatırlamak, çok ilginçtir. Zamanın Adalet Bakanı olan Mahmut Esat Bozkurt, bir Avrupa Medenî Hukuk Yasası'nı kabul etmenin gerekçesini açıklarken, Türkiye ve öbür Müslüman ülkeleri gibi dinî kurallarıyle yönetilen toplumların, ilkel toplumlar olduğunu söylemişti. Eğer. Türkiye'nin uygarlaştırılması isteniyorsa, Avrupa uygarlığının bazı bölümlerini alıp Türk âdetlerine göre uygulamak, yeterli olamazdı. Avrupa uygarlığına ayak uydurmak için, Türkler kendi yol ve yöntemlerini değiştirmeliydiler Kemalizmin ruhu buydu. Sosyologlar da Türk gelenek ve göreneklerine uymayan yabancı bir kanunun, insan vücudunun yabancı bir organı reddetmesi gibi, halk tarafından reddedileceğini ileri sürüyorlardı. Fakat, Bakan, yeni kanunun kabul edileceği üzerine olan inancını belirtti ve şu çarpıcı sözlerle sonucu bağladı:

"Bu kanunun kabul edildiği gün, Türkiye eski uygarlığa kapılarını kapatacak, yenisine açacaktır."[1]

"Kanun, bir halkın uygarlğmm süzülmüş özüdür,' derler. Türkiye tarafından kabul edildiği zaman, İsviçre Medenî Kanunu, dünyanın en iyi ve.modern kanunuydu; Atatürk, bu nedenle seçmişti/Türkiye'yi medenileştirmek için, bu kânun araç olacaktı. Kuvvetli bir Kemalist olan bir Türk avukatının bana dediği gibi, "Medenî kanun, halkımızı uygarlığa getirmiştir."'Bu, garip ve ilginç bir kavramdır. Her şeye rağmen İsviçre Medenî Kanunu, Türkiye'de erişilmesi hâlâ hayal edilen bir cennet olarak kalmıştır.'

Türkler, kanunu olduğu gibi kabul etmişler, fakat bir

noktada hemen önemli bir değişiklik yapmışlardır. Bu da, en az evlenme yaşının tesipitinde olmuştur. İsviçre evlenme yaşı olarak erkeklerde yirmi, kızlarda da oa sekiz yaşı tespit etmişti. Türkiye'de genç kızlar genellikle on dört yaşında evlendikleri için, bu çok görülmüştür. Bunun üzerine İsviçre yasası Türkiye'de, erkeklerde on sekiz, kızlarda da on yedi olarak saptanmıştır. Ama, bu da yetmemiştir. En az yaşın daha da indirilmesi için baskılar o derece artmıştır ki, Atatürk bile buna daha çok direnememiştir. Bunun üzerine asgarî yaş yeniden 17 ve 15'e indirilmiştir; ama, daha da genç evlenenler olmaktadır. Yargıçlar, ana baba "ciddî" nedenler öne sürerlerse, daha genç .yaşta evlenmelere bile izin vermektedir. Bu, sık sık yapılan bir şeydir. Bugün köylerde kanun ne derse desin, kızlar çok defa on üç yaşında evleniyor. Hatta daha genç bile gelin olanlar vardır.

İsviçre Medenî Kanunu'nda başka değişiklik yapılmamış olmakla birlikte, bugün Türkiye'de uygulamada garip bir durum görülür. Hiç kimse bu kanunun tam olarak uygulandığını ileri süremez. Çünkü, uygulanamamaktadır. Bunun en basit örneği de, evlenme konusunda görülür. Yeni Madenî Kanun birden çok kadın almayı yasaklamaktadır. Oysa uygulamada pekâlâ birden çok karısı olan erkekler vardır.

Gerçekte olan şudur: Köylerde ve kasabalarda medenî nikâha pek önem verilmez. Dinî nikâh daha önemsenir. Köyde en geçerli nikâh, imam nikâhıdır. Fakat, bu da kanunî bir evlilik sözleşmesi değildir. Köylülerin pek azı medenî nikâh kıydırdıkları içiri, teknik bakımdan sayısız denecek kadar çok çift resmen.evlenmiş sayılmaz. Çocukları da gayri meşrudur.- ,Bif Türk: gazetesi 1.9.65 'te .Türkiye 'de. 10 yaşın-.

dan -küçük-ö- milyon/çöcuğun .resmen- '^batoasız" sayıldığını tahmin ediyordu. • Bu$durura,'-devlet için can sıkıcı.;©lrraakia< birlikte, köylHİer-içm-hiçî de öyle değildir. 'Hepsi- de İmam nikâhı kıydırdıkları -için, toplumsal açıdan saygıyla karşıla--mr. Medenî nikâh' kıymadıkları için de,- gerek kendilerinin, gerekse çocuklarının hiç bir biçimde başları ağırına/. .Bu şöyle gerçekleştirilir. Her- birkaç yılda -bir parlamentodan,' meşru olmayan çocukları resmen tanımaya izin veren bir kanun geçirilir. Aslında, bu kanuuimam nikâhını meşru kılmamakta,^ yalnızca kanunu çiğneyenler için 'bir, genel af ni,r teliği taşımaktadır.: - •

. Dolayısıylaköylerden birden çok kadm alma geleneği, yalnızca sözde yasaklanmış olmaktadır. Bir köylü, imam nikâhı ile birden çok kadın alabilirken, devlete karşı pekâlâ bir tek karılı olarak görünebilir. Bazı iyimserler her şeye rağmen Türkiye'de imam nikâhlarının azaldığını, medenî nikâhın ise arttığım ileri sürmektedirler. Türk erkeklerinin bir tek kadın almayı benimsediklerini, çünkü Orta Asya'daki Türklerde de bir tek eş alma âdeti olduğunu, çok kadın alma geleneğinin îslâmiyetle Türkler arasına girdiğini anlattıklarım işittim.

Bu arada demokrasiyle birlikte birden çok kadın alma alışkanlığının köylerden şehirlere de yayıldığını söyleyenler çıkmıştır. Aslında bu konuda gerçeği tespit etmek çok zordur. Gerçek olan, Türkiye'de erkeğin hâlâ egemen olduğudur. '-* .

ANADOLU'NUN pek çok bölgesinde, erkekler karılarım para karşılığında alırlar. Başlık parası îslâmiyetten önceye dayanan, eski bit Türk geleneğidir. B\ı eski gelenek

azalmakla birlikte, çok yerde geçerlidir. Özellikle Doğu, Orta ve Güney Anadolu'da görülür. Ege ve Karadeniz kıyılarında ise daha azdır. Başlık parası 1750 lira ile 35.000 lira arasında değişir. Geçenlerde bir şeyhin kızım kilo İle sattığı ileri sürülmüştür, ama her halde bu bir şakadır.

Başlık parası, Türk gençlerini çok zor durumlara düşürmektedir. Seks konusunda Türk köyü çok tutucudur. Evlilik öncesi cinsel ilişkiler, köyün namusuna, bağışlanmaz bir saldırı sayılır. Çok defa da ölümle cezalandırılır. Bir genç kızın "namusu", başlık parasının yüksekliğinde baş rolü oynar.

Köylerde evlilik konusu daima anneler babalar arasında kararlaştırılır. Görüşmeler iki aile arasında sürdürülür. Kız babası, daha ilk görüşmeler sırasında başlık parasının bir bölümünün avans olarak ödenmesini bekler. Başlık parasını ödeyemeyecek durumdaki delikanlılar için -pek çok durumlarda böyle olur- son çare, kızı kaçırmaktır.

Bu tür olaylar genellikle köylerde gerçek dramlara yol açar. Bazen bir erkek arkadaşının da yardımıyle yavuklusunu kaçıran delikanlı, onu dağlara, ormana ya da en yakın şehre götürür. Kanunî yönden, bunun kızın isteğiyle mi, yoksa zor-, la mı olduğu araştırılır. Irza tecavüz mü, yoksa karşılıklı bir *aşk sonucu m» olduğu, üzerinde durulur. Eğer* kızın isteği olmadığı anfaşl/irsa, *delikanlı on yıla kadar hapis cezası yer.* Kızın da isteği varsa, bu işin içinden rahatça sıyrılır.

Elbette kız kaçırma olayları, kızın babası için çok onur kinci bir şeydir. Aynca, başlık parasının da bir bölümünü kaybettiği anlamına gelir Delikanlının açısından ise, kız kaçırmanın-tek yararlı yönü başlık parasından kurtulmaktır. Genellikle kızın babası bir süre- ağlar, sızlar, öfke kusar,; an-

cak kendisine bir torun getirildiği zaman yumuşayıp her şeyi unutur (elbette, torun kız değilse).

Türkiye'nin aşk, evlilik ve cinsiyet sorunları bunlardır. Şimdi daha dehşetli bir konuya değinelim. Bugün, Türk köylerinde kan davası hâlâ yürürlükte olan bi doğal yasadır. Özellikle Doğu ve Kuzey Anadolu'da görülür. Şimdiye kadar hiç bir hükümet, kan davası sorununu çözümlemek için ciddî bir teşebbüste bulunamamıştır. Ceza Kanunu'nda her ne kadar bu suç için ölüm cezası öngörülmekteyse de, köylülerin vazgeçemedikleri Şeriat'ta, sözde, kan davasına izin verdir. Kan davasıyle ilgili cinayetler yalnız köylerde kalmamakta, bazen şehirlere kadar sürüp gitmektedir. İstanbul'da bulunduğum bir sırada, kalabalık bir kahvehanede bir delikanlı birden ayağa fırlamış, tabancasında bulunan altı kurşunu da, yambaşmda oturan orta yaşlı bir adamın yüreğine boşalmıştı. Birkaç yıl önce aynı adam, delikanlının babasını öldürmüştü. 1965 yılı mayısında Siirt'te, 16 yaşında bir delikanlı, şehrin ileri gelen üç kişisini, aynı nedenle yol ortasında vurup öldürmüştü. Aynı yılın ekim ayında, Türkiye'nin kuzeybatısındaki köylerden birinde, yaşlı bir adamla iki oğlu, zorla bir eve girip 72 yaşındaki bir kadının, 25 yaşındaki torunun, dört ve bir buçuk yaşlarındaki torun çocuklarının boğazlarını keserek öldürmüşlerdi. Böylece bütün bir aile ortadan kaldırılmış oluyor, on beş yıldan beri süregelen kan davasının son halkası da takılmış oluyor. Daha geçenlerde, yine Doğu Anadolu'da, altmış yıldır süren bir kan davasının ellinci cinayeti işlenmişti. •

, Bu tür kan davaları köylerde büyük gürültülere yol açar. Müthiş bir korku ve kin havasıyla köyü sarar. Aileler ölümle burun buruna gelme ihtimaline karşı tepeden tırnağa

kadar silahlı dolaşır. Ölüm, yıllarca kapılarını çalmayabilir. Derken bir gün, tarlada, iş başında, hatta camide, kurbanın en az beklediği bir sırada, darbesini indirir. Elinde namlusu tüten tabancası ya da ucunda kan damlayan hançeriyle, katil *önce şöyle bir kaçmaya* kalkışır *ya* da *yanma* sığınıp ömrünü geçirebileceği sırtı kuvvetli bir ağaya baş vurur. Bu sırada bütün ailesi, cinayet kurbanın başmda ağıt yakar. Katilin akrabaları ise, öç alındığı için memnun, tetiği çeken parmakları öperler. Bu kısır döngü sürüp gider.

Bu tür kan davaları aralıksız sürebilir. Gerçekten de kuşaktan kuşağa devredilen kinler vardır. İki aile arasındaki kan davasına son vermenin bir yolu da, son cinayet işleyen ailenin, kızlarından birini kan karşılığı olarak karşı aileye gelin vermesidir. Buna, "kanı kanla temizlemek" denir. Hiç olmazsa böyle bir barış sağlanır ve iki aile artık barış ve huzur içinde yaşayabilir. Fakat başarısızlığa uğranırsa (evlilikten bir oğlan çocuk doğmazsa), eski kin bu sefer daha şiddetli olarak yeniden başlar, alevlenir. Kızın kocası, kayınbiraderlerine gizli bir kin besleyebilir. Kin taşacak olursa, yeniden silâhlar konuşmaya başlar. Hem bu sefer kahvaltı masasında. Kan davası, ilkel ve çabuk bir adalet yoludur. Kan davasının lehinde söylenebilecek tek şey vardn: Öç çemberi ne kadar iğrenç olursa olsun, hiç kimse önceden tasarlanan bir cinayet işleme yolunu seçmez.

Türkiye'nin bazı bölgelerinde şiddet hareketleri.özellikle dikkati çeker. Hele Karadeniz bölgesi, "Türkiye'nin Teksas'ı" olarak tanınır. Burada her yıl çeşitli nedenlerle yedi yüz kişinin cinayete kurban gittiği ileri sürülür. Türklerin, Turan asıllı oluşunun böyle kolaylıkla adam öldürmelerinde rol oynayıp oynamadığı, sık sık sorulan bir sorudur.

Borthold'a göre, Şaman dininde katillerin kurbanlannı, ölüm soması hayatta uşak olarak kullanacakları üzerine bir inanç vardır. Ölüm soması hayatta bir insanın refahı, dünyada kıydığı canlara bağlı olacaktır. Bu inançların izleri Turan ırkından gelenlerin ruhlarının bir köşesinde kalmış olabilir (hem de, Şaman dinini bırakalı çok olduğu halde). Acaba insan hayatını bu yüzden mi böylesine küçümsemektedirler)

Türkiye de kan davasının ilginç yönlerinden biri de, babaların küçük çocuklarını adam öldürmeye kışkırtmalarıdır. Büyük bir adam cinayet işlerse, cezası asılma ya da müebbet hapis olabilir. Fakat, cinayet işleyen çocuk, ıslahevine gönderilir ve burada bir meslek öğrenir. Bir gün Ankara yakınlarındaki ıslahevlerinden birini gezdim. On bir ve on beş yaşlan arasında iki yüz elli çocuk vardı içeride. Hepsi de çok ciddi, çalışkan, zeki köylü çocuklarıydı, çoğu bir meslek öğreniyordu: Dokumacılık, marangozluk, ayakkabıcılık ya da buna benzer bir iş. Çocukların yansı adam öldürmüştü. En çok da kan davası yüzünden cana kıymışlardı. Ço-. cuklardan biri bana bir çift ayakkabı yaptı. Bunu hâlâ saklarım. Ayakkabımı .yapan bu ellerin bir zamahlar başka bir iş becerdiğini aklıma getirince, sırtım ürperir, , :

. ^ . ., ... J, , < . ,

TÜRKİYE'de batıl inançlara bağlılık da, hayret verecek biçimde.yaygın bir alışkanhktırVISir James Frazer'in yüreğini hoplatacak yç .koca bir, cilt kitap,yazdıracak.kadar. Sözgelişi,, yağmur., duası, Anadolu'nun çeşitli.bölgelerinde sık..'.görülür.-. Çocuk, doğumlarında ve evlenme törenlerinde de bu çeşit uygulamalara sık sık rastlanır Her Türk'ün başlıca emeli, bir erkek çocuk .sahibi olmaktır. Yeni doğan çocuklar 'kuklan çıkıncaya kadar cinlerin, perilerin, şeytanla-

nn etkisi altında kalabilir' diye, son derece büyük bir özen görürler. "Kaç çocuğun var?" diye sorulunca, verilen karşılıkta kız çocukları hesaba katılmaz.

Kısır kadına aşağılık bir insan olarak bakılır. Fakat, son zamanlardaki hızlı nüfus artışı karşısında gebeliği önleyici tedbirlere baş vurulmuştur. Bunun için de katır tırnağı kullanılır. Çünkü, katırın kısır bir hayvan olduğu bilinir. Batı Tür-.kiye'nin bir yerinde de haşhaş kahve, soğan, katır tırnağı, katran, sarımsak, kuru yumurta kabuğu tozu, su içinde bir arada kaynatılarak, gebeliği önleyici bir ilaç hazırlanır. İlacın, biçimsiz olduğu derecede etkili olduğu söylenmektedir.

Yeni doğan çocuklar "tuzlanır". Sözde bebeğin ileride güçlü olması böylece sağlanır, bazı yerlerde de yastığının altına kaplumbağa konur. Türkiye'nin pek çok yerinde kaplumbağalara büyük meziyetler yakıştırılır.

Batıl inançlar arasında en yaygın olanlardan biri de, kem gözdür. Türkiye'de buna "nazar" denir. bu,yüzden "Maşallah" sözü Türklerin ağızlarından hiç eksik olmaz. Bebeklerin kırklarının çıkmasına kadar-anneler babalar onları çevreye çirkin göstermeye özellikle dikkat ederler. Türkiye'de hemen bütün çocukların ve hayva'nlarm üzerinde nazardan koruduğuna inanılan mavi boncuklar bulunur. Özellikle de mavi gözlü ve san saçlı kişilerin gözlerinin kaldığı • söylenir. Mavi boncuğun koruyucu gücü, büyünün birbirini çektiği ilkesine dayanır.. Mavi gözden gelecek tehlike, mavi boncuk tarafından çekilir. Tüpkı paratonerin yıldırımı çekmesi gibi.

Türkler, muskalara da büyük bir inançla bağlıdır. Bunların içine genellikle Arap harfleriyle, Kur'an'dan ya da Şaman dininden dualar yazılı kağıtlar yerleştirilir. Hepsi bir

kumaş parçası içine sarılır. Türkiye'de otobüslerin ve kamyonların üzerinde "Allah'a inan" sözleri yazılıdır. Ayrıca mavi boncuklar ve kaplumağa kabuklan asılıdır. Her halde saatta 120 km. hızla giden araçlar için de bundan iyisi yapılamaz.

Bir gün Batı Anadolu'da arabayla giderken, iyi giyimli bir adam, kendisini de otomobile almak için işaret etti. Durup aldım. Biraz çekingenlikten soma, bana derdini açtı. İzmir'de bir lokantacı olduğunu ve Konya'ya, bir büyücüye gittiğini söyledi. Son zamanlarda kansıyla hiç geçinemiyormuş. Hele birkaç aydır durmadan dövüyormuş eşini.

Adam, bir düşmanm evliliğini bozmak için büyü yaptığına inanmıştı ve işleri düzeltmek için de, büyüyü bozmak istiyordu. Büyüden koruyacak olan muskayı alıp yatak çarşafına dikecek ve her şey düzelecek, yine mutlu olacaktı. Tam gülecektim ki,birden adamın son derece ciddi olduğunu fark ettim.Konya'ya vannca, arkadaşımı istediği adrese bıraktım. Büyücünün kapısını çaldığmı gördüm. Sosyal bakımdan oldukça yüksek bir mevkii olan birinin, büyüye böylesine inandığını görmek, ilginç bir denemeydi.

Gerçekte Türkiye'nin en bağnaz insanlan köylüler değil, Anadolu'nun taşra şehirlerinde yaşayanlardır. Çarşaf ve geriliğin simgesi olan peçeye, bugün ancak taşra şehir ve kabalamda rastlanır. Türk köylülerinin büyüye ve hurafelere bu derece inanmalannm nedenlerinden biri de, çok uzun zamandan beri bu insanlar yararına hiç bir şey yapılmamış olmasıdır. Elbette ki, doktorlann olmadığı yerde, büyücülerin borusu ötecektir. Bazen onlar da eşit derecede etkili olabilirler.

Halkın yaşantısında büyünün ve dinin kanşımı, roman-

tik folklor sarkılan, facialar, efsaneler, şiirler ve fıkralar biçiminde ortaya çıkar. Eskiden Anadolu, sazlarıyla dolaşan saz şairleriyle doluydu. Bunlara aşık ya da ozan denirdi. Anadoluların en gözde müzik aleti olan sazı çalarak şiir söyler, dolaşırlardı. Bugün de yaşayan aşıklar ve ozanlar vardır. Şiirleri genellikle hüzünlü ve mistiktir, dini bir dava taşır.

Bunların en önemlisi, XIII. yüzyılda yaşayan Emre'ydi. Osmanlı dönemindeki şairlerin ağdalı, Arapça ve Acemce sözlerle dolu şiirler yerine, basit halkın da anlayabileceği, sade güçlü şiirler yazıyordu:

Acep şu yerde var m 'ola
Şöyle garip bencileyin
Bağrı başlı, gözü yaşlı
Şöyle garip bencileyin

Gezdim Umrum ile Şam 'ı
Yurarı-illeri kamu
Çok istedim bulamadım
Şöyle garip bencileyim

Yunus Emre'nin geniş etkisi vardır; hâlâ her yıl anılmakta, mezan ziyaret edilmektedir. Bir başka ünlü saz şairi de, Alevi olan Pir Sultan Abdal'dı. XVI. yüzyılda yaşayan bu ozan, keskin kalemiyle Anadolu'da bir isyana sebep olmuş, Sivas Paşası tarafından astınlmıştır.

Bu saz şairlerinin bir de mistik yönleri vardı. Aslında, îslâmiyeti Türklere sevdiren yönlerinden biri de, bu mistik yön olmuştur. Katı Müslümanlığın tersine, bazı tarikatlarda

müzik ve dansın da rolü bulunur. Mevlevilerde olduğu gibi. Onlar da ibadetlerine müzik ve raks katmışlardır.

O zamanlar Türkiye, koyu Müslümanlığın vatanı olan Arabistan'dan çok, İran'la sıkı ilişkiler kurmuştu. İran'ın, Türk sanatı, müziği ve tasavvuruna büyük etkisi olmuştu. Bilinen en iyi örnek, Mevlevi tarikatmca geliştirilen ayinlerdir. Tarikatı, XIII. yüzyılda Konya'da yaşayan Türk şairi ve mutasavvı Mevlânâ, Celâleddin Rumî kurmuştu. Bugün adı hâlâ saygıyla anılmaktadır.

Anlatıldığına göre Mevlânâ, bir gün sokakta dönmeye başlamış ve hiç durmayacakmış gibi, döne döne geçip gitmiş. Müritler bunu dinî bir tören olarak bellemişler. Böylece Mevlevi dervişlerinin döne döne yaptıkları ayin ortaya çıkmış.

Mevlevi dervişleri kendilerine özgü müzikleriyle durmadan dönerler ve böyle dönmekle Allah'a yaklaştıklarını, Allah'la birleştiklerini düşünürler. Bu, olağanüstü bir şeyi meydana getirir ve her yıl aralık ayında Türkiye'nin belli başlı turizm gösterisi olarak konya'da seyredilebilir. Kış ortasına rastladığı halde, dünyada tek Mevlevi gösterisi burada yapıldığı için, yine de şehir dolar taşar. Dervişler, yabancı ülkelere de geziler yapıp gösteriler düzenlemektedirler. Londra'da da bir "İngiliz Dervişleri" grubu vardn.

Türklerin şüpheli yanlarından biri de, mizah anlayışlarıdır. Bu alanda Türkiye'nin en önemli efsanevî kahramanı Nasreddin Hoca'dır. Bu şakacı kişi üzerine yüzlerce fıkra anlatıhr. XIV yüzyılda güneybatı illerinden Akşehir'de yaşadığı sanılmaktadır. Ona mal edilen fıkralar, gündelik yaşantıda mizahın yerini çok iyi gösterir.

Nasreddin Hoca, fıkralarının pek çoğunda Timur-

lenk'in sarayında soytarı olarak gösterilir. Büyük fatih bir gün aynada hayalini görüp çirkinliği için iki saat göz yaşı döker, sonra yatışır. Fakat, bu sefer Hoca ağlamaya başlar. Timurlenk niçin ağladığını sorunca, Hoca şu karşılığı verir: "Yüce hakanım, siz yüzünü bir an aynada görüp iki saat ağlarsanız, bütün gün yüzünüzü gören ben, nasıl ağlamam?"

Bu, tam yerine yerleştirilmiş bir karşılıktı. Hoca'nm, Timurlenk'e verdiği karşılıklar hep böyle diplomatçadır.

Hoca'nm hikâyelerinin çoğu, çok defa mizah unsuru, dilde saklı olduğu için, çeviriye gelmez. En ünlülerinden biri de şudur:

Hoca bir gün komşularından birinden ödünç bir kazan alır. Bir gün sonra da iade eder. Fakat, komşusu, kazanın içinde bir de küçük bir tencere görünce, "Hoca, bü ne yahu?" diye sorar. Hoca boynunu büküp, "Ha, unutmuşum söylemeyi," der, "senin kazan doğurdu da, bu, işte o tencere." Aradan bir süre geçer, Hoca bir gün yine komşusundan kazanını ödünç alır. Günler geçer aradan. Fakat, kazam bu sefer geri gelmez. Komşusu, sonunda dayanamayıp kapısını çalar ve sorar: "Hoca be, bizim tencereye ne oldu?" Hoca başını iki yana sallayarak karşilık verir. "Ah sorma komşucuğum, sorma! Sana kötü haberlerim var. Kazanın, sizlere ömür..." Komşu hemen diklenir: "Aman Hoca, sen çocuk mu aldatıyorsun? Hiç kazan ölür müymüş?" Hoca da birden dikleşip karşılığı yapıştırır: "Be köftehor, kazanın doğurduğu zaman sesin soluğun çıkmıyor da, öldüğü zaman incin inanmıyorsun bakayım?"

Bir başka ünlü fıkrası da şudur: Sevmediği bir komşusu bir gün Hoca'nm kapısını çalıp eşeğini ödünç ister. Adamdan hoşlanmayan ve ona hiç güveni de olmayan Ho-

ca, "Eşek burada değil evlât, suya gitti," karşılığını verir. Fakat, tam o sırada eşek, içerideki ahırdan anırmaya başlamasın mı? Komşu bozulur ve ters ters, "Aşkolsun sana; senin gibi saçlı sakallı birine böyle yalan söylemek yaraşır mı?" diye sorar. Hoca hiç bozmaz, zeytinyağı gibi üste çıkarak açar ağzını, yumar gözünü: "Behey utanmaz adam! Sen ne biçim komşusun be? Kırk yıllık Hoca'nm sözüne inanmıyorsun da, Allanın garibi eşeğin sözüne mi inanıyorsun yani?"

Hikâyelerinin bazdan da tam bir aldatmaca havası taşır: Hoca bir gün dükkâna girip tezgâhtardan bir şalvar ister. Fakat, soma fikrini değiştirip şalvar yerine mintan alır. Mintanı giyip dükkândan çıkarken, tezgâhtar arkasından yetişir: "Aman Hoca, parasını ödemedin mintanın!" Hoca dönüp ters ters bakar adama: "Ne demek o? Sana şalvan iade etmedim mi ben?" Adam, "Ettin, ettin Hoca, ama sen şalvarın da parasını vermedin ki," der. Hoca yine celallenir: "Beni aldatacağını sanma delikanlı," der, "Peki, şalvann parasını vermedim ama, şalvan almadım, değil mi?" diyerek, aklı iyice kansan tezgâhtan bnakıp çıkar, gider.

Benim en çok hoşuma giden Nasrettin Hoca fıkrası şudur: Bütün parasını kaybeden bir delikanlı, umutsuzluk içinde, "Şimdi ben ne yapacağım?" diye Hoca'ya koşar. "Ne param, ne de dostum kaldı. Ne olacağım ben?" "Üzme tatlı canını," der Hoca, "her şey düzelir." Delikanlı merakla sorar: "Yani yeniden zengin olup dostlarımı da kazanır mıyım dersin, ha Hoca?" Nasrettin Hoce: "Hayır," diye karşılık verir; "ama yoksul ve dostsuz yaşamaya alışırsın."

Nasrettin Hoca'yı bu kadarla bırakalım. Gerçekten çekici bir kişidir. İranda ve öbür Doğu ülkelerinde de karşımı-

;za çıkabilir.' Fakat,..Türkler, Hoca'nm yakırz ve yalnız kendilerine ait olduğunu ileri sürmektedir; buna ciddî olarak karşı çıkan da yoktur.

Bir başka geleneksel halk mizahı kaynağı da, Karagöz oyunudur. Yüzyıllar boyunca halkı oyalayıp, eğlendirmiş, sıkı Osmanlı bürokrasisinden soluk almasına yardımcı olmuştur. Karagöz, Laurei-Hardy ya da Montmartre.şarkıcıları gibi karşılıklı iğnelemenin kahramanıdır. Oyunun başlıca birkarakteri, "sokaktaki adam" Karagöz'le, Osmanlı aydını ya da efendisi, diyebileceğimiz Hacivat'tır.. Hacivat, gösterişli konuşmalarıyla hep Karagöz'ün damarına basar. Oyunların çoğu K^ara^göz'ün Hacivat'ı pataklamasıyla sona erer. Oldukça neşeli ve güldürücü bölümleri, vardır. Fakat, Karagöz aslında göründüğünden çok daha incedir. Cehalet maskesi altında Şokrates benzeri bir alaycılık sezilir.

Oyunda, kadınlar da vardır, başka karakterler de. Bir bez perde ardında yanan lambanın ışığında, renk renk kuklalar oynatılır. Karagöz oyunu büyük ustalık ister. Yalnız'çeşitli karakterlerin taklidini yapmak değil, ayrıca bütün konuşmaları ezberlemek şarttır. Ne yazık ki, Karagöz ustalarının sayıları bugün çok azalmıştır. Gölge oyunlarının çok eski bir geçmişi vardır ve Türkiye'ye, uzak doğudan geldiği sanılmaktadır. Sultanlar döneminde her sınıf halk arasında pek geçerli bir seyir sanatıydı. Şehirlerde ve kasabalarda halk, kurulperdelerin karşısında saatlarca oturur ve kasıklannı tuta tuta gülerdi.

Daha somaki yıllarda Karagöz oyunu, âdeta siyasal bir hicviyeye dönüştü. Hatta bu işi iyice cüretkârlık haline getirip yalnız.rüşvet, zaptiye ve resmi makamlarla alay değil, . çok. yüksek mevki sahiplerini iğnelemeye kadar vardıranlar

bile çıkıyordu. XIX. yüzyıl sonunda Türkiye'yi ziyaret eden bir Fransız gezgini, Sultan'ın damadı ve Kaptan Paşa olan cahil bir kişiyle, Karagöz oyununda nasıl alay edildiğini anlamaktadır. Karagöz'den ileride ne olması gerektiği üzerine öğüt almaya gelen bir genç, şu karşılığı işitir: "Oğlum, sırılsıklam cahil olduğuna göre, sen iyisi Kaptan Paşa ol!"

Bir başka oyunda da, Sultan'ın yakın akrabalarından birinin cinsel sapık olduğu çıtlatılıyordu. İşte bunun üzerine siyasal hicviye yasaklandı. Bir daha da Karagöz oyunu eski niteliğine erişemedi. Daha da sonra gazeteler, radyo ve sinema, Karagöz'ü iyice unutturdu.

Türk gazetelerini okumaktan büyük zevk aldığım halde, gördüğüm Türk mizah dergileri bana pek üstün nitelikli gelmedi. Basında çok usta karikatürcüler ve mizah yazarları var. Özellikle yergi alanında çok hırçınlar. Hele sol yazarların demokratik rejim üzerine acı ve buruk alaycılığı rahatça görülebilir.

Mizah yazarları arasında en yetenekli ve düş gücü zengin olanı, 30 yıllık yazarlık mesleğinde 70'e yakın kitapla, iki binden çok kısa hikâye yazan Aziz Nesin'dir. Nesin, yalın, fakat alaycı bir söyleşiyle bürokrasinin bütün gülünç yanlarını çok ince bir dille eleştirir. Özellikle beş yılını hapishanede geçirdiği Menderes döneminde en iyi eserlerini vermiştir.

. Nesin'in en başarılı hikâyelerinden biri, Anadolu'da bir kasabada geçer. Kasabaya gelen bir emirle, bölgedeki otuz yabancı domuzun öldürülmesi ve kuyruklarının hükümete gönderilmesi önerilir. Böylece domuzun, ürüne verdiği zarar önlenecektir. Fakat, köylüler bu emir karşısında şaşkına dönerler. Çünkü, çevrede bir tek yaban domuzu bile yoktur.

İçlerinden biri cesaret edip kaymakama durumu açar. Kaymakam, öfkeden küplere biner. Aldığı emri kapıp yüksek sesle okur: "Yaban domuzu, mısır yetiştiricilerin baş düşmanıdır. Bütün yaban domuzları öldürülmeli ve mısır üretimi artırılmalıdır."

"Ama," der'köylü, "Biz mısır yetiştirmiyoruz ki, beyim!"

"Oh, oh!" diye gürler kaymakam. "Kahvelerde kıçınızı devirip oturacağınıza, mısır eksenize be! O zaman yaban domuzları gelir, siz de yaban domuzlarını öldürür ve hükümetin emrini yerine getirmiş olursunuz."

Türkiye'deki yaşantıyı yansıtan hikâyelerden biri de, "Bu kedi Nereden Çıktı?" dır. Adamın biri bir evden dışarı fırlatılan kediyi görünce, nedenini merak eder ve düşünmeye başlar. Her şey, bakanlardan birinin o sabah makamına hırçın bir havayla gelmesiyle başlamıştır. Bakan, müsteşarını çağırtıp önce onu bir güzel haşlar. Müsteşar da buna kızıp genel müdüre bir güzel giydirir. Ve çorap söküğü gibi gider ondan soması: Genel müdür, genel müdür yardımcısını; genel müdür yardımcısı, müfettişi; müfettiş, muhabere şefini; muhabere şefi, kapıcıyı; kapıcı da akşam evine dönerken otobüs biletçisini benzetir. Öfkeden kuduracakmış gibi evine dönen zavallı biletçi, hırsmı karısından alır. Köteği yine kadıncağız da, mutfakta ayaklarının dibinde dolaşan kediyi tekmeyi yapıştırdığı gibi, sallar dışarıya. Böylece kedinin nereden çıktığı anlaşılmış olur.

Bu tür hikâyeler basit Türk okurunca da çok tutulmakta. Çünkü, herkes anlayabiliyor.

15

ÜLKENİN DURUMU

TÜRK TURİZMİ daha hazırlık döneminde olduğu halde, Türkiye şimdiden turizm acentelerinin yörüngesine girmeye başlamıştı. Türkler, gerekli yollan ve otelleri hazırlamadan bu işe girişmenin kendilerine yarardan çok za^rar vereceğini düşünerek, başlangıçta pek istekli davranmamışlardı. Gerçekten de son yirmi yıl içinde yollann gelişmesi için büyük çabalar gösterilmiştir (özellikle Amerikan yardımıyla); bugün ülkenin her yanma ulaşabilen bir karayolu şebekesi kurulmuştur. Oteller, ıssız köşelerde kaliteli olmasa bile, kıyı kesiminde ihtiyacı karşılayacak niteliktedir. Üstelik, buralarda kalanlar, işletenlerin dostça davranışlanndan hoşnuttur.

Türkiye bugün turizm hazırlık evresinde olma bakımından, turistler için ideal bir yerdir. Ama, turist sayısı çok azdır. Güney kıyısında, yeni "Türk Rivierası"nda, mavi denizin dalgalarının kırıldığı, birbirini kovalayan geniş kumsallar uzanır. Üstelik buraları ıssız denecek kadar boştur. Belki ağlarım toplayan birkaç balıkçı ile, kumlar üzerinde oturan bir deveye rastlayabiliriz. Kuşkusuz, bir süre sonra bu güzelim kıyılar insan sürülerince istilâ edilecektir ama, şimdi değil. Bugün turistler biraz olsun kendi başlarına kalabilmektedir.

. Türkiye' nin başka bir hoş görüntüsü daha yar: Geniş ve dağlık bir ülkedir, pek çok yerine halâ güçlükle gidilebilir. Uzak yerlere gitmek, turizmde çok serüven ve keşif gezilerine benzer. İstanbul ve öteki kıyı şehirlerine gidecek- olursanız, Fransız Rivierası ile Costa Brava'da da bulacağınız aynı eğlencelere rastlayabilirsiniz. Fakat, bir parça tedirgin- *ı/ğ(Ûatta (eMfeyİgÖze a/am/tAnâdö/u'ıun ıç/neg/rerse*-niz, kendinizi Marco Polo gibi hissetmeseniz bile. XVIII. ve XIX. yüzyıllarda Osmanlı İmparatorluğu'nu ziyaret eden sınırsız bir mekan içinde çeşitli izlenimler ve gözlemler edinen gezginlere benzeyebilirsiniz pekâlâ.

Türkiye'nin büyüleyici yönlerinden biri de,, coğrafi durumudur: Bütünüyle birbirinden farklı üç iklim bölgesinin buluşma noktasmdandır: Güney Sibirya, Akdeniz ve Turan-İran. Bu yüzden, aynı genişlikteki her hangi bir ülkeden çok daha zengin bir topografya ve bitki örtüsüne sahiptir: Çöllerden ve yüksek dağlardan, Akdeniz kıyı biçimlerine, Avrupa orman ve otlaklarına kadar. Tabiat ve botanik bilginleri için âdeta bir cennettir Türkiye. 8000 - 9000 çeşit yabanî çiçek yetiştiği söylenir. Ayrıca, avcılar için de öyle. Özellikle bol bol yaban domuzu ve boz ayı avı yapılabilir. Karadeniz ormanlarında vaşak, ortadaki yaylada çakal, güneydoğu çöllerinde ceylân bulunur. Ege bölgesindeki dağlardan ise hâlâ panter yaşadığı söylenir.

Türkiye'de yetişen çiçekler arasında en ünlüsü, en güzeli haşhaştu. Batıda geniş çapta ekilir. Son bir kaç yıla kadar Avrupa ye Birleşik Amerika'da esrarkeşlerin ihtiyacını karşılayan afyon ve eroin, bu çiçeklerden elde ediliyordu. Amerikan hükümeti, haşhaş üretimini kısıtlamak için Türkiye'ye büyük baskılar yapmış, en sonunda ekimi yasaklan-

mıştır. Türkler için üzülünecek bir olay sayılabilir bu; çünkü, dünyanın en iyi afyonu, Türk haşhaşından elde edildiği halde, kendileri hemen hiç denecek kadar az esrar kullanır.

Turan-İran bölgesi, Türkiye'nin orta ve doğu kesimini kaplar ve en geniş olanıdır. Yazlar çok kurak, kışlar ise çok soğuk geçer. Güney Sibirya etkisi, daha çok Karadeniz bölgesiyle İstanbul çevresinde görülür. Karadeniz kıyılarındaki zengin ormanlarda çınar, meşe ve gürgen gibi Avrupa ağaçlan, bu ağaçların gerektirdiği çeşitli kuşlar bulunur. Karadeniz, gerçekten güzel ve zengin bir kıyıdır. Yaz mevsiminin en sıcak günlerinde bile serindir. Yazın İstanbul'dan kalkarak çeşitli limanlara uğrayarak Rus sınırına kadar giden ve geri dönen vapurlarla bir yolculuğa çıkmak, çok hoş olur. Doğu Karadeniz'in ucunda Rusya'ya ve karlı Kafkas dağlarına da bir göz atabilirsiniz. Dönüş yolculuğu ise bir hafta sürer.

Üç bölgenin bir arada buluşması, bunun sonucu olan iklim ve topografya çeşitleri, aynı ülke içinde Batı Avrupa, Akdeniz, Orda Doğu ve orta Asya'yı bulmanıza yeter. Sözgelişi, Ankara'dan Karadeniz'e gitmek, bir gün öğleden soma Semerkand'dan Gloucestershire'a uzanıvermeye benzer. Ankara, Gobi çölüyle aynı topoğrafik düzey içindeyken, kıyıda sık ormanlara, kuşlara, yağmurdan sonra ağaçlann sessiz sessiz kuruyuşuna rastlarsınız.

Aynı izlenimi otomobille İstanbul'dan Ankara'ya giderken de ters yönde edinebilirsiniz. Kurumsal olarak Boğazın bu yakasından ötekine geçtiniz mi, Avrupa'dan Asya'ya geçmiş sayılırsınız; ama, aslında böyle değildir. Boğazın Anadolu yakası da, öbüründen farklı değildir, genellikle bütün Türkiye'nin kıyı bölgeleri, Avrupai bir görünüş

içindedir. Fakat, iki şehir arasında, bir yerde, Asya'da hissedebilirsiniz kendinizi. Bunun neresi olduğunu bulmaya çalışmak,ilginç bir oyalama olabilir. Ben kendim, Gümüşova kasabasında Asya'nın başladığı kanısındayım (yolun üçte birini gittikten sonra, burası gelir). Aslmda iki kıta kaynaşmış durumdadır ve kesin bir smır yoktur.

Ankara'da bulunduğum sırada yabancı muhabirler arasında ülkenin içine yolculuk yansı vardı, herkes bu alandaki başarılarıyla övünürdü. Acaba hangi geçit vermez yollan aşmışlardı? Hiç de lüks olmayan hangi otellerde yatmaya katlanmışlardı? Yıllarca Anamur'un tek oteli olan Muz Palas'ta kalanlar, bugün Ankara'da seçkin bir grup sayılır.

Diplomatİann çoğu er geç başkentin sosyal hayatından kaçmak için, Anadolu steplerine dalarlar. Vahşî boşlukların çağrısı, dayanılmaz bir çekicilik kazanır. Ben oradayken büyükelçilerden birinin eşi, Anadolu'da bir köye yerleşip yaşamak niyetinde olduğunu açıklamıştı da,.ancak kocasının epey dil dökmesi ve evindeki işleri,'böyle bir şeyi gerçekleştirmesini önleyebilmişti.

Modern bir Türk, ülkesinin en ıssız köşelerini görmek için yabancılann gösterdiği tutkuyu anlamamakta, hatta bunu pek istememektedir. Elçiler ve eşleri, köylüler arasında yaşamayı tasarlarken, eğitim görmüş her Türk'ün aklı fikri, kendisiyle köy arasında mümkün olduğu kadar uzaklık koymaktır. Türkler doğal olarak İstanbul'a yönelirler. Biri Hakkâri'ye, Erzurum'a ya da Diyarbakır'a yaptığı geziden söz edecek olsa, Gobi çölünü aşmış, ya da Kongo ormanlannı geçmiş gibi, hayretle bakarlar yüzüne. Türkiye'nin sahibi olduğu şeylerin en değerlisi, elbette İstanbul'dur. Pek çok kimse kendisini, bu şehrin büyüsüne öylesine kaptırır ki,'

Türkiye'nin başka yerlerini, görmez bile, Ege kıyılan bugün iyice tanınmaya başlandığı halde, Anadolu hâlâ belirsiz bir yer gibidir. Kıyılarda bu kadar çok ve eski uygarlıklara ait ad bulunduğuna şaşarsınız: Efes, Milet, Bergama, Sari, Halikarnas, Truva, Antakya, hep Türkiye'deki şehirlerdir. Sart'ta, dünyanm en zengin hükümdan Krezüs yaşamıştır; Herodotos, Halikarnas'ta doğmuştur; Efes'in üstündeki tepelerde, Hazreti Meryem'in ömrünün son yıllanm geçirdiği ve burada öldüğüne pek çok kimse inanır. Güney kıyısındaki bölgede İ.S. 46 - 47 yıllannda, çevreyi Hıristiyanlaştırmak için aziz Paul vaaz vermiştir. Tarsus'ta doğan aziz Paul'un doğum yeri, bugünkü Türkiye'nin önemli şehirlerinden Adana'nm yakınlarındadır. Aziz Paul, bilindiği gibi İkonium (Konya) ve Ankira (Ankara) şehirlerini de dolaşmış, soma Efes'te yaşamıştır.

İ.S. 51 yılında Ankara, Galatya'nm başkentiydi. Galatyalılar bir Kelt ırkıydı ve bilinmeyen bir nedenle Avrupa'dan Asya'ya (normalin tersine) göçmüşlerdi. Ankara, yüzyıllarca başkentleri olarak kaldı. Aziz Jerome, İ.S. IV yüzyılda Orta Anadolu halkının bütününün Kelt dili konuştuğunu yazmaktadır. Modern Galdili yerine, onlar yazılannda eski Yunan harflerini kullanırlardı. Galatya çağının belirtileri olarak, Ankara dolaylarında hâlâ Kelt adlanna rastlanır. Hatta Türkler arasında zaman zaman Kelt tipine bile rastlanır. Keltler, son derece barbar ve savaşçı bir kavimdi. Çok defa öteki ulusların ordularında paralı askerler olarak bulunmuşlardır. Hiç bir zaman, geçici bile olsa, bir imparatorluk kurmayı başaramamışlar, fakat insana şaşkınlık verecek kadar önemli iki keşif gerçekleştirmişlerdir: Şarap fıçısı ve pantolon.

Bütün bu bölgelerde aziz Paul'un izinden yürüyebilirsiniz; bunu, H.V Morton da bize çok hoş bir dille anlatmıştır, fakat, unutmamak gerekir ki, Paul'un kendisi de daha pek çok başka ulusların peşinden aynı yollan arşınlamıştır. Anadolu'nun ilk çağlanmn tarihi o derece karışıkta ki, profesyonel tarihçiler için bile aydınlatılması" zordur. Belki de son yüzyılın en ilginç arkeolojik araştırması Türkiye'de, İngiliz arkeologu James Mellaart tarafından, neolitik mağaralarda yapılmıştır. Böylece, Türkler bugün turistik broşürlerine, pek az ülkenin yazabilecekleri bir not ekleyebilmektedirler: "Sekiz bin yıl öncesinin sanatı".

Arkeologlar, daha önce Girit'te yaptıklan gibi, Batı uygarlığının temelleri üzerine kazılar yapıyorlardı. Bizler, uygarlığımızın "Yunan uygarlığı" ile başladığım düşünürüz. Bir bakıma gerçekten de böyle olmuştur. Peki ama, Yunan uygarlığı ne zaman başlamıştır? Yunandan önce ne vardı? Son elli ya da yüz yıl içinde Anadolu'da çalışan çeşitli uluslardan arkeologlar, eski Yunanlılarla, onlardan önceki Miken, Dor, Lidya, Frigya ve Hitit uygarlıkları arasında bir ilişki kurabilmişlerdir. Bu ilk ve az bilinen uluslann kurduğu uygarlıklann, İ.Ö. V IV yüzyıllarda Yunan uygarlığının olağanüstü gelişmesini nasıl hazırladığım tespit etmişlerdir.

Anlaşıldığı kadarıyle Hititler, daha sonraki Osmanlı Türkleri gibi, Anadolu'yu anavatan bellemişlerdir. Bazı yazarlar bu iki ulusu birbirlerine benzetmekte, üç bin yıl arayla aynı bölge üzerinde güçlü imparatorluklar kurduklannı belirtmektedirler. Her ikisi de kuvvetli, kendine güvenen, inatçı, sürekli uluslar olarak yaşamıştır. Hititler krallannm en ünlülerinden biri olan Subbiluliyuma, en kudretli Osmanlı padişahlanna benzetilebilir. Ankara'mn doğusundaki

geniş yaylaları dolaşırken işiteceğiniz hızlı konuşulan dilde olduğu gibi, bir çırpıda söylenir bu ad. Bu bölge, tipik bir "Hitit ülkesi"dir.

Hitit devleti Î.Ö. 1180'de yıkılmış, yerine daha yeteneksiz, yıkıcı, savaşçı başka uluslar gelmiştir. Karışık bir ortamdan sonra, bu sefer Avrupa'dan göç ettikleri sanılan Frigyalılar, Yakın Doğu'da egemen güç durumuna gelmişlerdir. İlkel kaya heykellerine, krallarının mezarlarına bugün hâlâ Ankara'nın batısındaki ilçelerde rastlanır. Onları, Lidyalılar izlemiştir. Sari kıyılarına yerleşen bu ulus, daha sonra sınırlarını bugünkü kızdırmak nehrine kadar uzatmıştı. Lidyalılarm son kralı Krezüs, Pers hükümdarı Sirus tarafından yenilgiye uğratılmış, Yunanlıların kıyıya sızmaya başladığı bir sırada, bir uçtan ötekine kadar, Persler Yakın Doğuya egemen olmuşlardır. Derken, batıdan uzanan bir hançer gibi, Makedonyalı Büyük İskender çıkagelmiştir. iskender, .1.0. 333 yılında Persleri Issos'ta yenerek Anadolu'yu batıdan doğuya, bir uçtan öbürüne işgal etmiş, Hellen uygarlığını da birlikte getirmiştir. İskender'in °33 yaşında erken ölümü üzerine çıkan kargaşalık arasmda, Bergama gibi küçük şehirlerin parlak uygarlıkları biraz daha sürmüş, ardından, batıdan Roma'nm büyük güçü çıkagelmiş, Anadolu, Roma İmparatorluğu'nun topraklan arasına katılmıştır.

Bunu, Roma ile Pers İmparatorluklan arasındaki uzun ve yıpratıcı mücadele izlemiştir. Bu mücadele sırasında pek çok Doğu Anadolu şehri ve kalesi, sık sık el değiştirmiştir. I.S. VI. yüzyılda, Yakın Doğu'daki Roma yönetimi, yerini Doğu Roma İmparatorluğu, yani Bizans'a ve başkentine bırakmıştır. İşte bu sırada güney çöllerinden hiç beklenmedik bir güç, birden ve patlarcasına sökün ediyor: Muhammet'in

dinini getiren Araplar! Anadolu, yeni bir savaş alanı durumuna giriyor: Hıristiyanlıkla îslâmiyetin savaşı. Araplar, 672 ve 718 tarihlerinde, iki defa İstanbul surlarının önünde püskürtülmüş, Bizanslılar, XI. yüzyılda doğudan gelen güçlü bir düşman belirinceye kadar, Araplara direnmiştir: Türkler! Türkler, Orta Asya'dan dalga gibi gelmişlerdir. 1071'deki Malazgirt savaşından Selçuk Türkleri, Bizans ordularını bozguna uğratmış, Bizans İmparatorunu tutsak ederek, bütün Anadolu kapılarını Türk istilâsını karşı açmışlardır. Bundan 26 yıl soma da Haçlı Seferleri başlamıştır.

Haçlılar ve Bizans, Anadolu'yu Türklerden ve Araplardan geri almak için savaşmışlardır; ama, Haçlılar için bu, en sonunda kaybedilen bir savaş olmuştur. Selçuk Türkleri Orta Anadolu'da, Konya ilinde, ileri bir sanat ve kültürü olan devletlerini kurmuşlardır. Fakat, onlar da, Moğol istilâsı karşısında yıkılmışlardır. XIV yüzyılda Moğol sürüleri akınlarına devam ederken, bir başka Türk kolu olan Osmanlılar da, batıda, merkezleri Bursa olmak üzere, kuzeye doğru hızla gelişmeye başlamıştır. Bunlar Boğazı aşarak Avrupa'ya ayak basmıştır, 1453'te İstanbul'u zaptederek, Bizans İmparatorluğu'na son vermişler ve dünyanın en büyük, en uzun süren imparatorluklarından birini kurmuşlardır. Osmanlı devleti 600 yıl yaşadıktan sonra, öbür dört imparatorlukla birlikte, Birinci Dünya Savaşı'm izleyen kargaşalık arasında çökmüştür. 1918 de Türkler, Avrupa'dan ve Orta Doğu'dan hemen bütünüyle çıkarılmışlardır. Fakat, Atatürk'ün dehasıyle, İstanbul'u elden çıkarmamayı başarmışlar, Trakya'yı, Boğazlar'ı ve anavatanları belledikleri bütün Anadolu'yu kurtararak, bugünkü modern Türkiye'yi kurmuşlardır. İşte, Anadolu'nun son dört bin yıllık kısa tarihçesi budur.

Bugün kim Anadolu'yu gezmeye çıksa, bu tarihi daima yanıbaşmda bulacakta. Belki herkesin ilgisini çekebilir bu durum; ama, daha çok bilgi sahibi olmayı gerektirir. Bir Hitit tapmağını Frigya tapmağından, bir Yunan açıkhava tiyatrosunu, Roma açıkhava tiyatrosundan, bir Selçuk minaresini Osmanlı minaresinden ya da bir Ermeni kalesini Haçlı kalesinden ayırmak, hiç de kolay bir şey değildir. Uygarlıkların birbirleriyle kaynaşmışlığı, hayret vericidir. Anadolu, Doğu ile Batı, Pers ile Yunan arasında sıkışmış bir topraktır. Side ve bergama gibi kıyı şehirlerinde, eski Yunan şehirlerinin kalıntıları bütün bir kıyı boyunca görkemli bir biçimde uzanır. Sokrates ve Platon'u düşünerek bu kalıntılar arasında rahatça dolaşabilirsiniz. Fakat, biraz içeri girince, önce Selçuk kervansaray larıyla burun buruna, gelirsiniz (Anadolu'da bunların sayısı çoktur); hemen ardından, Pers uygarlığının etkisini görür, Ömer Hayyam'ın pek farklı felsefesini hatırlarsınız:

"Ey gafiller! Madem ki dünyanın bütün hallerini
bilirsiniz, onun işvelerine de aldırmayın!
Bu aziz ömrünüzü boş yere harcamayın... Haydi,
haydi...
Gönlünüze bir dost seçip şarap için!"

Bu rubaiden soma bir parça rahatlayabilir, nefis Türk şaraplarıyla başınızı döndürebilirsiniz (Anadolu'da, Hititler çağından beri daima iyi şarap yapılır). Belki davul-zurna ile dans eden bir ayının oyununu seyreder, yatıp uyur, karnı acıkmış bir halde uyamr, üzülür ve yeniden Platon'u düşünmeye başlarsınız. Bir bakıma Türkler, bütün bu işleri yapmaktadır.

Türkler, turizm konusunda garip bir tutum içindedir. Anavatanlarında dokuz yüzyıldan beri oturdukları halde, Anadolu'nun bilinen tarihi,dört bin yıl öncesine kadar dayanmaktadu. Bu bakımdan Türkler, biraz da müze bekçisine benzerler. Çoğu Hıristiyan olmak üzere, üç bin yıldan uzun bir geçmişi olan ulusların eserlerini korumakla görevlidirler. Geçmiş üzerine bilgisi olan biri; sözgelişi, İzmir yakınlarında, Efes'te, "Meryem Ana'nın evine gider" diye bir tabelâ görünce, hiç şaşmamalıdır. Müslüman bir halkın İsa'nın annesinin evini sergilemesi, garipsenmemeli. Papa, 1967 da Efes'i ziyaret etmiş ve Vatikan'm, Katoliklere hitaben yayınladığı bildiri, ö günden beri pek çok katolik hacının Efes'e akın etmesine neden olmuştur. Tarihin gidişine şaşmamak imkânsızdır: Türklere karşı sayısız Haçlı Seferleri düzenleyen papalar, şimdi aynı Türklere turizm alanmda yardımcı olmaktadır.

Kendi uygarlıklarından başka bir uygarlığa karşı gösterilen ilgi, Türkleri sıkabilir. Turizm alanında daha hızlı bir atılımdan kendilerini alıkoyan belki de budur. Fakat, hemen şunu da ekleyeyim ki, Türklerin bıraktıkları eserler de, pek çok uzmanın kanısına göre, önceki ulusların eserleri kadar yüksek bir düzeye erişmiştir. Didim'deki Apollo tapmağı ya da Milet'teki açıkhava tiyatrosu gibi bir Türk eseri bulunmayabilir; fakat, İstanbul'un büyülü güzelliği, deniz bir yana, daha çok camilerinden ve minarelerinin zerafetinden gelmektedir. Bunu yaratanlar da Türklerdir.

Osmanlı camileri özellikle görkemlidir. İstanbul, Bursa ve Edirne'deki camiler, bunu ispata yeter. Orta ve Doğu Anadolu'da, Konya, Kayseri, Sivas ve Erzurum'da da Selçuk-Türk sanat eserlerinin en zariflerine rastlanır: Camiler,

menderesler, kitaplıklar, kapılar, saraylar, kaleler, köprüler, kervansaraylar gibi. Türklerin de sanatçı bir ulus olduklarını anlamak için kimsenin Buhara ya da Semerkand'a gitmesine gerek yoktur. Ayrıca, kendilerinden önceki uygarlıkların bıraktıkları eserlere de saygılı davranmayı bilmişlerdir.

TURKÎYE'NlN en hoşuma giden bölgelerinden biri, Konya ile Ankara arasındaki steplerdir, Bunun merkezinde geniş bir tuz gölü bulunur. Bu gölün, Kızrideniz'den bile tuzlu olduğu söylenir. Daha yalan zamanlara kadar burası, ancak deve sırtında geçilebilen bir çölden farksızdı (sonra da ciple). Şimdi ise, Ankara ile Konya arasındaki uzaklığı üç saatte almayı sağlayan mükemmel karayolu yapılmıştır.

Türkiye'de çalıştığım yıllarda, gazetecilikten bıktığım zaman, güney, Orta Anadolu'nun çorak düzlüklerine uzanıp rahat bir soluk alırdım. Tuz Gölü, başlı başına, garip, hareketsiz bir okyanus gibidir. Sürekli buharlaşır ve yeniden dolar. İçindeki hayalî adalar, uyuyan balinaları andırır. Hititlerden beri hiç değişmemiş gibi duran birkaç köy dışında, çevrede hiç bir hayat belirtisi görülmez.

Ankara'dan çıkıp yaylayı aşan iki önemli yol vardır. Bunlardan biri Tuz Gölü'nün batısından, öteki doğusundan geçer. Birincisi Konya'ya varır, Toroslar'ı aşar, kıyıdaki Silifke'ye ulaşır, buradan da, daha ilerideki kıyı şeridine uzanma olanağı vardır.

Doğudaki yol, Toroslar'ı tarihsel Külek boğazından aşar, yayladan çok farklı bir bölgeye, âdeta mucizevî bir biçimde geçilir: Portakal bahçeleri, pamuk tarlaları, palmiyeler, hemen insanın burnuna güney ve deniz kokusunu getirir. Burası, Türkiye'nin en bereketli topraklarının bulundu-

ğu Seyhan övasıdır. merkezi Adana'dır Güneyin başkenti, gürültülü, büyük, renkli bir şehirdir. Şehirde Samî ırkından insanlar görülür ve Arapça konuşulduğu işitilir. Aşırı yoksulluk ve büyük zenginlik yan yanadır: Bir yanda yoksul gecekondular, öbür yanda pamuk ve portakal milyonerlerinin lüks vidalan. Adana'da adam başına düşen Cadillac sayısının, dünyadaki bütün şehirlerden çok olduğu söylenir. İnanırım buna.

Konya, çok daha eski ve ilginç bir şehirdir. Bugün İslâmiyetin, özellikle Mevlevîliğin beşiği olarak bilinir. Güzel camileri, mükemmel bir müzesi vardır.

Konya, tutuculuğun beşiği olarak daf tanınır ve Anadolu şehirleri içinde İslâmiyete, eski Türkiye'ye en yakın olanıdır. Selçuklular aracılığıyle de İran'a yakınlığı bilinir. Anadolu stepleri üzerinde karşı karşıya bulunan Konya ve Ankara, Türkiye'deki iki farklı kutbu temsil ederler: İslâm tasavvufunun ve kültürünün merkeziyle, modern, laik devletin ilerici başkenti. Bu nedenle ve biraz da Mevlevîlerin varlığından ötürü, Konya ister istemez geleneklerin beşiği olmuştur.

Adana'dan çıkan kıyı yolu, batıya doğru uzanır ve Kıbrıs'ın tam karşısındaki Türkiye'nin en güney ucu, Anamur'a varır. Açık ve berrak havalarda adayı kıyıdan görmek mümkündür. Anamur'da ilginç Roma kalıntılarıyla, kıyıda çok güzel bir Ermeni kalesi vardır. Kale duvarlanm dalgalar sürekli döver. Türkiye'nin biricik muz bahçeleri burada bulunur.

Sayısız kumsallan ve koylanyle güney, nefis bir kıyı şerididir. Batı ucunda çok güzel bir şehir olan Antalya yer alır. Dağlarla çevrili geniş ve mavi bir koyun ortasındadır.

Daha çok Roma Kalıntıları görülür. Daha doğuda Alanya ve kayaların içinde yükselen, Selçuk sultanlarının kışlık saray olarak kullandıkları Alanya kalesi vardır. Alanya ile Antalya arasında, Aspendos'ta, çok iyi durumda korunmuş bir • açıkhava tiyatrosu bulunur. G.E. Bean, "Türkiye'nin Güney Kıyısı" adlı kitabında Aspendos için, "Dünyanın herhangi bir köşesinde, en iyi biçimde korunmuş klasik tiyatro" demiştir. Antalya'nın ardındaki tepeler üzerinde Termoessos kalıntıları yükselir. Burası eskiden büyük bir şehirdi. Türkiye'ye gidenlerin görebilecekleri en güzel tarihsel kalıntıların başında yer alır. Çocukları belki ilgilendirir diye söylüyorum, asıl adı Myra'lı aziz Nikola olan Santa Claus (Noel Baba)'nm mezarı da buradadır.

*

ŞlMDİ yine Adana'ya dönüp tam ters yönde, Amanos dağlarına doğru ilerleyerek, Türkiye'nin bütünüyle farklı bir bölgesine varalım: Güneydoğu Anadolu'ya. Eski Urfa ve Diyarbakır şehirlerinde hâlâ Roma yönetiminin izleri görülebilir. İki şehir de Perslere karşı savaşlarda Roma İmparatorluğu'nun sımr boylarıydı. Bölge, batı ve güney kıyılarında son derece farklı bir görünüştedir. Burada Yunan uygarlığının izlerine rastlanmaz, bunun yerine Asurlular, Urartular gibi eski ve gizemli kavimlerin varlığı sezinlenir. Bölgedeki şehirlerin hemen hepsinin karışık birer hikâyesi •.ardır. Yine aynı bölgede ilginç dinlerin artıkları yaşar: Her yerden ve her işten ellerini eteklerini çekmiş Yahudi ve Hıristiyan azınlıkları halinde. Yüzyıllarca önce dinlerinin ana .•apışından kopmuşlar, çevreleri Müslümanlarla kuşatılmış olarak, zaman zaman kıyıma uğrayarak, yaşamlarım sürdürmüşlerdir.

Süryanîler, bunların bir örneğidir. 451 yılında İsa'nın ikili hayatını reddederek Hıristiyanlıktan ayrılmışlardır. Süryaniler, İsa'nın kişiliğinde tanrısal ve insanî özelliklerin kaynaşıp birleştiğine inanırlar. Süryanî rahipleriyle bu konuda ilginç konuşmalar yapılabilir (fakatdil bakımından anlaşılabilirse; çünkü, rahipler yalnız Türkçe, Arapça ve Süryanîce bilirler). Süryanîlerin Mardin'den on kilometre kadar uzakta, Deyri Zaferan adlı manastırları gerçekten çok güzeldir. Kayalıklar içinde yapılmış olup üç yanlı kapalı, yalnız Suriye ovasına bakan güney yüzü açıktır.

Manastır, aslında Süryanî patriğinin yeridir, ama patrik halen Şam'dadır. 1965 yılında, bir gece, bu manastırda kaldım. Rahipler özellikle, kendi dinlerinden bir konuk ağırladıkları için, son derece memnundular. Modern dünya ile ilişkileri çok azdı. Çok sıkı bir perhizleri var. Et, yumurta, tereyağı, süt ya da peynir yemezler, yalnız ekmek, pirinç ve meyveyle beslenirler. Günde 200 defa secde eder, 150 dua okurlar.

Bütün bu bölge, eskiden çeşitli Hıristiyan tarikatlarının kaynağıydı (özellikle Süryanîlerin ve Nesturîlerin). Gibbon, alaycı bir tavırla bunlardan söz etmiştir. Ünlü tarihçi, Süryanîler üzerine şunları yazarken doğrusu pek insaflı davranmamıştır:

"Süryanîlerin batıl inançları çok daha kısıtlı, bağırsaklarının kıvrımları daha kabarık ve doktorları da (saçmalıklarının derecesinden ölçtüğüm kadanyle), mantığın çevresinden çok daha uzakta."

Bölgedeki ilginç dinî tarikatlardan biri de, Yezidîler'dir. Yani, hem Tanrı'ya, hem de Şeytan'a tapanlar. Yezidîlerin çoğu, Kuzey Irak'ta yaşar; ama, Türkiye'de de biraz Yezidî

vardır. Vaftiz ve kutsal şarap içmek gibi bazı Hıristiyan törenlerini uyguladıkları söylenir. Yezidî çocukları hem Tan-n'yâ, hem de Şeytan'a adanır. Birtakım garip inançları daha vardır: Yapraklan arasında Şeytan'ın saklandığına inandıkları için, hiç lahana yemezler. Mavi renkten nefret ederler. Söylendiğine göre, bir Yezidinin çevresinde bir daire çizecek olursanız, bunun dışına çıkmaya asla cüret edemezmiş. Kendisini kurtarıncaya kadar, öylece durup uslu uslu bekletmiş.

Türkiye'de bulunduğum sırada güneydoğu Anadolu'da polis tarafından izlenen iki Yezidî suçlu vardı. Türk gazetelerinin yazdıklanna göre polis kaçakların bulunduğu yerin çevresine tebeşirle bir daire çizmeyi başarmış, soma ikisini de büyük bir kolaylıkla ele geçirmiş. Osmanlılar zamanında kalabalık hapishanelerde de aynı şeyin yapıldığı, Yezidî mahkûmları dışan çıkartıp çevrelerine bir daire çizdikleri ve yer bulununcaya kadar orada bıraktıkları anlatılır. Herodot gibi ben de, 'saflar inansın' diye anlatıyorum.

GAZİANTEP, güneydoğu bölgesinde karşınıza çıkan ilk şehirdir. Asıl adı Antep'ken, 1921'de Fransız işgal kuvvetlerine karşı kahramanca savaştığı için "Gazi" unvanını almıştır. Canlı, çalışkan, gösterişli bir şehirdir. Sokaklarda ustalar durmadan bakır döverler. Fıstığı da ünlüdür. Orta Doğu'ya yapılan koyun ve esrar kaçakçılığının merkezîdir.- Bir zamanlar teneke içine konan esrar, Fırat nehrine bırakılıp karşıya ulaştırılırdı. Bazen de sınırda, çocuklar kâğıttan uçaklarla esran Suriye'ye atarlardı.

Gaziantep'i, 1966 yılında yaptığım ve şehrin tanınmış avukatianndan Bay Orhan Barlas'ın gösterdiği Konukseverlikle renklenen gezxnedeniyle özellikle hatırlayacağım.

Romalıların Edessa dediği bugünkü adiyle Urfa da, eski ve ilginç bir şehir. Hazreti İbrahim'in bu çevrede bir mağarada dünyaya geldiği anlatılır. Efsaneye göre, delikanlılık çağında Asurlulann putlarına inanmayı reddeden İbrahim'i, Asur kralı Nemrud kaleden mancınıkla aşağıdaki ovada yakılan bir ateşin içine atılma cezasma çarptırmıştır. Fakat, İbrahim ateşe atıldıktan sonra bir mucize olmuş, alevler su haline dönüşmüş ve düştüğü yerde balıklar üremiştir.

Söylendiğine göre, Urfa'nm kutsal bilinen ve çok turist çeken balığının kökü, bu efsanedir. Birkaç kuruşla bu balıklara siz de yem atabilirsiniz. Balıklar, kutsal sayıldığı için, asla tutulmaz, bu nedenle her yıl sayılan daha da artmaktadır. Hayatımda gördüğüm en çirkin, en obur yaratıklar bunlardı ve havuzun içi kaynıyordu. Yiyecek bir şey attığınız zaman, balıklar kapmak için üzerine atılıyor ve sular kaynaşıyordu. Bu suya düşmek, dehşet verici bir şey olmalıydı. Düşseydim, her halde-beni de parça parça edip yerlerdi: Tıpkı şu Güney Amerika'nın insanı birkaç saniye içinde iskelet halinde bırakan yırtıcı piranhalar gibi.

Urfa'da görülecek şeyler arasında, bir de "Kızıl Kilise" dedikleri tapmak vardır. Efsaneye göre burada Hazreti İsa'ya ait olduğu söylenen bir mendil bulunmaktadır. Yüzyıllardan beri mendil, bu kilisede korunmuştur.

Türkiye'nin doğusundaki en güzel şehirlerden ikisi, Diyarbakır ve Van'dır. Romalılann Amida dedikleri Diyarbakır, Dicle üzerinde, yüksek bir tepeden kurulmuştur. Dünyanın en. güzel :surla çevrili şehirlerinden biridir. Siyah taştan olan surlan İ.S. IV yüzyılda Roma İmparatoru Konstantius yaptırmıştır. Çeşitli çağlarda, yirmi iki çeşitli devlet ve halkın gelip geçtiği Diyarbakır (bunlar arasında Asurlular,

Urartulular, Medler, Persler, Makedonyalılar, Ermeniler, Romalılar, Bizanslılar, Moğollar, Türkler, Araplar, Selçuklular ve Osmanlılar da vardır), çok karışık bir tarihe sahiptir. Çoğu siyah taşlar üzerinde çeşitli yazıtlar bırakmışlardır. Diyarbakır'da, kemerli bir avluda çok güzel ve gelip geçmiş çeşitli ulusların eserlerini banhduan bir de müze vardır.

Fakat, bütün şehirler arasında en güzeli, denizden 180 metre yükseklikte ve aynı adı taşıyan büyük bir gölün kıyısında kurulmuş olan, İran sınırından 850 kilometre kadar uzaklıktaki Van'dır. Ermeniler bu şehir için, "Dünyada Van, öbür âlemde cennet" derler. Çünkü, yüzyıllarca burası, başkentleri olmuştur. Daha da önceleri Medlerin ve Perslerin elindeydi. Van kalesi üzerinde üç ayrı dilde bir yazıt vardır (Babil, Pers ve Med dillerinde). Yazıt, "üzerinde çeşitli diller konuşulan bölgelerin krallar kralı Serhas'a övgü" niteliğindedir. Bundan da önce Van, gizemli bir halk olan Urartulann başkentiydi. Bu devlet, Asurlularla aynı dönemde yar olmuştur. Urartulann Sami ya da Hint-Avrupa ırklarından olmadıkları sanılmaktadır. Üzerlerine şimdiye kadar kesin bir bilgi edinilmemiştir.

Van'a, en iyi hava yoluyle gidilir. Böylece Van gölünün, karlı dağlar arasında turkuvaz bir taşı andıran gösterişli görünüşüyle birden karşı karşıya gelebilirsiniz. Bölgenin en önemli tarihsel eserlerinden biri de, kalesinden soma, Aktamar Ermeni kilisesidir. Kilise, göl üzerinde bir adadır. X. yüzyılda yapılmıştır. Duvarlarından üç boyutlu kuş, çeşitli hayvan ve İncil'den sahnelere ait kabartmalar vardır. Kilisenin çikolota kahverengisi tonundaki rengi, gölün maviliğiyle çarpıcı bir karşıtlık oluşturur.

Van'ın 1400 kilometre kadar kuzeyinde, Türkiye, İran

ve Sovyet Rusya sınırlarının birleştiği noktada, fakat bütünüyle Türkiye topraklan içinde, Ağrı dağı yükselir. 5165 metre yüksekliğindeki bu dağın tepesinde Nuh'un gemisinin kalmtılannı bulmak için Ağn'nm zirvesine çeşitli geziler düzenlemişlerdir. Kar tabakalan arasında yapılan çetin aramalara rağmen, hiç bir şeye rastlanamamıştır.

Ağrı dağı, öteden beri insanlan kendisine çeken, büyüleyici bir dağdır. Tırmanması kolay değildir ve şimdiye kadar çok cana mal olmuştur. İçinden Aras nehrinin geçtiği düz bir yaylanın orta yerinde, olanca yüceliğiyle yükseliverir. Swinburn'ün şu mısralanndaki gibi, Aras yorgun yorgun Hazar'a akar:

"En yorgun nehir bile
Denizde güvenliği bulmak için biryere doğru akar."

Nehir açısından, elbette Hazar'a ulaşmak hiç bir denize ulaşmamaktan daha iyidir.

Ağrı o kadar yüksek, Sovyet sınınna o kadar egemen ve yakın bir yerdedir ki, sözde Nuh'un gemisini aramak için gelen Amerikan keşif kurullannın aslında CIA ajanlan oldukları bile ileri sürülmüştür.

Ağrı'nın batı yönünde, bir zamanlar İran'la Batı'nm bağlantısını sağlayan eski kervan yolu üzerinde, Bizanslılara, Türklere karşı ileri karakol görevi yapan Erzurum kalesi . yükselir. Aynı kale bugün de Türklerin Ruslara karşı ileri karakoludur. Erzurum, III. Ordunun merkezidir. Doğu'nun taçsız başkenti sayılır. Şehirde, denizden 1800 metre' yükseklikte, yüce bir dağın tepesinde kurulmuş bir de üniversi-

te vardır. Kışlar çok sert geçer. Çok defa üniversite öğrenci yurduna kurtların indiği görülür. • • •

. Erzurum'dan Zigana geçidi üzerinden Karadeniz kıyısındaki Trabzon şehrine geçilebilir. Trabzon da ilginç ve eski bir şehirdir. Çevresindeki dağların doğal koruyuculuğu altında, İstanbul'un fethinden sonra sekiz yıl daha Yunan kültürünün barınağı olmuştur. Bütün Anadolu, Türklerce İstilâ edildikten sonra bile Trabzon direnmesi sürdürmüştür. Ayasöfya kilisesindeki çok güzel mozaikleri, son yıllarda İngiliz Bizantoiogları ortaya çıkarmıştır. Erzurum'dan kal-Karak doğru batıya, Sivas ve Ankara'ya gidilebilir. Bu yol, yeni Türk tarihi bakımından son derece önemlidir. 1919'da Mustafa Kemal'in İstiklâl Savaşı için aştığı yol, budur.

Yolculuk, tipik bir Anadolu yaylası görüntüsü içinde geçer: Güneşin altında kavrulmuş, geniş yaylalar, düz damlı, kerpiç evlerden oluşan seyrek köy ve kasabalar. En yayam ağaç, kavaktır. Yaz güneşinin altında masmavi bir elbise gibi gökyüzüne yükselir. Daha soma Atatürk'ün elli yaşma basan başkenti Ankara'ya varılır. Şehre yaklaşmak, insanı şaşırtmaya yeter; çünkü, hiç beklenmedik bir görünümle Karşılaşılır: Köşeyi döner dönmez, bir şehirle burun buruna geliverirsiniz.

Ankara önemli bir arkeoloji merkezidir. Müzesinde en az sekiz uygarlığın eserleri bulunur: Neolitik çağ. Tunç devri, Flittiler, Frigyalılar, Urartu uygarlığı, Pers, Yunan ve Roma uygarlıkları. Hititler zamanından beri Ankara, bir müstahkem mevki sayılmıştır. Anadolü'nun.Pers egemenliği alımda bulunduğu çağda, Ankara çok önemli bir yerdi. Çünkü, Pers krallarının Sus şehrinden Sarfa kadar uzanan yolları buradan geçiyordu. Roma uygarlığına ait Avgustus tapı-

nağı, hamamlar bulunur. Ankara kalesi, Timurlenk'in ordularına bile direnmiştir. Fakat, Timurlenk, 1402'de Osmanlı padişahı Yıldırım Beyazıt'ı Ankara dışında bir savaşta yenilgiye uğratmıştır. Bu yenilgi, Türklerin İstanbul'u fethetmelerini 51 yıl geciktirmiştir. Modern yapılan arasında ise en güzeli, Atatürk'ün Anıtkabir'idir. Parthenon kadar Türkiye'de ünü vardır.

Ankara, İstanbul'la karşılaştınlırsa, belki o kadar güzel sayılmaz, ama, Türklerin yeni başkentinin de kendine özgü güzelliği vardır: Güneşin, boz toprak renginin ve uçsuz bucaksız genişliklerinin güzelliği. Eğri büğrü, karamsar, sinsi eski başkentin yerine, dümdüz, iyimser, ondan bütünüyle farklı bir beldedir. Hızla genişlemektedir üstelik: Evler, apartmanlar, oteller, mantar gibi bitmektedir yerden. Nüfusu bir milyonu aşmıştır. Ankara'nın en güzel iki mevsimi, ilk bahar ve sonbahardır. Bazen aralık ayında bile havalar sıcak geçer. Ankara geceleri, hele İngiltere Büyükelçiliği'yle Cumhurbaşkanlığı köşkünün bulunduğu güneydeki tepeden bakıldığı zaman, çok güzeldir.

Strabo'nun, "Dünyanın en güzel şehri" dediği İzmir'den pek az söz ettim. Oysa, Homeros'tan Atatürk'e kadar birçok ünlü ad buradan gelip geçmiştir. Homeros'un İzmir'de yaşadığı söylenir ve size, ünlü destanını yazdığı yeri gösteren bile çıkabilir. Eski ünlü geçmişine gönülmüş yaşayan İzmir, büyüleyici bir şehirdir. Nefis iklimi, olağanüstü güzelliği olan çevresindeki kolayca ulaşılabilen eski çağ uygarlıktan şehirleriyle, gerçekten çok hoştur. Türk turizminin merkezlerinden biri sayılır.

İzmir'de büyük bir liman şehrinin bütün özelliklerini bulabilirsiniz; koca koca gemiler nhtıma yanaşıp tütün, ku-

ru incir, üzüm, pamuk ve bölgenin öbür ürünlerini yükler. Yollarında durmadan at arabaları gelip geçer. İzmirde, Kordonboyu'nda bir ilkbahar günü dolaşıp at pisliği, tütün ve deniz kokan havayı ciğerlerinize çekmek kadar güzel bir şey olamaz. Fakat, imbat eserse, buna bir de lâğım kokusu karışır, Ege'nin iç bölgeleri, daha iyi hayat koşulları bulmak için batıya akın eden köylülerin istilâsına uğramıştır. Kim bilir, belki de atalarının içgüdüsü, uygarlığın ancak deniz kıyısında bulunacağı inancını depreştirmektedir. Bölgede bir tek şehir, İzmir'i gölgeleyebilir; bunun hangisi olduğunu tahmin edersiniz.

ESKİ BİZANS, eski Konstantinopl ya da bugünkü İstanbul üzerine çok şeyler yazılmıştır. 2700 yıllık geçmişi olan bir şehir için daha ne söylenebilir ki, diye düşünülebilir: Fakat, buna rağmen Türkiye üzerine yazılan bir kitapta, İstanbul'dan söz etmemek yakışık almaz. Hazinelerle dolu bu görkemli şehir için bir şeyler söylerken, özentili bir rapsodi ile turist kılavuzu gibi konuşmak arasında doğru yolu bulmak çok zordur. Alaycı Gibbon bile, "Gerileme ve Düşüş"te zaman zaman coşmaktan kendini alamamıştır.

Gibbon'un, 1453'te başkentlerini Türklere kaptıran Bizanslıların sersemlikleri ve şehrin düşmesinden biraz önce, Papa'nm tacı yerine, Muhammet'in sarığmı tercih ettiğini söyleyenleri anlatmasının hiç gereği yoktu.

İstanbul çok büyük bir şehirdir. Fakat, şehrin ortasında gözünüzü bağlayıp kluağmızı tıkasalar, hiç de böyle olduğunu sanmazsınız. Ne bir büyük ana caddesi, ne de büyük bir alanı vardır. Modern yapılardan, belirli bir biçimden, plan ya da modern şehircilik kavramından da yoksundur. İlk

bakışta, Haliç çevresindeki tepelere yayılmış binlerce kargacık burgacık yoldan, gecekondulardan, çirkin klakson seslerinden ve hiçbir trafik kuralına kulak asmayan, daracık yollarda trafiği büsbütün Arap saçma döndüren yayalardan oluştuğunu sanabilirsiniz. Böylesine bir kargaşalık içine düşen biri, sanırım hemen, "Çabuk beni buradan kurtarın!" diye bağıracaktır.

Yine, denizi gördükten soma, herşey birden değişecektir. İstanbul, şehirden de ileride, bir deniz ülkesidir. Venedik'in denizle âdeta evli olduğu bilinir; aynı örneği izlersek, İstanbul'un denizle daha sıkı ilişkisi olduğunu söyleyebiliriz. Bu ilişki, kan koca ilişkilerinden de öte, bir vücut ve ruh birliğidir. Şehir, Boğaz, Marmara ve Haliç üçlüsünün kıyılarında yayılmıştır. Bu üç kıyı boyunca uzanıp.gider. Bu yüzden de deniz, şehrin kıyısı değil, âdeta merkezi olmuştur. 30 kilometre uzunluğundaki Boğaz, bir ana caddeden farksızdır. Üzerinden transatlantiklerin, tankerlerin, iki kıyı arasında her gün çeyrek milyon insanı taşıyan şehir hatlan vapurlannın gelip geçtiği, tuzlu sudan bir yol.

Boğazla Marmara'nın birleştiği yerde, Anadolu yakasında, Üsküdar vardır: Belediye smirlan içinde, modern şehrin bir parçası. Her gün on binlerce insan, Üsküdar ve Kadıköy'den Avrupa yakasına işe iner. Belki de dünyada halkın bir kıtada olup Öbüründe çalışmaya gittiği tek şehir İstanbul'dur. Üsküdar'da, Florence Nightingale'in Kınm Savaşı sırasında yaralıları tedavi ettiği Selimiye kışlası bulunur. Kışla o kadar büyüktür ki, aynı yerde on sekiz ay askerlik yapan iki kardeşin birbirlerini göremedikleri bile anlatılır.

Kışladan şehrin camileri, kubbeleri, kuleleri ve sarayla-n ile Haliç kıyısındaki tepelere dağılan nefis bir manzarası

edilebilir. Tepelerin eteğinde Marmara, mavi sularıyla ritzya doğru uzanır. Marmara, küçük, fakat bazen yaman •-malara sahne olan bir Türk iç denizidir. Güneyde, on iki iieride, Marmara denizinin boşluğunu Adalar doldurur.

Bu noktadan başlayan Boğaz da, çok çekici bir su geçi-:;cır. Dardır. Birçok yerleri geniş bir nehirden daha enli de-lir. Kıyılarını güzel villalar ve yalılar süsler. Osmanlı Sa-üyeleri bir zamanlar bu yalılarda sefa sürüp kayık gezintilerine çıkardı. Boğaz düz değil, dolambaçlıdır. Bir yaz rimi mavi sularının seyrine dalıp bir an için kendinizi Maggiore ya da Como gölünün kıyısında sanabilirsiniz. Fakat, : _ hayal, burnunuzun dibinden bir Rus tankeri geçinceye kadar sürebilir.

Boğaz'da akıntı çoktur; bazı yerlerinde yedi sekiz deniz milini bulur. Buna "şeytan akıntısı" denir. Akıntı, genellikle Karadeniz'den Marmara'ya doğrudur; fakat, bir de altm-*ian* tuzlu Akdeniz suyunun Karadeniz'e geçişinden doğan, ters akıntı vardır. Bu nedenle Boğaz'da yüzmek ve kürek :ekmek, rastlantılara kalmıştır. Yüzenler bazen ters akıntıya »tapılıp açığa sürüklenir. Anî akıntı değişikliği nedeniyle, 3oğaz'a giren yabancı gemiler kılavuz kaptan almak zorunla kalırlar.

İstanbul coğrafi bakımdan bir kavşak noktasında olduğu, Akdeniz, Balkanlar ve Anadolu iklimlerinin etkisinde kaldığı, Rus ve Sibirya steplerine yakınlığı nedeniyle, yaman esen rüzgârlanyla da tanınır. İstanbul'da dokuz çeşite yalan rüzgâr eser. Hepsinin ayrı bir adı vardır: Poyraz, yıldız, karayel,,meltem, keşişleme gibi.

Fakat en kötüsü, güneybatıdan gelen ve insanın dermanını kesen lodos rüzgârıdır. Bazen lodos o kadar şiddetli

eser ki, ağaçlan yerinden söküp Marmara'da deniz trafiğini altüst eder. Pek çok kimse lodostan hiç hoşlanmaz ve bu yelin sinirleri gerginleştirdiğine, cinayetleri bile artırdığına inanırlar.

İstanbul'un kesinlikle görülecek en önemli yapısı, Aya*sofya* müzesidir. VI yüzyılda Bizans İmparatoru Justiniaıvus, on bin kişi çalıştırarak yaptırmıştır. Süslenmesi için Anadolu'daki bütün kiliselerin soyulup soğana çevrildiği anlatılır. Justinianus'un sırtında keten bir elbiseyle her gün çalışmalan izlediği de söylenmektedir. Yapımı tamamlandıktan soma, İmparator elini havaya kaldırarak, "Ey Hazreti Süleyman! İste şimdi seni de yaya bıraktım!" diye bağırmıştır.

Atatürk, gerek Gelibolu'da, gerekse daha başka yerlerde İstanbul'un Türk olarak kalması için en çok uğraşan biri olduğu halde, başkentini Anadolu'nun bağrmdaki Ankara'ya taşımıştır. Buna rağmen, İstanbul hâlâ her sınıftan Türk için bir mıknatıs gibidir. Bu çekiciliği, yalnız en büyük ve ünlü şehirleri olduğundan değil, belki de farkında bile olmadan Batı uygarlığıyla bağlantılanm sağlayan merkez oluşundan ileri gelmktedir. Gerçekten de Sultanlar, İstanbul'u fethetmekle Konstantin'in halefi olmuşlar, Türkler, ister istemez Roma împaratorluğu'nun mirasına konmuşlardır. Bu bakımdan kendilerini birer taklitçi olarak değil, Roma ve Yunan uygarlıklannm vârisi olarak gönnektedirler. Helenizm dostlan buna bıyık altından gülebilirler; ama, pek çok Türk, gerçekten ve içtenlikle buna inanmaktadır.

Bugün İstanbul nedir? Her şey bu şehirde bir araya gelmiştir: Geçmiş ve bugün, güzellik ve çirkinlikler, hazineler ve yoksulluk. Eski eserlerin çevresinde ve içinde, modern

bir şehrin yaşantısı filizlenmektedir: Vapurlardan, otobüslerden, dolmuşlardan dışarı taşan, Boğaz'daki, Anadolu kıyısındaki, Haliç'teki garip adlı semtlere giden gelen insan selleri. Hızla artan nüfusu (3 milyon), dar, eğri büğrü sokakları, hiçbir şey umursamayan yayaları, Arap saçından farksız trafiği, ağzma kadar dolu vapurları, iflâs etmiş durumdaki Belediyesi ile şehir gerçekten ciddî sorunlarla karşı karşıyadır. 1973'te yeni Boğaz köprüsü tamamlandığı zaman, belki bu sorunların bazdan çözümlenebilir; fakat, bu arada köprünün, durumu büsbütün aksatacağını ileri sürenler de vardır.

İstanbul'u 1954'te vefat eden en yetenekli Türk yazarlarından Sait Faik çok iyi anlatmıştır. İçlerinden bazılan gerçek birer sanat şaheseri olan bu hikâyelerin hâlâ İngilizceye çevrilmemiş olması, utanç verici bir şeydir. Bu eski deniz şehrinin gündelik yaşantısının tadını, bu hikâyeler her şeyden çok daha iyi yansıtmaktadn.

16

BİZANS VE ERMENİSTAN

BAZI SORUNLAR, sürekli bir biçimde, Türklerin Anadolu'yu istilâ etmeleriyle sıkı sıkıya bağlantılıdır. Bundan söz etmemek belki daha iyi olur; çünkü, Türkler bu konuda çok duyarlıdu. Ama, tarihsel gerçekleri karıştıran ve Türkler üzerine önyargılarımızı renklendiren, yine onların da Batı dünyası üzerine görüşlerini saptayan, budur.

Özellikle Kürtlerden ve Ermenilerden söz ediyorum elbette. Uzun süre Doğu Anadolu'da dolaşan biri, bu iki halkın varlığını ya da bir zamanlar var olduğunu hissetmeden yapamaz. Öte yandan, İstanbul'un da uzun bir süre Bizans'ın başkenti olarak hâlâ Yunan havası taşıyan yanlan olduğu açıkça bellidir. Yine, Doğu Hıristiyan kilisesinin en büyük ruhanî önderinin, İstanbul Patriği'nin, bir Müslüman şehrinde bulunması, hatta Patrik'in Türk uyruklu oluşu da, garip bir anormalliktir.

Rumlan, Kürtleri ve Ermenileri, yalnızca Türk devletinin içinde yaşayan azınlıklar olarak aynı kaba koymuyorum. Asıl niyetinm, Türkiye içindeki havayı yansıtmak, Türkleri dış dünya, özellikle de Batı dünyasıyla ilişkilerinde etkile-

yen neden ve tutkuları göstermektir. Bu sorunlar üzerinde bir şeyler yazmak çok nazik bir iştir ve kesinlikle, bazı Türkleri iyice kızdıracağım; hatta bunu yapacağım için bazı dostlarım bile belki bana kırılacak; ama, açık ve objektif olmak isteyen biri, bu sorunlardan söz etmeli, modern dünyada Türklerin sorunlarını, bütün yönleriyle yansıtmalıdır.

Türkiyedeki güçlü Batılılaşma akımına rağmen, Türkler hâlâ Batı'dan çekinmekte, Batılıların niyetlerinden bilinçaltılarmda sakladıkları bir kuşku duymaktadırlar. Bunun haklı tarihsel nedenleri vardır. Osmanlı İmparatorluğu, varlığının son iki yüzyıl kadannı savunmada geçirmiştir. Batı dünyası daha 1918'de, 1453'ün öcünü almaya, İstanbul'u geri koparmaya kalkışmıştır. Anadolu dokuz yüzyıldan beri Türk vatam olduğu halde, daha elli yıl önce Yunanlılar (İngilizlerin ve Batılı bazı Yunan taraftarlarının da desteği ile) bu vatanın büyük bir bölümünü işgal etmişler; ancak, yıpratıcı ve kanlı bir savaştan soma, bu hareket önlenebilmiştir. Öbür Batılı güçler, Fransızlar ve İtalyanlar, Anadolu'nun parçalanmasında paylarını kapmaya kalkışmışlardır.

İstanbul'u ve Anadolu'nun bazı bölümlerini Türklerden koparmak için yakında yeniden bir teşebbüse girişileceğine dair şimdilik bir belirti yoktur; ama, elli yıl, bir ulusun tarihinde hiç de uzun bir zaman değildir ve bu yüzden Türkler, Batılılardan çekinmekte haklıdırlar. Bu çekingenlik ka;ımlmaz bir sonuçtur. Türkler Kıbrıs sorununa da bu gözle bakmışlardır, hâlâ da öyle bakmaktadırlar. Hatta bu iş, bir adada küçük bir kara parçasına sahip olma isteğinden de ileridir. Asıl çekindikleri, Avrupa'nın destekleyeceği bir Yunan genişleme siyasetidir. Türkler, Avrupa'nın Yunanlıları daima kendilerine tercih edeceklerini sezmektedir. Fırsat

çıktığı zaman da, tarih boyunca Türklere kaptırdıkları toprakları geri almaya kalkışacaklardır. Kıbrıslı Yunanlıların önderi Piskopos Makarios'un papaz oluşu, Türklere Bizans kilisesinin dolaplarını hatırlattığı için, işi büsbütün ciddîleştiriyor.

Bu böyle olunca, İstanbul'da Patrikhane'nin varlığı, sürekli bir çlbanbaşı olmaktadır. Atatürk'ün cephede kazandığı zaferlerin kâğıt üzerine geçirilmesi demek olan 1923 Lozan konferansı sırasında, Türk kurulu, Patrikhane'nin İstanbul'dan çıkartılması konusunda bir teşebbüste bulunmuştu; fakat, bu fikir Lord Curzon ve Yunan önderi Venizelos tarafından şiddetle reddedilince vazgeçilmişti/Türkler en sonunda Patrikhane'nin. geleneksel yerinde kalmasına razı oldular. Buna karşılık, her türlü iktidar isteklerinden vazgeçmesi, yalnızca ruhanî sorunlarla ilgilenmesi şartını koştular. Yine de Patrikhane, bugün hâlâ Türkiye içinde belirli bir hukukî statüye sahip değildir. Lozan'da Türk kurulu başkanı olan İnönü'nün verdiği sözlere dayanmaktadır.

"Ruhanî görevler" deyimini tanımlamak çok güç olduğu için, Patrikhane üyeleri çok zor durumlarla karşı karşıya kalmış, özellikle Türkiye ile Yunanistan'ın aralarının gerginleştiği ya da Kıbrıs anlaşmazlığının aşırı bir evreye girdiği zamanlarda, durumu bütüne kritikleşmiştir. Türkler, Patrikhane'ye genellikle, belki. de.zorunlu olarak bir beşinci kol, bir "casus yuvası", Hellenizmin canlandırılması hedefini güden bir Truva; atı gözüyle bakmakta, İstanbul'un geri alınması -hülyasının, Bizans İmparatorluğu'nun yeniden kuruluşunun,ileri ucu,olarak.görmektedir. Elbette, bütün bunlar dayanıksız iddialardır. Çünkü, hiç kimse Patrikhane'nin içine girememiş, vgerçek uğraşısının ne olduğunu inceleme-

mistir. Aslında, ruhanî sorunlarda bile Patrikhane gerçek bir iktidardan yoksundur. Bunda, Yunan Ortodoks kilisesinin garip kuruluşu ve Moskova Patrikhanesi'nin entrikaları da etkili olmaktadır.

Patrikhane, Türkiye içinde sık sık halkın öfkesine sebep olmakta, bunalımlar sırasında yurt dışına çıkartılmakla tehdit edilmektedir; ama, şimdiye kadar hiç bir Türk hükümeti, Lozan'dan beri Patrikhane'nin yurt dışına çıkartılması konusunda ciddî bir teşebbüste bulunmamıştır. Benim görüşüme göre, Türklerin böyle bir davranışta bulunmalarına da gerek yoktur ve bu davranış onlara yakışmaz da. Patrikhane'nin Türkiye'de bulunması sık sık siyasal bunalımlara sebep olmakla birlikte, Türkiye'nin âdeta bir süsüdür. Ayrıca, Patrikhane, yapısı ve havasıyle tam bir Doğu kuruluşudur ve Türkiye'nin Yunanistan, Batı ve Hıristiyanlıkla tarihsel ilişkilerini sürdürmesi için bir köprü görevi yapmaktadır. Elbette, Türkler bu ilişkinin kesilmesinde yarar gördükleri sürece.

ERMENİLERE gelince, bu, bütünüyle farklı bir sorundur. Çünkü Ermenistan, Türkiye için bir hortlak, belki de bir iskeletten başka bir şey değildir. Eti budu çoktan atılmış bir vücuttur. Bir zamanlar Ermeni uygarlığının yayıldığı Van ile Ağrı arasındaki o çok güzel bölgede, bugün yalnızca geriye bir anı kalmıştır.

Ermeniler yetenekli ve kültürlü bir ırktı, hâlâ da öyledirler. Ticaret ve sanata yatkın, usta ve hayalleri geniş inşaatçı olurlar. Üstün meziyetlerinin de farkındadırlar. Bir de başkalarına ters düşen meziyetleri vardır. Ermenistan, dünyada Hristiyanlığı devlet dini olarak kabul eden ilk ülkedir.

Fakat, Ermeniler, Ermeni kilisesine birtakım özel değerler yakıştırarak, sözgelişi,, bizzat Hz. İsa tarafından kurulduğunu ileri sürerek, öbür Hıristiyan unsurları kızdırmışlardır. Yunan kilisesiyle de aralan açıktır. Yunanlılar ve Ermenilerin birbirlerini sevmeyişleri, en sonunda bütün Yakın Doğu'nun ve Anadolu'nun Müslüman egemenliğine girmesinde büyük rol oynamıştır. Daha da sonralan Ermeniler, XIX, yüzyılın sonuyla XX, yüzyılın başlannda kıyıma uğradıkları zaman, Hristiyan kardeşlerinden hiç biri yardımlarına koşmak için parmağını bile oynatmamışım

Osmanlı .İmparatorluğu'nun son döneminde bir milyona yakın Ermeni öldürülmüş ya da Türkiye dışına, sürülmüştür. Bu hareket, Genç. Türklerin, diktatörlüğü dönemine rastlar. Genç Türklerin o sıralarda (1915) hedefleri, ülkede yaşayan iki milyon Ermeninin hepsini yok etmek ya da dışarı sürmekti. Bugün Ermenistan'dan geriye, Anadolu'daki küçük bir azınlık kalmıştır. Bütün bunlann üzerine etnik bir örtü çekilmiştir, (Ayrıca, İstanbul'da 50 bin kadar bir Ermeni azınlığı daha vardır. Bunlar Hıristiyan olmakla birlikte, Türk vatandaşıdır. Bir de Ermeni Patrikhanesi bulunmaktadır.)

-. Dünyaya dağılmış olan Ermeniler (sayılan dört milyon kadardır) düzenli aralıklarla gösteriler yapıp Türkiye'nin doğusunda bir vatan isteğinde bulunurlar. (Bugün dünyada kalan tek Ermenistan, bu adı taşıyan Sovyet Cumhuriyetidir.) Bu hayallerini gerçekleştirme ihtimali son derece zayıftır. Düzenlenen gösteriler ise, dünyada Türk düşmanlığını körüklemekten başka, hiç bir işe yaramamakta, yalnız Türkleri tedirgin kılmaktadır.

Türkler, Ermenilerin kendilerine ihanet eden bir azınlık olduğu görüşündedirler. Türkiye'nin yenilgisi için düşmanla

işbirliği yapmışlar, Türkiye'nin düşmanlanyle entrikalara girmişler, Ruslarla anlaşıp ayrı bir Ermenistan devleti kurulması için uğraşmışlardır. Ülkelerine savaşta ihanet ettikleri, Türkiye'yi, ulusal bir tehlikeyle karşı karşıya bulunduğu sıradan sırtından vurdukları için, Ermeniler, ne kadar acı olursa olsun, kaderlerini hak etmişlerdir.

• 1915'ten önceki kırk yıl içinde Ermeniler, bir Hıristiyan azınlığı olarak Müslümanların arasında yaşamışlardı. Müttefiklerin Türkiye'ye karşı kazandıkları zafer üzerine de, pek çoğu hemen ve açıkça sevinç gösterilerine başlamıştır. Aubrey Herbert'in dediği gibi: "Türkiye'nin gelişmesi ve kalkınması için Ermenilerin önünde bir açık yol varken, Avrupa tarafından aldatılmışlar ve intihara sürüklenmişlerdir."

Herbert, Türklerden yanaydı; ama, bu dehşetli olaylara göz atılırken dikkate alınması gereken bir gerçeğe parmak basmıştır. İşin garibi, Osmanlılar zamanında Ermenilerin, İmparatorluğu oluşturan karışık uluslar arasmda, devlete en bağlı ve en güvenilen azınlık olarak tanınmalarıdır. Türkler Ermenileri, "sadık millet" diye bilirler.

Bu arada 'Ermeni sorununu yeniden söz konusu etmenin gereği var mı?' diye soranlar çıkabilir. Bu iskeleti tabutundan çıkarmanın yararı nedir? Olan olmuştur ve artık onarılması da mümkün değildir. Türkler üzerine yazılan kitapların çoğu, belirli nedenlerle, bu konuya hiç değinmezler.

Tarihsel önyargı sorununu da dikkate almamız gerekir. Böylece birçok milletler, öbürlerinden daha çok saldırıya uğramaktadm Ruslarca, çeşitli dönemlerde ve özellikle son yüzyılda Orta Asya'da girişilen temizlik hareketleri, Ermeni kıyımından daha farklı değildir. Ne var ki, Türkler, Haçlı Seferleri'nden beri Batı'nm düşmanı olarak tanındıkları

için, ikincisinin gürültüsü daha çok kopartılmıştır. Türklerin yaptığı her şey, Avrupalıların gözünde hemen bir vahşet biçimini almıştır; aynı marifet daha önce başkalarınca da yapılmış olsa bile. Tarih boyunca öteki uluslarca girişilen sayısız kıyım hareketleri çerçevesi içinde (yazık ki, bunların içinde biz de varız), Ermeni kıyrmımn uyandırdığı gürültüye, kökleri çok eskiye kadar dayanan Türk düşmanlığının doğurduğu önyargıları da göz önüne almak dürüstlük olur.

Türkler hiç bir zaman Ermenilerin kitle halinde yok edilmesi ve sürgüne gönderilmesine pişman olduklarını açıklamamışlarsa da, bence Türkiye Cumhuriyeti, Sultanlığı ve Halifeliği kaldırarak, Atatürk ve arkadaşları da "laiklik" ve "uygarlık" ilkelerini getirerek, buna yol açan rejime karşı çıkmışlar ve böylece olayı onaylamadıklarım ispatlamışlardır. Gerek Abdülhamit, gerekse Genç Türkler hareketi, Hnistiyan azınlığın bütünüyle yok edilmesini emretmekle, dini bir gözü dönmüştük örneği vermişlerdir. Bu tür gözü dönmüşlüğe Avrupa'da da, engizisyon ve karşı-reform dönemlerinde rastlanmıştır. Atatürk, insanî heyecanların en tehlikelisi olan din boğnazlığım yok etmek istemiştir. Çünkü, bu bağnazlık türü, cinayet işleyenleri haklı gösterecek birçok nedenler yaratmaya yol açmaktadır.

Türkiye'de yeni hedef, laik ülkü olmuştur; bu, bir bakıma dinde hoşgörü demektir. Neyin doğru olduğunu yobaz bir imam, derviş ya da şeyh, hatta kutsal bir kitap bile değil, mantık ve vicdan söylemeliydi. Laiklik buydu. Uygarlık buydu, yeni Türklerin istediği de buydu. Bu yüzden de Türkiye'de, gericilik sözü - bağnazlığın yeniden canlandırılması ve sürdürülmesi anlamına geldiği için hâlâ büyük bir tepki yaratmaktadır.

17

TÜRKLER NE KADAR BATILILAŞMIŞTIR?

TÜRKLER uzun uğraşılarının hangi noktasmdadırlar? Aslında iki yüzyıldan beri Türkler ağır ağır batılılaşmaktaydılar. Atatürk bu yönde onlara en büyük çabayı vermiştir. Bu konuda acaba ne derece ileri gidilmiştir? Türkler ne kadar Batılılaşmıştır? Atatürk'ün amacı gerçekleşmiş midir? Türkiye, artık Batı dünyasının bir parçasımıdır ve bir Türk, Avrupalı sayılabilir mi? Bu sorulara karşılık vermek mümkün müdür?

Aslında, Atatürk'ten önce de Batılılaşma çabalarını yürütenler olmuş, ama, hiç biri bu konuda pek ileri gidememiştir. Öncekiler İslâm dünyasında kaldıkları halde, Avrupa'ya yanaşmak istemişlerdir. Böyle bir şeyin gerçekleşmesi ise imkânsızdı. Atatürk, Türklerin gerçek anlamda Batılılaşmak için kendilerini İslâm dünyasından sıyırmaları gerektiğini anlayan ilk Türk önderidir. Dolayısıyle, mantıklı bir aşırılığa kaçarak, şimdiye kadar hiç bir İslâm ülkesinin başaramadığı şeyi yapmış, laik bir devlet kurmuştur. Böylece Türkiye'nin, Batı dünyasına giriş için ortamı hazırlanmışta. Acaba bu konuda ne derece başarılı olmuştur?

Aslında, Atatürk nutuklarında "Batılılaşmak"tan değil, daha çok "uygarlık"tan söz etmiştir. Pek çok kimse için bu aynı anlama geliyordu. Çünkü, yirminci yüzyılda bir tek uygarlık vardı, o da Batı uygarlığıydı. Elbette, Müslümanlar bunu reddediyor. İslâmiyetin bugün bile Batı uygarlığından daha. üstâsı o\ds\ğvxa& sî^racm^çaVsecdı. ÂşmM%\wiSrAaî ise İslâm dünyasının Batıdan çok üstün olduğu inaneındaydılar.

Kemalistlerin zihniyetinde "Batılılaşmak", uygarlıkla aynı anlama gelmiyordu pek. Çünkü, onlar İslâmiyetin Batı uygarlığına eşit olduğu inancında değillerdi. Ya da daha kesin konuşmak gerekirse, İslâmiyetin Türkleri uygarlığa götüreceği inancında değillerdi. Atatürk'ün hedefi, sık sık söylediği gibi, Türkleri "muasn medeniyet seviyesine" çıkartmaktı. Kendisi sağlığında bu cümleyi sık sık kullanmıştir. Bugün de onun izinden yürüyenler kullanmaktadır.

Birçok kimse de"Batılılaşma" deyiminin bir aldatmaca olduğunu ve Batı'yı körü körüne taklitten ileri gidemediğim ileri sürmektedir. Özellikle Türk solu, "Batılılaşma" sözcüğüne karşı çıkmakta, bunu Amerikan kapitalizmi ve burjuva sınıfının üstünlüğü ile birleştinnektedir.. Sola göre "uygarlık", şapka ve alfabe değiştirmekten daha başka bir şeydir. Uygarlık, köklü reformlar, sosyal adalet aşın sol için de, komünizm anlamına gelmektedir.

Buna rağmen Batılılaşma, Türkiye'nin bâlâ-en-önemli sorunudur. Çünkü,-son,iki yüzydın, özellikle son elli yıhn başlıca uğraşısı, Türkiye'yi Avrupa'nın kültür, ve. teknik düzeyine yükseltmek- olmuştur. Din üzerine bitmek bilmeyen tartışma ve" bölümlerin nedeni de budur. Çünküy Batılılaşma yanlısı olanların, zihninde, islâm. Doğu demektir. Batılılaşma da, İslâmiyetin halk üzerindeki etkisiyle ters orantılıdır.

Başka hiç bir İslâm ülkesi, bütünüyle Batı uygarlığına geçmek istememiştir. Bu yüzden türkiyede Batılılaşma ve uygarlığın ne demek olduğu konusunda bitmek bilmeyen bir tartışma sürer gider. İkisinin ne derece birbirlerine benzeyen şeyler olduğu, Türklerin hedefe erişmek için ne kadar yol aldıkları konuşulur.

Birkaç yıl önce İstanbul üniversitesi profesörlerinden biri, "Batılılaşmanın Neresindeyiz?" adlı küçük bir kitap yayınlamıştı. Kitap, bu konuda çok ileri gidilmediğini.ileri sürdüğü için büyük gürültülere yol açmıştı. Şapka ve harf devrimlerinin önemli olmadığını, asıl Batılılaşmanın daha derin bir anlam taşıdığını ileri sürüyordu. Bu kelimenin, Batı'nın bilimsel ve teknik anlayışını kapmakla ancak anlam kazanabileceğini söylemişti. Eski Yunan ve Roma geleneklerinin dışında kaldıkları, bunların ise Batı uygarlığının temeli olduklarını ileri sürmekte, Türklerin Batılılaşmalarının çok zor olduğunu belirtmekteydi, ancak, Batılı gibi düşünmekle Türklerin Batılılaşabileceklerini, bunu ise şimdiye kadar beceremediklerini yazıyordu.

Atatürk devrimlerinin ne derece yüzeyde kaldığı ve taklit niteliği taşıdığı, tartışılacak bir konudur. İnsanlara fes yerine şapka, şark elbiseleri yerine Avrupalı elbiseleri-giydirmek, onları belki temelden değiştirmeye yetmeyebilir; ama, tahmin edildiğinden daha çok da etkili olabilir. Aslında, kılık çok önemli bir konudur ve giyenin, o topluluğun bir parçası sayılmasını zorunlu kılar. Bu, özellikle Türkler için doğrudur. Sözgelişi, fes, İslamiyeti temsil ederken, şapka daima Avrupa'yı temsil etmiştir. Eğer insan bir başka uygarlığa ayak uyduracaksa, o uygarlığın davranışlarını kapacaksa, kendisini bu uygarlığa benzetmesi gerekebilir.

Böylece, ortaya Türklerin kendilerini ne derece Avrupalı saydıkları sorunu ortaya çıkmaktadır. Bana kalırsa, bunun karşılığı şudur: Özellikle genç kuşaklar, beklenenden dana çok kendilerini Batılı saymaktadır. Türkiye'ye geçenlerde yaptığım bir yolculukta, Anadolu'nun'uzak bir kasabasında, genç bir Türk köylüsünün sözleri, beni pek etkiledi. Köy "kahvesinde bir kahve içip sohbet etmek için mola vermiştim. Söz, futboldan açıldı ve birkaç gün soma oynanacak olan İtalya - Brezilya dünya kupası karşılaşmasına dayandı. Futbolu pek seven köy delikanlısı, söz arasında:

"Bu maçta bizi İtalya temsil ediyor." dedi.

"Bizi temsil ediyor sözüyle neyi kastediyorsun?" diye sordum.

"Öyle ya," dedi, "İtalya Avrupa'yı temsil ettiğine göre, bizi de temsil ediyor demektir."

Bu sözü, aydın ve Batılılaşmış bir Türk söyleseydi, belki bu kadar ilginç sayılamazdı; ama, Anadolu bir köylüsünün ağzından çıkınca, çok çarpıcı oluyor.

*

BUGÜN pek çok kimse Atatürk'ün "gerçek Batılılaşma" için önce İslâm ve Doğu yapısını yıktığını; fakat, 57 yaşında ölünce, asıl amacını gerçekleştiremediğini ileri sürmektedir.

: Atatürk, Doğu'ya açılan pencereleri kapamış, Batı "ya yeni pencereler açmıştır, fakat, ölümünden soma, Doğu'ya bakan pencerelerin bazdan yeniden aralanmıştır. Buna kaşılık, Batı'ya. açılan pencerelerin kapatıldığı da söylenemez. Türkler bugün birbirlerine bütünüyle karşıt iki loiltür içindedir. Somut bir örnek verelim: Shakespeare'in oyunlan ile ortaçağın ünlü İslâm şairi Mevlânâ Celâleddin-i Rumî'nin

"Mesnevî."si, âdeta peşpeşe yayınlanmıştır. Mevlânâ'mn kitabı çok daha kolay satıldığına göre, Batılılaşma hareketinin ne derece ağır yürüdüğü anlaşılabilir. Öte yandan, bazı Türk aydın çevrelerinde Mark, Lenin ve Mao'nun eserleri, Mevlânâdan da hızlı ve çok satılmıştır.

Atatürk yeni yapılar yapılması içni belki "alanları temizlemiştir"; ama, Türkiye'yi Batılılaştırmak için ileri sürdüğü ilkelerden pek çoğuna.gereğince uyulmamıştır. Bunun iki örneği, heykel ve müzik alanlarında görülebilir. İslâmiyet, heykelleri put olarak niteleyip yasaklamıştır. Bugün Türkiye'de bütün uğraşılara rağmen çok az sayıda heykel vardır. Atatürk'ün hedefi, Avrupa'da olduğu gibi, her köşede tarihi canlandıran heykeller dikmekti. Ama, bugün kendisinin çoğu üniformalı ve başarısız heykellerinden başka bir eser pek görülmemektedir. Bazı heykellerinde ise Batı kılığı için ya da Yunanlıları ezerken temsil edilmiştir.

Afyonkarahisar'da, dünyanın hiç bir yerinde görmediğim kadar amansız bir heykele rastladım. Çıplak, kollarını havaya kaldırmış, süpermen-vücutlu bir Türk, ayaklarının altma aldığı Yunanı ezmektedir. Yunanlı, yerlerde sürüklenmektedir. 1919'da bu bölgenin Yunan işgalinden en çok zarar gören yer olduğunu unutmamak gerekir.

Bugün Türkiye'nin birkaç köşesinde bazı heykeller daha vardır. Ankara Üniversitesi'nde, Mimar Sinan'ın kavuklu bir heykeli, İstanbul'da liberal reformcu Mithat Paşâ'nm Ayasofya yakınlarında, fesli ve gözlüklü heykeli gibi. Memleketin bazı köşelerinde de İnönü'nün pek az birkaç heykeli görülebilir. Birkaç yıl önce Atatürk'ün annesi "Zübeyde Hanim'ıh, Ankara'nın âna caddelerinden birinde bir heykeli dikilmiştir.

Müzik alanında durum daha da zordur. Atatürk, en iyi müziğin klasik Batı müziği olduğu konusunda halkını uyarmıştır. Fakat, bunu kabul ettirmek de pek kolay olmamıştır. Yine de merkezi Ankara'da olan Cumhurbaşkanlığı Senfoni orkestrası, her yıl Erzurum ve Van gibi uzak illerde, yılda bir defa da olsa, Beethoven ve Mozart'tan eserler çalmaktadır. Konserler büyük bir kalabalık tarafından izleniyor. Ama, kalabalığm,klasik Batı müziği merakından çok, bu ıssız illerde yeni bir uğraşı ve eğlence bulduğu için konsere ilgi gösterdiği düşünülebilir. Fakat, yine de anlaşılır gibi değildir gösterilen ilgi.

Batı müziğinden gerçekten zevk alanların sayısı, hâlâ bir avuçtur. Türk vatandaşı genellikle radyosunun başına geçip, kendi müziğini dinlemeyi tercih eder. Umutsuz, biçimsiz, tekrarlama halinde, karamsar bir müziktir bu; yada Türk folklorunu oluşturduğu anlaşılan hüzünlü aşk türküleri. Bu tür bir müzik çekici olabilirse de, insan dinleyince şarkılarda bir tevekkül havası hissetmektedir ki, bunun ilerlemeyle bağdaşan yönü yoktur.

..Klasik Türk müziğine gelince, bunu bizim anlayıp zevk almamız imkânsızdır. Oysa, Türk ruhu bu müzikte son derece iyi yansımaktadır.

BAZILARI, Atatürk'ün getirdiği değişikliklerin çok hızlı ve amansız olduğunu, halkta baş dönmesi yarattığını ve Türklerin bir türlü kendilerine gelemediğini, daha sonraki dinî tepkinin de, Türkleri yine eskisi gibi Doğululaştırdığım ileri sürmüşlerdir. Bu, doğru değildir. Son kırk yıl içinde Türkiye'deki Batılılaşma, kemanı anlamanın bütün güçlüğüne rağmen, gerçekten çok çarpıcıdır.

Elbette ki, her ülkenin Batılılaşmasının çeşitli yollan

vardır. Sanayileşme Batı'da başladığına göre, o da bir çeşit Batılılaşmadır. Turizm, oteller, iyi yollar, bankacılık düzeni, sendikalar, grev özgürlüğü ve parlamenter düzen de, hep Batılılaşma biçimleridir. Bu liste, alabildiğine uzatılabilir; bikiniden, mini-etekten, erkeklerde uzun saçtan, esrar alışkanlığından, açık saçık dergilerden, mantıklılık, açık sözlülük, teknik ve Batılı düşünce tarzına kadar, her şey Batılılaşma sayılabilir. Öyleyse, yüzeysel Batılılaşma nerede biter, gerçek Batılılaşma nerede başlar?

Türkiye de bazı gerçek ve gözlenmesi ilginç Batılılaşma biçimleri vardır: Sözgelişi, Türk kadınlarının biçimi ve erkeklerin kadın güzelliği konusundaki zevkleri, Eskiden Türkiye'de şişman kadınlar beğenilirdi. Hatta Osmanlılar zamanında, "O kadar güzel kadın ki, kapıdan güç sığıyor," denirdi. Bugün bundan vazgeçilmiştir. Harem hayatından ve peçeden kurtulan Türk kadını, dışarıdaki hayata alışmıştır. Bugün spor ve bale bile yapmaktadır ki, eskiden bunlar birer tabuydu. İki kuşak arasında, kızların bacaklarında büyük bir değişiklik olmuştur. Hatta kadınların kollan bile,bana kalırsa, Doğululuktan sıynlmıştır.

Geçenlerde İstanbul'da yayımlanan yüksek satışlı gazetelerden Hürriyet'te, ilginç bir yazı dizisi çıktı. Türk kadınlarının vücut ölçülerinin inceldiği, dolayısıyle Avrupalı kadınlar için yapılan hazır elbiselerin artık onlara da uyduğu belirtilmiştir. Ben, Türkiye'de bulunduğum sırada kapıdan zor sığan hiç bir kadına rastlamadım. Türk erkeklerinin de bu tür kadınlardan hoşlandığını görmedim.

Türkiye gibi bir ülkede Batılılaşmanın ne derece ileri gittiğini anlamak için birtakım küçük, fakat önemli konulara göz atmak gerekir: Genç kızlann bacaklannın incelmesi, bağdaş kurup yere oturmak yerine koltuğa oturmak, alaf-

ranga tuvaletler, tuvalet kâğıdı kullanılması gibi. Türkiye de bakkalların pek çoğu,* tuvalet kâğıtlarını hâlâ rafların en üst köşelerine yerleştirmektedir. Bu da, tuvalet kâğıdının ne kadar az satılan bir mal olduğunu gösterebilir. Hatta, bir tuvalet kâğıdı fabrikasının bir yılda iş hacminin ne kadar arttığını öğrenerek, Batılılaşmanın ne derece ileri gittiğini hesaplamak mümkündür.

Bir memlekette görülen develerin sayısı bile, bunu gösterebilir. Deve, bir Avrupa hayvanı olmadığından, yaşadığı ülkeye Doğu havası verir. İkinci Dünya Savaşı sırasında Ankara'ya ilk gidişimde, at pazarında çok sayıda deve gördüğümü hatırlıyorum. Fakat, yeni yolların yapımından soma, develer gereksizleştiği için, bugün çevrede pek az sayıda deve görülmektedir.

Bunlar Batılılaşmanın küçük belirtileridir ve gerçekleştirilmesi çok daha kolaydu. Ama, kadercilik yerine mantığın, gerçekçilik merakının, önyargılara sapmadan hüküm vermenin, siyasal partilerin kişilere değil, belirli ilkelere bağlı olmasını gerektiren köklü ve derin bir Batılılaşmaya, hâlâ zorlukla rastlanmaktadır.

Burada, Atatürk'ün kendisinin Batılılaşma ile uygarlık arasında yaptığı ayrımı belirtmekte yarar var. Batılılaşmayı tanımlamak belki daha kolay dm çünkü bir olgudur. Batı'da, uygulamada ne yapıldığı ortadadır. Öteki ise bir görüş sorunudur. Alaturka tuvalet Batılılaşma değildir; ama,uygarlığa aykırı da sayılmaz.Hatta pek çok sağlık uzmanı, bunun daha temiz bir şey olduğunu ileri sürmektedir. Deve bir Batı hayvanı olmayabilirse de uygar bir hayvan olmadığı söylenebilir mi? Atatürk de Türkiye'de devrimlerini gerçekleştirirken, Türkiye ölçülerine göre uygarlığın ne anlama geldiğini açıkça biliyordu her halde. Genellikle cinsler arasındaki

ilişkilerden ve halkının kadınlara karşı davranışından yakınmaktaydı. Sorun, yalmzca bir ya da daha çok sayıda kadın almak değildi. Türklerin kadınlarına karşı besledikleri delice bir kıskançlık derecesindeki tutkuları ve namus anlayışlarıydı. Bu konuda bir durumla karşılaştıkları zaman, mahkemeye gitmek yerine, kadını öldürmeyi çok daha doğal buluyorlardı.

Bu kitabı yazdığım şehirde kendisiyle sık sık konuştuğum dükkân sahibi, aydın bir Türk, bir gün bana uygarlıktan ne anladığım söyleyerek, şunu anlatmıştı: "Kanma göz süzüyorsunuz. Ben de sizin kannıza göz süzüyorum. Dan! Dan!" Böyle diyerek de, ateş eden bir adamın taklidini yapmıştı. Adam doğru söylüyordu. Bu bölümü yazarken, önümde bir Türk gazetesinden alman bir kupür duruyor. Gündüz işinden evine gelen ve kansmı yatağında başka bir adamla yakalayan Türk işçisinin kaderinden söz eden bir kupür. Adam, kaptığı bir demir parçasiyle, ikisinin de'başını oracıkta eziveriyor. Soma da soğukkanlı bir biçimde polise gidip "Namusumu temizledim," diyerek teslim oluyor. Bu son derece tipik bir olay olup Türkiye'nin çeşitli yerlerinde sık sık rastlamr. Uygarlık, hakkını aramak için demir çubukla beyin ezmek değil, mahkemeye baş vurmaktır.

Türkiye'de uygarlık da, Batılılaşmak da, birden çok kadın almanın, başlık parası, kızlann satılması ve kan gütmenin yaygınlığıyle ölçülebilir. Bütün bu olaylar, Türkiye'nin hemen her yöresinde yavaş yavaş azalmaktadır. Kemalizmin ilkeleri, Batılılaşmanın tavandan tabana doğru yayılmasını öngörüyordu. Özellikle İsviçre Medenî kanunu, zamanla halkın alışkanlıklarını, hatta huyunu değiştirecekti.

Kemalizmin hâlâ gerçekleştirilmemiş olan hedefi, Türklerin tabiatlarını kanuna uygun olarak değiştirmeleriydi.

Yoksa kanun, Türk âdetlerine uydurulmayacaktı. Bir avukat arkadaşımın dediği gibi, İsviçre Medenî Kanunu en uzak Anadolu köyünde bile tam olarak uygulanabildiği zaman, Türkler Avrupalılaşmış sayılabilecekti. Ülkü budur; ama, daha bıf|fprtaya varılamamıştır.

Fakat, yine de karamsar bir tablo çizmek istemiyorum. Avrupa'dan Türkiye'ye gelenler, Türkleri sandıklarından daha çok Batılılaşmış bulmaktadu. Bu, biraz da geldiğiniz yere bağlıdır. Avrupa'dan gelince, camiler ve kapalı çarşılar, size, Doğu'ya yaklaştığınız duygusunu verebilir. Yine, İran'dan ya da Arap ülkelerinden Türkiye'ye giriş yaparsanız, Latin alfabesi ve Türklerin ciddî ve gururlu davranışları, Türkiye'yi Avrupa'nın bir giriş kapısı gibi tanınr. İran ve öbür Doğu ülkelerinde yaşayanlar bana sık sık Türkleri çok daha Avrupalı bulduklarını, çünkü bahşiş ve rüşvetin (Türkiye'de hiç yok demiyorum) öteki Doğu ülkelerinden daha az olduğunu söylemişlerdir. İran'da yaşayan pek çok kimse de, Türkleri yabancılarla ilişkilerinde çok daha açık sözlü ve dürüst bulduklarını ifade etmişlerdir. Birinci bölümde ifade ettiğimiz ırk etkeni ve bunun Türkleri Batı'yla karışmış bir soy olarak gösteren sonucu da, bunda etkili olmaktadır her halde.

Batılılaşma yolunda gerçekleştirilen en önemli devrimlerden biri de, 1928'de yapılan harf devrimidir. Böylece Türkler, Avrupa ile aynı alfabeyi kullanmaya başlamışlardır. Bu devrim, eski Osmanlı edebiyatının büyük bir bölümünü yeni yazıya çevirmeyi gerektirmiştir. Aslında bu, iki iş sayılır; çünkü, yalnız yazı biçimini değil, eski Osmanlı dilini de Türkçeye çevirmek zorunlu duruma gelmiştir. Osmanlı edebiyatı yavaş yavaş yeni harflere ve yeni dile çevrilmektedir; fakat, bu hiç de kolay bir iş değlidir. Bugün yaşı 40'tan kü-

çük Türklerin kendi klasik edebiyatlarının yüzde 90'ıyle hiç bir ilişkileri olmamıştır.

Türk okullarında Latince ve eski Yunanca öğretmek için de teşebbüsler olmuş; fakat, bu konuda şimdiye kadar büyük bir başarı sağlanamamıştır. Çok daha kararlı Batılılaşma yanlıları, bu eğitimin Türkleri eski Yunan-Roma uygarlığına çok daha yakınlaştıracağı görüşündedirler. Dolayısıyla, Lâtince ve eski Yunanca, Arapça ve Acemcenin yerini
0
almaktadır. Pek çok Türk öğretim üyesi, gerek Doğu ve gerekse Batı dillerinde, hem klasik, hem de modern dillerde çok başarılı olmuşlardır.

Bir başka sorun da, İslâmiyetin Türkler üzerinde ne derece "Doğulu" etkisi yarattığıdn. Bu etkinin çok geniş olduğu açıkça bellidir. İslâm sözcüğü bile, Allah'a her konuda boyun eğme demektir. "Müslüman kaderciliği"nin kaynağı buradadır. Türklerin, İslâmiyetten ayrı olarak, "Asyalılığın" verdiği kaderciliğe de boyun eğdikleri şüphesizdir. Öte yandan, son yirmi yılın liberal rejiminin bu kaderciliği yıkması her zaman mümkündür.

Türklerin "Doğulu" yanlarından biri de, bana kalırsa, ilkeler yerine kişilerle uğraşmaları, kişisel sevgi ve kinlerinin etkisinde kalmadan, soğukkanlı yargılara varamamalarıdır. Bunun altında, birkaç yıl içinde unutulması, vazgeçilmesi imkânsız olan düşünce tarzı saklıdır. Ama, kişisel görüşüme göre, bugünkü Türk gençleri bu konuda anne babalarından, büyükanhe ve büyükbabalarından çok daha ileridirler. Bu arada, Doğululuğun en büyük meziyeti olan aşın saygılılıklarını da yitirniemişlerdir. Kısacası, Batılılaşma, her gelen yeni kuşakta daha iyi duyulmaktadır.

Türklerin her tartışmasında ortaya atılan bir de göçebelik sorunu vardır. Finliler ve Macarlar gibi, öbür Turan soy-

farında da bu sorun ortaya çıkar. Kesinlikle bu karışık bir sorundur. Ama, Türklerin Batılılaşmaları sorununda aydınlatıcı olabilir. Çünkü, belirli bir yere yerleşmiş toplumların tarımla uğraşması, Batılı halklarca önemli bir aşama olarak kabul edilir; buna karşılık -belki de yanlış olarak- göçebelik, uygarlığa aykırı olarak görülür. Asıl sorun, Türkler arasında var olan göçebelik duygusunun Batılılaşmaya engel olup olmayacağıdır.

Türklerin Orta Asya'da göçebe bir kavim olduğu üzerine çok şeyler yazılmış, göçebe kavimlerin kendilerine özgü niteliklerinin Türklerin ve öteki Turan boylarının içine nasıl işlediği konusunda fikirler ileri sürülmüştür. Bugün Türkiye'de gerçek anlamda pek az göçebe kalmıştır. Türkmenler ve Yörükler gibi. Bunlar yazın yüksek yaylalara göçerler, fakat kışın genellikle köylerinde kalırlar. Yörükler, kendilerine özgü giyinişleri ve dinleriyle, Türkler tarafından da pek sevilmeyen, gizemli bir topluluktur.

Bir de bütünüyle ekonomik nedenlere dayanan mevsim göçleri vardır. Sözgelişi, dağlıların, mevsiminde pamuk toplamak için Adana ovasına, inmeleri gibi. Bunlar köylerini boş bırakıp ovaya göçerler, kimse de köylerini soymaya tenezzül etmez. Yaşar Kemal, bu göçü, kitaplarında çok güzel anlatmıştır.

Modern Türk tarihçilerinin pek çoğu, Orta Asya'daki Türk boylarının Anadolu'ya gelmeden önce göçebe olmadıklarında diretmektedirler. Orhun yazıtlarında belirtildiği gibi, şehirlerde oturup ticaretle uğraştıklanhı ileri sürüyorlar. Bu yazıtlar, bugünkü Moğolistan'dadır. Buna rağmen, Türk boylarının çoğunun Anadolu'ya, gelmeden önce göçebe olduklarında kuşkumuz yoktur. Fakat, aradan geçen yüzyıllar boyunca ve öteki uluslarla da karışarak, yerleşmişler,

bugünkü vatanlarına konmuşlardır. Göçebe kavimlerin bir yere yerleşmelerinin zor olduğu bilinir. Ramsay'in de belirtr tiği gibi, "Göçebe bir kavmi bir tarımcı toplum durumuna getirmek çok zor bir iştir. Göçebe bir insanın hayatı, sürekli tatilde olmaya benzer. Koyun ve keçi sürülerine göz kulak olmak, ne çok çalışmayı gerektirir, ne de çok harcamayı... Oysa, göçebe bir boy için tarımla uğraşmak, son derece zor, bitmek bilmeyen ve sıkıcı bir iştir."

Anadolu'nun, ortaçağ tarihi üzerine söz sahibi otoriteler, ilk Türk sızmalarından soma iki türlü bir gelişme olduğunu düşünmektedirler, önce Türkler, şehirleşmiş bir hayatları olan yerli halkı göçebeliğe zorlamışlar, böylece Roma-Bizans toplumunun sağlam yapısını temelinden yıkmayı kolaylaştnmışlardır. İyice zayıflattıktan soma da hepsini egemenlikleri altına almışlardır. Ardından, istilâcı göçebeler, uzun ve zor bir dönemden sonra, kendileri de şehirleşmişler, yüzyıllar boyunca buna iyice alışmışlardır. Bu nedenle, bugün Türkiye'de gerçek anlamda hiç bir göçebe kalmamıştır.

Anadolu çeşitli yönlerden geniş ve gizemli bir yerdir; uzun geçmişinde olup bitenleri, tarihçiler ancak yeni yeni aydınlatmaya başlamışlardır. XVI. ve XVTI. yüzyıllarda yarımadada karışık göçler olmuş, merkezî yönetime karşı halk" ayaklanmaları patlak vermiş, bazen yıllarca süren bir anarşi ortamı doğmuştur. Bunun anlamını bugün bile açıklamak mümkün olmamaktadır.

Türklerin ruhunda hâlâ eski göçebelik dönemlerinden kalma bir içgüdü olması mümkündür. İstanbul'a vardığım zaman, beni en çok şaşırtan şeylerden biri de (büyük camilerin ve sarayların dışında), yapıların Avrupa'dakilerle,'batta Balkanlar'dakilerle ölçülemeyecek kadar çürük yapılması oldu. İstanbul'daki evlerin çoğu karton veya kontrplaktan

yapılmış gibiydi. Küçük bir darbeyle hepsi çökecekmiş gibi duruyordu.

Modern Türkler göçebe diye anılmaktan hiç hoşlanmazlar; çünkü, göçebeliğin Asyalılara yakıştığını söylerler. Her şey bir yana, bana kalırsa Türkler, kafaları kızdığı zaman tası tarağı toplayıp daha yeşil otlaklar bulmak üzere yola revan olmaya hazır insanlara benzerler. Belki Türkiye'de aralıksız süren iç göçün nedenlerinden biri de budur. Bu, atalardan kalma bir alışkanlıksa, çok ilginç demektir. Hatta çeşitli sosyal sorunlar yarattığı halde.

SOSYAL REFORMCULAR, Atatürk eğer şapka ve harf devrimi yapacağı yerde, başlık parası, kız kaçırma ve kan davası gibi sorunları çözümleseydi, daha iyi ederdi, demektedirler. Böylece, "sosyal enfrastıüktürü gerçekten değiştirmiş olurdu" görüşünü savunmaktadırlar. Fakat, anlaşıldığı kadarıyle Atatürk, bu tür müdahalelerde bulunmaya niyetli değildi. Özellikle aile hayatına karışmaya hiç istekli görünmemiştir.

Atatürk hiç bir zaman kaba bir diktatör olmamıştır. Kararlarının çoğunu, uzun uzun düşündükten ye başkaları ile tartıştıktan sonra almıştır. Türklerin geleneklerini çok iyi bildiği için, aile hayatına sert tedbirlerle karışmanın söz konusu olamayacağı yargısına varmıştı. Niyeti, bu gibi şeyleri laik eğitimin, daha iyi ekonomik şartların, halkını uygarlaştırmasma bırakmaktı. Beklediği şey yavaş yavaş gerçekleştiğine göre, Atatürk bu düşüncesinde haklı sayılabilir. Ne var ki, gelişme o derece ağır olmaktadır ki, köylerdeki sosyal şartların her zamanki gibi ilkel kaldığım gören öfkeli Türk gençlerinin sabırsızlık göstermesine yol açmaktadır.

Bunlara göre yapılması gereken -sosyal ekonomik, ta-

nmsal, yönetimsel, kültürel, siyasal ve dinî - reformlar öylesine çoktur ki, nasıl tanımlayacaklarını bile kestirememektedirler. Bütün suçu da demokrasi rejimine yüklemektedirler. Hedeflerine ancak Atatürk çağındaki tek parti rejimiyle varılabileceği görüşünü savunmaktadırlar. Mustafa Kemal'in hiç dokunmadığı sosyal gerçekleri ancak Kemalist bir seçkin zümrenin (aslında ordunun) gerçekleştirebileceğini ileri sürüyorlar.

Böylece, pratikte bütün sorun, dönüp dolaşıp siyasal rejime dayanmaktadır. Bu konuda çeşitli nedenler ileri sürülmektedir. İnönü'nün başında olduğu demokratik rejim yanlıları rejimin kendisinin uygarlığa yöneltici bir yönü olduğu tezini savunmaktadırlar. Türk köylüsü giderek uyanmakta, uyandıkça da, dışındaki dünyanın neler yaptığını, kendi yaşama şartlarının işe ne kadar ilkel olduğunu anlamaktadır. Bir insanı uygarlaştırmaya ya da Batılılaşmaya zorlamanın bir yaran yoktur. Kaldı ki, siyasal özgürlük, somut bir değerdir; Türkiye'de yüzyıllar süren bir mücadeleden soma elde edilebilmiştir. Dolayısıyla, her ne pahasına olursa olsun korunmalıdır.

Demokratik rejime karşı kişiler ise, bu fikrin aldatıcı olduğunu ileri sürmektedirler. Hiç bir özel siyasal rejime, bir son olarak bakılamaz; rejimler, ilerlemeyi gerçekleştirmeye yarayan araçlardır, onlara göre. Demokrasiye, Türkiye'nin en son hedefi denemez. Atatürk'ün de-belirttiği gibi, Türkiye'nin asıl hedefi, uygarlığa, özellikle Batı uygarlığına ulaşmaktır. Buna varmak için de, her şey kökünden değiştirilmelidir. Oysa, şimdiye kadar demokratik rejimin hiç bir hükümeti bunu gerçekleştirmemiştir. Türkiye'de demokratik rejim, tutuculuğun ve gericiliğin kalkanı olmuştur. İnönü, 1945'te çok partili rejime dönmekle bir yanlışlık yapmış, ül-

kesinin uygarlık yolundaki ilerleyişini yirmi beş yıl geciktirmiştir. İşte şimdi bu yanlışlık artık düzeltilmelidir.

İşte, Türkiye'de iki yan böyle tartışmaktadır. Mücadeleyi kim kazanacak? Kemalistler demokratik rejimler vazgeçmekten çekinmektedirler. Çünkü, böyle bir durumda, Türkiye'nin Avrupa Konseyi'nden de çıkması zorunluluğu doğacak, dolayısıyle, Atatürk'ün Batı.uygarlığı düzeyine ulaşma emeline ters düşülecektir. Yunanistan'ın Avrupa Konseyi'nden çıkartılması, bütünüyle başka bir şeydir. Çünkü, Yunanistan, ister demokratik bir rejimle, ister diktatörlükle yönetilmiş olsun, daima Avrupa'nın bir parçası olacaktır. Ama, acaba Türkiye, Avrupa forumundan çekilirse, bir daha geri dönüşü mümkün müdür?

Öyleyse, bugün yürürlükte olan demokratik rejim içinde, Türkler ülkelerinin ihtiyacını nasıl karşılayacak ve kaç zamandır bekleyen değişiklikleri nasıl gerçekleştireceklerdir? Bu garip bir ikilik ortaya çıkarmaktadır. Bir çeşit Batılılaşma, başka bir Batılılaşma hareketiyle ters düşmektedir. Türkler bugünkü siyasal bunalımlar arasında, işte buna bir çıkar yol aramaktalar.

Avrupa ülkelerini gerçekleştirmek için, Türkler demokratik rejimde karar kılmalıdırlar. Hem de "halk" demokrasisi ya da "güdümlü" demokraside değil, gerçek demokraside. Hiç olmazsa biçim bakımından gerçek demokrasiye muhtaçtırlar. Yine, umutsuz sorunlanmn çözümlenmesi için de diktatörlük, hiç olmazsa otoriter bir önder gereklidir. Kim bilir, belki ikisini bir arada kaynaşüracak, bir yeni rejime kavuşacaklardır. Bugünkü rejim, parlamento hükümetiyle askerî yönetimi bir arada bağdaştırmaktadn. Bu rejime bir ad bulmak gerçekten güçtür. Yoksa, Türkler "demokdikta" rejimini yaratarak Siyasal Bilgiler'e katkıda mı bulunacaklar dersiniz?

18

SONUÇ

BUGÜNKÜ nüfus artışı sürüp giderse eğer, on yıl sonra Türkiye Türlerinin nüfusu 50 milyonu bulacaktır. Yani, büyük bir ulus olacaklardır. Bu 50 milyon insanı bekleyen nedir? Benim görüşüme göre Türkler, ölçülü bir uluslur. Yani, çeşitli ve mümkün olabilecek yönlere sapabilirler. Batısında Avrupa vardu; güneyinde İslâmiyet, kuzeyinde komünizm; doğuda da Sovyetler Birliği ve Çin'in derinliklerine dayanan Türk halkı. Türkler ne yapacaklar? Kimlerle ilişki kuracak^ lar? Türkler, fizik anlamda artık göçebe olmaktan çıkmışlardır; ama, zihin ve kültür yönünden göçebelikleri sürmektedir ve ağu basacak ideolojik etkilerden yana sapabilirler.

Atatürk'ün izinden giderek, eski aşkları olan Avrupa'ya mı yönelecekler? Kitaba şu soruyla başlamıştım: Türkler, Avrupalı mıdır? Sorunun karşılığını da vermedim. Karşılık veremem de buna. Kimse veremez. Fakat, başlangıçtan çok daha yakınım şimdi karşılık vermeye. Türklerin "belki de bir Avrupalı" olabileceklerini söyleyebilirim (bir Afrikalı ya da bir japon ise buna yatkın değildir). Türkler Avrupa'ya girerler ve Avrupa da kendisini iyi karşılarsa, Türklerin de bizler gibi Avrupalı olmamasma hiç bir neden yoktur.

Ben kendim, Türklerin Avrupa'da olmaları gerektiğini
düşünüyorum. Çünkü, Avrupa'ya birtakım katkılarda bulu-
nacaklarına inancım var. Türkler Avrupa'yı tamyorlar; yüz-
yıllar boyunca bu kıtamn_smırlan içinde yaşamışlar, uygar-
lıklarını ağır ağır sindirmişlerdir. Hiç olmazsa yakın akraba-
ları Macarlar ve Finliler kadar Avrupa'ya katkıda bulunabi-
lirler; çünkü, Türkler yıkıcı değil, yaratıcı bir ulustur. Bunu
yalnız, büyük bir imparatorluk kurup sürdürebilecekleri an-
lamında söylemiyorum, sanatta da yaratıcı olduklarına ina-
, myorum. Kasırga ve deprem gibi Avrupa'nın üzerine çöken
Hunİardan ve Moğollardan son derece farklıdırlar (kendile-
ri, onlarla yalandan soydaş olduklarını ileri sürdükleri hal-
de). Anadolu'daki Osmanlı ve Selçuklu anıtlarının ispatladı-
ğı gibi, Türkler fethettikleri topraklara çok katkılarda bulun-
muşlardır. Ünlü minareler, kubbeler, istanbul'daki saraylar
ve kuleler, buna tanıktır.

Ayrıca Türkler, Avrupa için değerli olabilecek meziyet-
lere sahiptirler/Hâlâ bir Doğu ulusu olmanın etkisiyle, ruh-
larında doğal bir zekâ, derin bir anlayış ve insanî durumlara
karşı iyi niyet saklıdır. Belki de bizim gibi maddecilikle da-
ha gözleri iyice kararmadığı için. Türkler Doğuluklanyle,
Katı, akılcı Batı anlayışına değerli bir katkıda bulunabilir.

Buna bir de, Türklerin daima yöneten, hiç bir zaman
/önerilen olmamalarının verdiği soyluluğu katın. Elbette
ranun zararlı etkileri de vardır: Türklerin doğal umursa-
nazlıkîarı vurdumduymazlıkları, ileri ve yeni tekniklerin
>ek çoğundan hiç bilgileri olmaması, biraz da bundandır,
sözgelişi, bir sürü görkemli yapılar yapar, soma da bunların
>akımının başkalarınca yapılmasını beklerler. Başka baka-
:ak biri çıkmazsa, yarattıkları görkemli eserin yıkılıp gitme-
me bile bile göz yumarlar. Ne var ki, Türkler bugün, Zorda

kaldıkları için, şimdiye kadar hiç yapmadıkları şeyler yapmaktadırlar. Tıpkı Avrupalı aristokratların bir şeyler yapmaya çalışmaları gibi.

Yine de, acaba Türkler Avrupalı olabilecekler mi? Batılılaşmak, Kemalist Türkiye'nin resmî öğretisi olabilir, ama, acaba Türkler de aynı şeyi istiyor mu? Demokratik rejime rağmen, ben, Türklerin gerçek isteklerinin hâlâ ifade edilmediği kanısındayım. Silâhlı Kuvvetler, Türklere yeni bir yön gösterecek olsa, Türkler nereye yönelebilirler? Kuvvetli bir ihtimalle, İslâmiyete doğru bir dönüş yapamazlar. Öyleyse bir yol kalıyor geriye: Komünizm ya da aşırı bir sosyalizm mi?

Her şeye rağmen ben, Türkiye'nin komünist bir-rejimde karar kılabileceğini sanmıyorum. Türklerde çok güçlü bir bağımsızlık ve eşitlik duygusu vardır. Köylüler, geçmişlerinden dolayı, hiç bir zaman etkili bir proletarya sınıfı durumuna gelememiştir. Totaliter yöntemlerin Türklere uygun düşeceği fikrine de benim aklım pek yatmıyor. Bir çeşit diktatörlükte karar kılabilirler; ama ya komünizm? Çok şüphe ederim doğrusu. Yanılmadığımın ispatlanması da, en büyük umudumdur. Türkiye'ye komünizmin dışarıdan kabul ettirilmesi ihtimali de yoktur elbette.

Avrupa'nın bir parçası olan Türkiye ile belki de tahminlerden daha çok sayıda Türk'ün hayalinde, yaşattığı, doğuya uzanan büyük bir Türkiye, Bulgaristan'dan Gobi çölüne kadar uzanan halkları içine alan bir konfederasyon arasındaki çatışmadan doğabilir. Birkaç büyük patlama dışında, Türkçülük, Türkiye'de 50 yıl bir tabu olmuştur. Bu görüşü savunanlar (özellikle solcular tarafından) "ırkçı", "aşırı milliyetçi" ya da "faşist" olarak suçlanmışlardır. Fakat, bu tutumun değişmekte olduğu üzerine belirtiler vardır. Bu-

gün "dışarıdaki Türklere" karşı ilgi duymak, giderek moda halini almaktadır.

Bu arada Orta Asya'da yaşayan 40 milyon Türkten ayrı olarak, Yunanistan'da, Bulgaristan'da, Yugoslavya'da, Romanya'da, Kıbrıs, Kırım, Irak ve İran'da da Türk azınlıklarının yaşadığı unutulmamalıdır. Kıbrıs dışında, bunlar sayıca pek kabarık azınlıklar değillerdir. Ama, "anavatan"dan gerekli ilgiyi görürlerse, yeteri kadar etkili olabilirler.

Son zamanlarda büyük İstanbul gazetelerinden birinde, eski bir subayın, orduda önemli mevkilere yükselmiş zeki bir Türk'ün, 1960 cuntasına çok yakın olduğu bilinen birinin, önemli bir yazısı yayınlandı. Yabancı hükümetlerin yönetimi altında yaşayan "diğer Türkler"in, Türkiye Cumhuriyeti'ne dünyadaki tek bağımsız Türk devleti gözüyle baktıklarını, onu TiderTeri olarak gördüklerini ve "ümit beslediklerini" ileri sürüyordu. Aslında, kıyamet kopartacak bir iddiaydı bu. Böylesine dengeli biri bunu açıkladığına göre, daha pek çok kimse de bu biçimde düşünüyor demekti. Bu nedenle, Türkiye'de Türkçülük akımlarının alevlenmesi ihtimalini de uzak tatmayacağım.

Tarih boyunca, hepimizin çok iyi bildiği gibi, coğrafî birtakım büyük değişiklikler olmuştur. Cape burnunu dolaşarak Hindistan'a ulaşan yol bulununca, Akdeniz'deki şehir-devletler, eski önemlerini yitirmişlerdir.

Önümüzdeki çağda Sovyetler Birliği ile Çin arasındaki bir çatışma dünya sahnesine egemen olacaksa, Orta Asya pekâlâ bir pilot bölge olabilir. Yalnız gezginlerin ve kâşiflerin bildiği bu garip topraklar, manşetlerde yer alabilecektir: Hazar ve Aral denizleri, Pamirler, Yenisey ve Lena, Takla-Makan ve Gobi gibi romantik adlar, gazetelerin birinci sayfalarına geçecektir. Böyle bir durumda, Türkler dünyanın

diken üstündeki bölgelerinde yaşamak zorunda kalacaklardır. Daha da ileride Sovyet ve Çİn İmparatorluklarının parçalanması söz konusu olursa, ulusların kendi kaderlerini kendileri belirlemesi ilkesi uyarınca, Türkler haklı olarak bir zamanlar gerçek anavatanları olan ve bugün de olmakta sürüp giden yerlere sahip çıkacaklardır.

Önceden de sözünü ettiğim "kuzey-doğu-güney-batı" alternatifleri elbette dokunulmaz değildir. Türkler arasında her şey mümkündür. Bir Türk'ün sırayla hem komünist, hem Türkçü; hem Müslüman; hem komünist, hem Müslüman ve Avrupalı olmaması için bir neden göremiyorum. Türkler için zor olan, Avrupa ya da Asya ile sıkı sıkıya bağlanmaktır.

Fakat Türkler, Doğu ile Batı arasında, öbür uluslara göre belki de durumlarını en iyi saptayan bir ulus olduklarına göre, tarihlerinin en önemli kararım alma .zamanında, gelecekteki yollarını çizecek güçlü bir etkinin altında kalmaya ihtiyaç duyacaklardır. Atatürk bundan kırk yıl önce Türklere bir güzel Batı duşu yapmıştır. Onun izinden gidenler de aynı biçimde inançlı birer Avrupalıdır. Şimdi onları, kucağımızı açarak olamasa bile, hiç değilse mantığımızla karşılayıp bağrımıza basmak sırası bizlerde, yani Avrupalılardadır. Türkler öteden beri Avrupa ile olan ilişkilerinde hassas davranmışlardır. Avrupa, Türkleri engelleyecek olursa ya da isteklerine kulak asmazsa, öfkeyle, içten gelerek sert bir tepki göstermeleri, yeniden İslâmiyete, Türkçülüğe, Asya'ya dönmeleri mümkündür. Soylarının kanı, bu konuda kültürden çok daha etkili olabilir. Onları Avrupalı kardeşlerimiz olarak kabul edip Batılılaşma çabalarını cesaretlendirmeliyiz. Ben kendim, Türklerin yeni kurulan bir Avrupa'da, bizimle birlikte yan yana olacaklarını umut ediyorum.

MEVLEVİ DERVİŞLERİ

KONYA'DA düzenlenen Mevlevi ayinlerinin ana görünümü şöyledir: Tepelerinde geleneksel külahları, sutlarında siyah, zengin hırkalarıyle, 16 derviş, başlarında Mevlevi Şeyhi ile salona girerler. 20 müzisyenden oluşan bir topluluk da, Mevlevi müziği çalmaya başlar.

Sazların en önemlisi, neydir. Ayrıca rebab, bir keman, birde kuddum bulunur. Büyüleyici bir nakarat halindeki müzik, Batı'nm hiç alışmadığı bir ritim içinde, bu garip ayinin mistik havasını iyice gerginleştirir.

Önce, dervişler hareket etmeden yerde otururlar, başlarını derin bir huşu içinde öne eğerler. Bu sırada müzisyenlerden biri dinî bir şiir okur. Ardından' bir yalvarmayı andıran ney solosu gelir. Dervişler doğrulup yerlerinden kalkarlar, başlarında şeyhleri, giderek hızlanan bir yürüyüşle salonu üç defa dolanırlar. Üçüncü turdan soma ayinin asıl düğüm noktasına hazır duruma gelirler. Dervişler ağır hırkalarını sırtlarından atıp beyaz, yere kadar değen uzun etekli elbiseleriyle kalırlar. Artık semâ ayini için hazırdular.

Bu an herkesçe beklendiği halde, yine de seyredenler için en beklenmedik bir sırada olur. En baştaki derviş, şeyhin elini öper, soma kollarım göğsünde kavuşturup omuzla-

nnı kaldırır. Bu hareketi belli etmeden yaptığı sırada, önce yavaş yavaş, soma hızlanarak ve akreple yelkovanın döndüğü yönün tersine dönmeye başlar. Öteki dervişler de kendisini izlerler.

Seyredenler ister istemez dervişlerin kendi istekleriyle değil de, çok üstün ve yüce bir gücün emriyle döndükleri izlenimine kapılır. Dönüşleri hızlandıkça, yine kendi isteklerinden çok, merkezkaç kuvvetiyle oluyormuş gibi, kollan havaya kalkar. En sonunda dimdik olur kollar. Bütün ayin boyunca da sağ ellerini avuç içi yukan, sol ellerinin avuç içi de yere bakar.

Şimdi 16 derviş de, kimi hızlı, kimi daha yavaş, fakat hepsi akreple yelkovamn dönüş yönünün tersine doğru, kusursuz bir düzen ve dakiklikle dönmektedir artık. Uzun külâhlı başlan, vücutlan ile küçük bir açı oluşturur, pırıl pınl etekleri çemberler çizerek uçuşur. Hareket, gerçekten garip, güzel ve eşsizdir. Usta dervişlerin bir buçuk saat hiç durma«dan döndüğü söylenir.

Mevlevi Şeyhi'nin bana anlattığına göre, ayinin sembolü şudur: Siyah hırka, mezarı temsil etmektedir. Yüksek külahlar da, mezar taşlannı. Beyaz dans entarileri ise, kefeni. Derviş önce yüce Tann'nm emriyle ölmektedir. Acele yürüyüş, insan yürüyüşüdür. Siyah hırkalann sırttan çıkanltılması, mezardan kalkışı canlandırır. Omuzların çökmesi, Tann'nm isteğine mutlak boyun eğmek demektir.

Ayinin en ilginç bölümü olan, semâ denen dönüş hareketi ise, Mevlevi inancına göre, Mutlak'la mistik birleşmenin mümkün olduğunu ispatlar. Saatin akrebiyle yelkovanının ters yönünde dönüş ise, dünyanm dönüşüne uygun olduğu içindir. Yukan bakan sağ elin avcuyle cennetten Tanrı'nın bağışı alınmakta, sol avuçla dünyaya aktanlmaktadu.

Derviş, ayin sırasında sol ayak başbarmağı üzerinde döner. Sol bacak, "sütun" diye bilinir; onu çevresinde dönen sağ bacak ise, "çark" diye anılır. Usta olmak için çok çalışmak gerekir. Acemi dervişler yere çakılan bir çivinin çevresinde dönmeyi deneyerek çalışırlar. Çiviyi sol ayaklarının bir ve ikinci parmakları arasında tutarlar. Başlarının dönmemesi için de, gözlerini sol tırnak uçlarına dikerler.